

GORAN

TRIBUSON

POTONULO GROBLJE

GORAN TRIBUŠON
POTONULO GROBLJE

1

Nekoć, u onim danima trajne i nepovratne prošlosti kad sam još imao dovoljno strpljenja za mnoge nevažne, usputne stvari, čak i za knjige, pročitao sam sasvim nejasnu pjesmu, čiji je prvi stih tvrdio da je travanj okrutan mjesec. A sad, promatrajući kroz kišom zasuto staklo vjetrobrana tmurni krajolik polegle, izbljedjele trave, vlažnog, ogoljenog drveća bez lišća, trule kupe zaboravljene kukuruzovine, pregažene mače lešine i mutnu površinu vlažnog asfalta u kojem se ne ogleda ništa, naprosto sam bio siguran da je jedini okrutan mjesec — mjesec studeni. Jak vjetar zanosio je moj stari, nestabilni »Opel« i tjerao ga da se skliže po vlažnom i opasnom kolovozu. Oznake na cesti jedva da su se vidjele, a rupe u zapuštenom asfaltu naprosto se nisu dale mimoći; bila je to slabo održavana, sporedna cesta, po kojoj se vozilo samo u krajnjoj nuždi. I premda je tu, svud naokolo, bila geografija mojeg djetinjstva, ništa od svega toga nisam prepoznavao. Ovom istom cestom mora da su me prije trideset šest godina odveli u dom i otada nisam bio ovdje. Imao sam tada jedva pet godina, nešto malo nejasnog i izmiješanog dječaćkog iskustva, bolnu smrt majke iza sebe, i sasvim je jasno da ništa, ili gotovo ništa, nisam uspio upamtiti. Kako izgleda grad u kojem sam proveo prvih pet godina života, nisam znao iako su me neke nejasne slike i prizori s njegovih ulica često proganjali u snovima. Pretpostavljao sam da je to stoga što je taj grad moj rodni grad, i što rodni gradovi u životu čovjeka nisu tek životna okolnost, ili biografska činjenica, već neka vrsta mitskog mjesta, nešto što te poput zodijačkog znaka određuje za čitav život, prati te na nevidljiv i tajanstven način i zasječe ti se u snove baš u času kad pomisliš da se čitavo djetinjstvo svelo tek na zaborav.

Jer, što mi je zapravo dao taj grad? Ništa što bih trebao držati dugom, što bi me tjeralo na zahvalnost. U svakom sam se gradu osjećao kao došljak, zacijelo ni u rodnom gradu ne bi trebalo biti drugačije. Rodio sam se 1948. Oduvijek su o toj godini govorili kao o važnoj i teškoj. Tome da su vremena bila složena, zacijelo je dokaz i sudbina mog oca Nikole Huma, koga su 1951. utrpali u kamion i nekamo odveli. Imao sam tri godine i njegova lika nema u mom pamćenju. Jedino čega se sjećam jest njegova slika, koju je majka držala na noćnom ormariću u okviru napravljenom od prozorskog

stakla i jelovih letvica, ali, začudo, bolje se sjećam tog sirotinjskog okvira no očeva lika. Majčin sam lik uspio upamtiti, premda ga nikad ne bih umio opisati, ili točno odrediti koju od njenih osobitosti. Kad je umrla, imao sam pet godina, a dijete te dobi više ne može zaboraviti baš sve. Njenom pogrebu nisam prisustvovao; vjerojatno su držali da sam za tako nešto premalen ili preosjetljiv, pa su mi i to da je umrla rekli nešto kasnije.

Odrastao sam u domu u kojem nije bilo ni raskoši ni nježnosti, ali kako sam zarana svikao da ne tražim ni raskoš ni nježnost, držao sam svoje dječastvo, kao i okolnosti domskog života i odgoja, sasvim normalnim i prosječnim. Pretpostavljao sam da ću jednog dana, kad odrastem, poželjeti vratiti se u rodni grad, obići majčin grob i obaviti druge slične ritualne povratničke radnje, ali me i ta želja u toku godina postupno napustila. Nakon stanovitog vremena izašao sam iz doma, završio fakultet, zaposlio se i počeo provoditi sasvim normalan, neupadljiv i neuzbudljiv građanski život. Prva uzbudljiva stvar koja mi se dogodila u životu odvela me pravo u zatvor. Osam zatvorskih godina, čovjeku koji je proveo djetinjstvo, dječastvo i dio mladosti u domu, ne predstavlja osobitu strahotu, već, prije bi se reklo, tek neugodan povratak u poznatu, izvjesnu monotoniju života s nužnim zabranama. Uspomene što ih nosim iz zatvora predstavljaju ravnu, nezanimljivu, osmogodišnju liniju sačinjenu od rituala beskonačno ponavljanih radnji. One su manje mentalne a više fiziološke, jer sam u zatvoru uspio trajno upropastiti bubrege, tako da sam, izlazeći iz žice, više od ponovnog praska slobode, bio svjestan svoje buduće vezanosti uz nefrologe i urologe. Što sam zapravo radio u zatvoru? Gledao sam očajnike koji su brojali dane do izlaska, strastvene bjegunce, iznervirane sanjače slobode i rezignirane samoubojice, ali nijednog časa nisam uspio dublje zaviriti u njihov unutarnji svijet i shvatiti kakav to užas proživljavaju što ne mogu, kad im se prohtije, otići s one strane žice, kad su s obje strane bili sasvim podjednaki svjetovi.

Kad su me otpustili prije vremena zbog, koje li besmislice — dobra vladanja, odlučio sam sjesti u svoj stari »Opel« i vratiti se u rodni grad u kojem nisam bio trideset šest godina. Tu sasvim proizvoljnu odluku nastojao sam objasniti sebi razlozima u koje baš nisam previše vjerovao. Prvo, mišljah, rodni će mi grad možda reći nešto

zbog čega ću i sebe sama doživljavati manje kao stranca i došljaka, a više kao čovjeka koji ima bar neko malo poslanje na ovoj zemlji. Drugo, tumačio sam sebi, posjetit ću majčin grob i tako prekinuti dugo izbivanje zbog kojeg bih se morao stidjeti, jasno, kad bih imao pred kim. Dakle, vraćao sam se u rodni grad zbog toga što sam do nečeg želio doći, ali i stoga što sam od nečeg želio pobjeći, premda mi je ovo drugo bilo djelomice nejasno. Jest da je ono zbog čega sam robijao bilo poprilično nečasno, te da sam se bijegom u nepoznato mi rodno mjesto mogao skloniti bar od ogovaranja i upiranja prstom, ali kad se uzme u obzir da se ni na kakva ogovaranja nisam nikad obazirao, onda mi se i taj razlog činio pomalo nespretnim izgovorom za vlastiti hir.

Kišom ispran krajolik kroz koji sam, već umoran, vozio, čudio me pravom odsutnošću boja. Nebo i cesta bile su tek dvije nijanse sivog, polegla trava bila je naprosto bezbojna, baš kao da su uporne oborine poništile i pobrisale svjetlosnu mnogostrukost pejzaža. Jedina boja što se jasno razaznavala bio je jarkocrven žar cigarete, u zatvorskim danima moje jedine prave prijateljice. Sklizak zavoj natjerao me da usporim, i u tom trenu, kad brzina nije mogla biti veća od četrdesetak kilometara, krajičkom oka spazio sam nešto uistinu nevjerojatno. S moje desne strane, na pustom vlažnom polju, zacrvenjele su se velike latice divljeg maka. Zaustavio sam brzo automobil, izašao na kišu i vratio se do mjesta gdje je trebao biti jarkocrven cvijet. Gacao sam kroz blatno polje, spoticao se o krtičnjake, ali cvijeta nije bilo nigdje. I premda sam brzo shvatio da sam se prevario, i da divlji mak cvjeta ljeti, a ne u studenom, još uvijek mi je u glavi titrala jasna slika crvenog cvijeta. Uvidjevši da je daljnja potraga za fantazmagoričnim makom besmislena, slegao sam ramenima i vratio se kolima kako bih nastavio vožnju.

Kad se već počelo smrkavati, zastao sam na maloj, usputnoj benzinskoj stanici, sklonio se pod nadstrešnicu i dobio ključić momku u plavom odijelu, zamolivši ga da mi napuni spremnik do vrha.

— Morali biste upaliti svjetla — rekao mi je, hvatajući punjač i otključavajući poklopac spremnika.

Imao je pravo. I samog me začudila nesmotrenost zbog koje sam zaboravio upaliti svjetla. Možda sam bio smeten pojavom

fantomskog cvijeta, pa sam zbog toga propustio uraditi nešto tako važno?

— Desetak kilometara niže — odlučili povjeriti razlog svoje zbunjenosti radniku s pumpe — vidio sam u polju rascvali divlji mak.

On me radoznalo pogleda, puneći i dalje moj rezervoar.

— Znete, onaj veliki crveni cvijet što obično raste u žitu — nastavih. — Imate li ovdje divljih makova... mislim, u ovo doba?

— Imamo — reče on blago ironičnim glasom. Oni nam cvatu negdje do Božića, a trešnje i višnje beremo u siječnju.

Odmah sam shvatio da taj neće imati razumijevanja za moje tlapnje. Odlučih biti praktičniji.

— Koliko još ima do grada? — upitah.

— Manje od deset kilometara. Svakako upali te svjetla. Cesta je opasna. Prolazi mnogo kamiona koji opskrbljuju gradilište.

— Kakvo gradilište?

— Gradi se novi most preko rijeke. Dvadeset kilometara južnije od grada.

Tad mi padne na um nešto čega tolike godine nisam bio svjestan. Grad u koji sam se vraćao bio je na obali rijeke. Velike, brze i hirovite rijeke s kojom se grad mnogo mučio i koju je godinama nastojao ukrotiti. Rijeka je plavila dijelove grada, odnosila obale, otimala godišnji utopljenički danak, pa unatoč tome grad nije mogao ni zamisliti svoju budućnost bez te proklete rijeke. Bljesne mi učas pred očima slika opasne, brze, nabujale vode, velike, onoliko velike kolika može biti malom, uplašenom petogodišnjaku koji je promatra iz sigurnosti tvrde obale pod nogama. Dao sam poveću napojnicu radniku s crpke, koji nije mogao biti svjestan kakvo je burno sjećanje pokrenuo u duši anonimnog, usputnog kupca benzina.

Nakon kilometra, ili možda dva, cesta je skrenula ulijevo, a zatim počela blago meandrirati s rijekom prepunjenom vodama jesenskih kiša. Bio je već mrak, nisam mogao jasno vidjeti rijeku, ali sam prepoznao njen huk koji je dopirao s desne strane i miješao se s tihim zvukom mog motora. Da, bilo je nedvojbeno da je taj mrak s desne strane rijeka mog djetinjstva, rijeka koja me nakon trideset šest godina zaborava opominjala na svoju neporecivu opstojnost.

U jednom času, tamo negdje daleko ispred mene, zapalucalo je nekoliko svjetala, što su već s prvim zavojem nestala. Zacijelo je to

bio grad u kojem ću se brzo naći, ukoliko se ne dogodi nešto nepredviđeno. Priznajem, osjetio sam lak nemir, vjerojatno stoga što nisam znao hoće li i nakon mog dolaska u grad sve biti isto, ili će mi iznenadne uspomene, baš kao što je to maloprije bilo s rijekom, odnijeti mir kojim sam se u ovih osam zatvorskih godina uspio obzidati. Pažljivo sam motrio ono što se dalo razabrati kroz vjetrobran, ali je onda iznenada kiša počela žešće padati, tako da sam jedva uspijevaao pratiti izbljedjelu bijelu liniju ceste, nemajući vremena da u mraku tražim tragove slabe gradske rasvjete. Tada se zbiljo to nepredviđeno, ta okolnost na koju nisam računao; motor je zakašljao, automobil se zatresao, prevalio još dvadesetak metara, stao i umuknuo. Pokušao sam ga nekoliko puta pokrenuti, a onda definitivno odustao. Znao sam nešto o motorima, ali je napolju bio takav pljusak da se nisam usudio izaći i podići poklopac motora. Osvrnuo sam se naokolo ali nisam mogao odgonetnuti gdje se zapravo nalazim. Ponadao sam se da će netko naići, spaziti me parkiranoj pored ceste, stati i pomoći mi, ali su se te nade ubrzo izjalovile. Prošla su doduše tri ili četiri kamiona, ali se nisu obazirali na uzdignutu ruku koju sam ispružio kroz prozor. Upalio sam cigaretu i odlučio čekati. Otpuhivao sam dimove napolje u kišnu noć i slušao šum rijeke što se valjala negdje dolje u mraku. S moje desne strane u svjetlu fara mogao sam nazreti dug betonski zid koji je ograđivao nepoznati mi prostor, ali kuće nisam vidio nigdje, premda sam po vlastitim proračunima, a i po onom što je pokazivao brojač kilometara, već morao biti nadomak gradu.

Umoran i nesklon da vrludam po kiši, nakon kraćeg sam promišljanja odlučio ovu noć provesti u automobilu, nadajući se da će do jutra kiša prestati, i da ću uspjeti popraviti nepouzdan motor starog »Opela«. Baš kad sam se zaogrtao dekom sa stražnjeg sjedala i gasio farove, spreman da pokušam usnuti, preko ceste pređe sjenka povišeg muškarca, poduže, upadljivo sijede kose. Zapravo, točnije rečeno, u njegovim je pokretima bilo nečeg ubrzanog, bojažljivog, tako da bi se prije moglo reći da je šmugnuo cestom, plašeći se da ga netko ne zamijeti. Upalio sam ponovo svjetla, ali sjedokosom više nije bilo ni traga. Promijenili tada nekoliko puta kratka i duga svjetla, nadajući se da će me spaziti i

shvatiti kako bi mi njegova pomoć bila dobro došla, ali sve je bilo uzalud.

Pomirio sam se s neugodnim okolnostima, upalio poziciona svjetla i brzo usnuo. Rijetko sanjam a još rjeđe pamtim snove, ali te sam noći sanjao da se probijam kroz snježnu mećavu s grupom polarnih istraživača. San je bio primitivno, mehaničko zrcaljenje prozaičnih okolnosti; naprosto, bilo mi je hladno jer sam zaboravio do kraja zatvoriti prozorčić automobila, a studeni je uistinu hladan i okrutan mjesec.

Ujutro sam shvatio da su moja nagađanja bila točna: zaustavio sam se nadomak gradu, pored samog groblja kojem je pripadala ona nejasna betonska ograda, iznad koje sam u prvim odsjajima dana spazio visoke križeve i zaleđa poviših mramornih spomenika. Ali, groblje je bilo s desne strane, a s lijeve park ogoljenih topola s raspucanim deblima i iskrivljenim drvenim klupama, dok su kuće bile tamo sprijeda, toliko daleko da ih noćas kroz gustu kišu uistinu nisam mogao razaznati. Groblje me nije podsjetilo gotovo ni na šta, jer su mi kao malom djetetu priječili da odlazim na tako tužno i sumorno mjesto. Gotovo ni na šta jer sam u jednom času ipak pomislio da je baš na tom groblju majčin grob koji namjeravam posjetiti.

Budući da je kiša bila prestala, izašao sam napolje, protegnuo se i duboko udahnuo zrak. Bilo je to malo, provincijsko mjesto, ne baš u lijepoj ali još uvijek u neuništenoj prirodi, tako da je zrak bio začudno čist i svjež. Aja sam znao cijeniti svjež zrak jer sam se u zatvoru navikao da, u nedostatku drugih, zavolim dostupne ljepote: poput svježeg zraka, domaćeg pekmeza, zalaska sunca, oprane posteljine ili iznenadne blagosti čuvara. Pa ipak, ono što me ponijelo, nije bio svjež zrak nego nešto drugo, što sam također uspio udahnuti. Miris rijeke! Neprijeporni, izvorni miris rijeke koja je hučala negdje dolje podno groblja. I umjesto da podignem poklopac pokvarenog automobila, nekako sam se uspenrao na betonsku ogradu groblja i pokušao upiti čitav vidik.

Neveliko, i ne baš pomno održavano groblje, pravilnim stazama razdijeljeno na podjednaka polja, laganom padinom spuštalo se dolje, prema širokom meandru koji ga je opasivao. Grobovi u samom dnu groblja bili su već djelomice poplavljeni i promatraču se

nametala čudna pomisao da će rijeka jednog dana, potpomognuta otopljenim snjegovima i upornim kišama, naprosto oteti groblje gradu i odnijeti ga nekamo prema svom ušću. Polja uz ogradu bila su načičkana mramornim i betonskim okvirima, a ona bliža rijeci, zacijelo sirotinjska, izbodena metalnim i još češće drvenim križevima. Lijevo uz ogradu, tamo negdje gdje se zacijelo nalazio grobljanski ulaz, dizala se zidana crkva sa dva tornja, ne baš velika, ali svakako veća od kapelica kakve se obično podižu na seoskim i provincijskim grobljima. Jedan od ovih mnogobrojnih grobova, opkoljenih rijekom i zavijenih prozračnom maglom, pomislih, pripada mojoj majci, nepoznatoj ženi koja mi je prije mnogo godina, zacijelo, pripovijedala neke lijepe priče, koje stjecajem nepovoljnih i tužnih okolnosti nisam uspio zapamtiti.

2

Stojeći onako iznenađen na betonskoj ogradi, mogao sam dobro promotriti čitavo groblje i velik dio riječnog meandra, ali je grad još uvijek izmicao mom pogledu. On je, nagađao sam, bio negdje iza mojih leđa, dobro skriven parkom gustih, raspucanih topola. Sišao sam s ograde, doskočio na puteljak i odlučio dobro istražiti grad.

Moram priznati da se vrlo malo mojih nagađanja o gradu pokazalo ispravnim; slike što su mi dolazile u san uglavnom se nisu poklapale s onim što sam u gradu uspio pronaći. Možda i stoga što su maglovite slike sna uvijek nekako napregnute, obojene čuvstvima, ili ispunjene nejasnim strahom, a šetnja stvarnim ulicama prozaična, jednoznačna i duboko tvarna. Ravnodušno sam premjeravao grad, pitajući se: »Pa, dobro, zar je to mjesto u kojem sam se rodio i proveo prvih pet godina života?«

Čak i čovjek skromnog znanja o gradovima već na prvi pogled zaključio bi da se radi o sivoj, bezizglednoj provinciji u kojoj vrijeme protječe ne mijenjajući ništa bitno. Takva mjesta draga su samo onima koji su od njih pobjegli predaleko, ili onima koji su se vratili da bi u njima umrli. Nisam spadao ni u jedne od njih. Grad se rasprostro po obronku, koji se od guste ali pitome bjelogorične šume lagano spuštao prema ravnim poljima i livadama, od kojih ga je dijelila poširoka rijeka. Njegovim središtem prolazila je asfaltirana cesta, na koju su se nadovezivale pravilne i uske ulice, neke popločene, a neke do kraja ogrezle u poslovično provincijsko blato. U centru grada, ako se taj prostor mogao tako nazvati, nalazio se poširok trg prekriven kockastim kamenom položenim na lošu podlogu, tako da se za kišnih dana pločnik povijao i disao poput tijesta. Nasred trga nalazila se neka vrsta travnatog otoka s nekoliko crnogoričnih stabala, a iznad njih na vjetru su se njihale o žicu obješene svjetiljke gradske rasvjete. Dakle, u centru, na tom trgu, nalazili su se svi objekti kržljivog društvenog života grada. Jeftin restoran s ulaštenim daščanim podom i stolovima pokrivenim masnim kariranim stolnjacima, s kuhinjom što podsjeća na bolje zatvorske dane, i s lokalnim pijancima koji su provincijskoj čamotinji pretpostavili smrdljiv vinski egzil. Do restorana nalazila se niska zgrada sa širokim prozorima što su dopirali gotovo do razine pločnika. U jednom od prozora bila je izložena poveća drvena kutija sa staklenim

poklopcem pod kojim se razabirala kolekcija probodenih leptira. Leptiri su bili različiti primjerci iste vrste, toliko različiti da se jasno razabiralo da je svaki leptir unikatno, individualno biće, što je čitavoj kolekciji davalo nestvaran i sablastan izgled. Iznad jednog od prozora pisalo je »dom«, ali se nije dalo razabrati kakav, jer je prednji dio natpisa otpao skupa s fasadom. Kroz prozore su se mogle nazreti pognute prilike kartaša i šahista, sa šešikom na glavi i cigaretom u ruci. S druge, južne strane trga, smjestila se mala područna knjižnica pred čijim ste ulazom mogli stajati satima i bezuspješno čekati da netko uđe u nju. Pored knjižnice nalazila se pekarnica pred kojom se rano izjutra pušio svjež kruh, a odmah do pekarnice stajala je zgrada lokalne milicijske postaje, ispred koje je bilo parkirano službeno plavo vozilo. Kakvog je posla mogla imati policija u ovoj zabiti nisam mogao sebi predočiti; vjerojatno nikakva jer sam dvojicu milicionara nekoliko puta uspio zateći u onom »domu«, gdje su izgleda po čitav dan igrali šah, ili kartali.

Sjeverni dio trga zauzela je široka katnica sa tri ulaza. Prvi je pripadao maloj slastičarnici, drugi mjesnom uredu, matičaru i drugim upravnim službama, a treći kinematografu iznad kojeg je bila slupana crvena kugla električne rasvjete. Staklene vitrine za plakate bile su zaprljane i posve prazne, po čemu se dalo zaključiti da kinematograf, ili ne radi, ili radi vrlo rijetko.

Ostavivši kola u jednoj od sporednih ulica, besciljno sam lutao ulicama grada, čekajući da neki usputni prizor probudi u meni kakvo sjećanje, podsjeti me na koji od mutnih snova, ali ništa, baš ništa se nije događalo. Nestvarna mi je bila pomisao da me istim ovim prostorima nekoć vodila majka držeći me za ruku, i da sam ovaj turobni provincijski splin doživljavao kao nešto svoje, kao prisni ambijent odrastanja. Zastajkivao sam, zavirivao u tuđa dvorišta, propinjao se na prste i zagledao preko ograda, brojao kuće i iščitavao pločice s nazivima ulica. Na dnu unutarnjeg džepa kaputa imao sam papirić na kojem je bila ispisana adresa mog rodnog doma, ali na tu ulicu nikako da naiđem. Priznajem, mogao sam zaustaviti prvog prolaznika i zamoliti ga da mi pomogne da pronađem svoje odredište, ali sam se negdje u dnu duše pribojavao tog trena, trena kad ću zastati pred kućom u kojoj sam nekoć živio.

Možda sam baš zbog toga okrenuo leđa gradskom trgu i krenuo prema šumi na uzvisini, gdje su kuće bile sve rjeđe i neuglednije.

Iza posljednjih kuća steralo se valovito polje s rijetkim, ogoljenim žbunjem, a iza polja hrastova šuma čiju je unutrašnjost oblačno nebo učinilo još tamnijom. S osjećanjem neizvjesnosti i blage zebnje zaputio sam se blatnim, krivudavim puteljkom u šumu, kao da me tamo čeka nešto poznato. Suma je bila pusta i tiha, vlažna i mračna, a puteljak sklizak. U jednom sam času zastao, ozbiljno premišljajući treba li ići dalje ili se okaniti čudna pokusa. U nedoumici sam lupnuo cipelom po ostatku prepiljenog debla, i otrešao kišne kapi s ogoljene grane, a onda se okrenuo nadesno i odlučno krenuo prema šumskoj čistini, koju mora da sam nekoć poznavao. Tada je preda mnom izronila slika najneugodnijeg od svih snova što sam ih tolike godine sanjao: velika siva dvokatna zgrada s razbijenim prozorima i poluogoljenim krovom. Bila je okružena visokom ogradom od kovana željeza, ali joj se svejedno moglo lako prići jer su široka željezna vrata na ogradi bila izvađena iz ležišta i bačena u travu. Zgrada je bila trošna, napuštena, obrasla korovom; vidjelo se da već godinama ne služi svojoj, ni bilo kakvoj drugoj svrsi. Unatoč tome što sam bio predaleko da bih mogao pročitati natpis na crnoj ploči pribijenoj pored ulaza, znao sam kakva je to zgrada. Da, bila je to napuštena gradska umobolnica svetog Andrije. Nekoć, kad sam bio dijete, sjetih se iznenadno i začudno, nestašnoj i neposlušnoj djeci ljutiti su roditelji prijekorno govorili: »Ah, ti ćeš završiti kod Svetog Andrije!« Time su ih valjda htjeli upozoriti da ih u budućem životu ništa dobro ne očekuje.

Onespokojen iznenadnim i snovitim prizorom zapuštene umobolnice i sjećanjima koja su tako nenadano navrla, okrenuo sam se i pošao prema drugoj strani grada, onoj što se raširila uz rijeku. Brzo i gotovo bez osvrtnja prešao sam preko gradskog trga i nastavio se spuštati blagom nizbrdicom. Domalo su me smirile ulice koje mi ništa nisu govorile o prošlosti, pa sam se nakon desetak minuta našao na mjestu s kojeg sam i krenuo na svoj mali kružni pohod po prošlosti. Odvažno sam prošao kroz visoka, nadsvođena grobljanska vrata i počeo tumarati po groblju. Ne, nisam se uopće nadao da ću napamet pronaći majčin grob, ali sam svejedno pogledao na spomenike ne bih li na kojem ugledao prezime Hum.

Ali, mog prezimena nigdje nije bilo; imena ljudi koji su spokojno mirovali na ovom groblju ništa mi nisu govorila.

Zastao sam pred otvorenim vratima crkve i zavirio unutra. Crkva je bila prazna, ali mi je treperenje svijeća posvjedočilo da se netko brine za ovaj prostor. Nisam želio ići dalje od odškrnutih vrata crkve, pa sam se brzo vratio groblju. Zatim sam se, sve manje zainteresiran za morbidnu scenariju spomenika i grobljanskih križeva, otputio dolje, prema rijeci, prema onom mjestu gdje završava groblje.

Kiša je iznova lagano sipila, a dolje uz samu rijeku, jedan čovjek u zelenom hubertusu i s izgužvanim šeširom natučenim na čelo sjedio je na grobnom okviru i s ribičkim priborom u ruci mirno pecao. Slika je bila uistinu neobična jer je nabujala rijeka dopirala sve do grobova, tako da se nije moglo točno odrediti mjesto gdje prestaje groblje i započinje rijeka.

— Dobar dan — pozdravio sam uljudno, prišao mu i sjeo na oniži spomenik, ostavši dovoljno daleko da mu ne bih smetao.

Nije mi odgovorio. Svejednako je sjedio, pomno motreći crvenobijeli plovak, koji je poigravao na nemirnoj površini vode. Nisam ponovio pozdrav, dvostruki razlozi nalagali su mi šutnju, jer groblja i ribolov bila su mjesta na kojima su suvišne riječi neumjesne. Mislio sam ga zapravo upitati, ide li, ali onda spazih tri ribe što su ležale na okviru pored mjesta na kojem je sjedio.

— Dobar ulov — rekoh tiho, kao da se ispričavam što mu kvarim ribički ugođaj.

— Nikakav ulov! — odmahne on slobodnom rukom, kao da se ljuti. — Izvadio sam ih iz rijeke mrtve. Nanijela ih voda. Prokleta groblje kao da je i tamo!

Rekavši to, ljutito upre prstom u rijeku, kao da želi pokazati kako se i tamo u rijeci nalazi isto nekakvo groblje, valjda riblje groblje.

— Pa i jest! — nastavi on. — Kad uzmete da je u posljednjih dvadeset godina rijeka progutala bar dvadeset metara groblja, onda ništa bolje ne možete ni očekivati. A vi, vi izgleda niste odavde? upita on, prvi put me pogledavši.

Kad god bi mi se tko obratio pitanjem koje je podrazumijevalo da kažem nešto o sebi, meni je bivalo neizrecivo neugodno. Promrmljao sam nešto, ustao i okrenuo se rijeci. Ništa me više nije pitao. U svojoj ribičkoj duši mora da je prezirao nametljivost, radoznanost i

nestrpljenje, pa je dragovoljno prihvatio ponuđenu tišinu, okrenuo se svom plovku i nastavio pecati mrtve ribe.

Gledao sam veliku, pokretnu, blatnu vodu, svjestan čudne činjenice da sam se, eto, nakon trideset šest godina vratio onamo kamo se nikad nisam ozbiljnije namjeravao vratiti. Bio sam ponovo u zaboravljenom gradu djetinjstva, u gradu koji mi je mogao nešto reći. Ukoliko je postojalo išta da se kaže! Začudo, sred sve te davno zaboravljene scenerije, uspio sam prepoznati tek dva mjesta. Napuštenu umobolnicu i nemirnu rijeku koja potkrada sveti mir gradskog groblja.

3

Oko podneva sam ogladnio i ušao u gradski restoran s varljivom nadom da ću tu pronaći bar nešto jestivo. Iako je jelo u mom životu igralo više ulogu nužde no radosti, ono što su u tom nazovi-restoranu iznijeli preda me predstavljalo je pravu kulinarsku tugu. Pojeo sam komadić piletine, a potom, trudeći se da ne pokažem ljutnju, platio i izašao, svejednako gladan. Pa ipak, držao sam da je i ta glad poželjna i dobro došla, jer nas glad odvraća od besciljnih meditacija i vraća prozaičnoj stvarnosti. Odlučih stoga odustati od daljnjeg lutanja gradom i vratiti se onom radi čega sam i došao.

Obuzet nelagodnom kakvu u nama izazivaju nadležstva i autoriteti, ušao sam u mjesni ured, nadajući se da će mi tu netko znati reći gdje mi je pokopana majka. Debeli, sijedi službenik s crnim platnenim navlakama na podlakticama izgledao je poput perovođa ili kancelarijskih vježbenika iz starinskih romana prošlog stoljeća; na licu mu je bio izraz iznenađenja, a ja nisam znao je li to zbog mog zahtjeva, ili naprosto zbog činjenice što se rijetko susreće sa strankama. Nakašljao se, i pogledao me još jednom s nevjericom, a onda ispod pulta izvukao debelu knjižurinu, koja je morala biti matična knjiga.

— Rekli ste da vam je majka umrla 1953.? mrmljao je više za se, listajući trošne listove ispu njene sitnim tintenim slovima.

— Ako se ne varam, u devetom mjesecu.

— Ivana Hum? — upita on, a potom, ne čekajući da odgovorim, nastavi: — Jest! 23. devetog 1953. Evo, jasno piše. Ali, zašto mislite da bih ja trebao znati gdje je pokopana?

— A tko bi trebao? — upitah s blagim prijeko rom u glasu.

— Upravnik groblja! Otiđite na groblje, oni imaju evidenciju mrtvih.

Okrenuh se kako bih izašao, a on me zaustavi. Teško je disao. Kao i mnogi debeli ljudi, zacijelo je bio srčani bolesnik, a dvostruki podbradak čudno mu se tresao dok je polako sricao riječi.

— Čekajte, vi ste njen sin?

— Pa, rekao sam vam...

I trideset šest godina nakon njene smrti vi ne znate gdje je pokopana?

Njegova primjedba sadržavala je moralnu osudu moga sinovljevskeg nehaja. Što god da je mislio, bio je u pravu; on zacijelo

marljivo obilazi majčin grob, plaća mise zadušnice i diči se time što je još uvijek dobar sin.

— Nisam imao mogućnosti... Dugo sam bio u zatvoru — rekoh ne bih li se nekako opravdao, premda on nije bio osoba kojoj se polažu računi.

— A, tako! — reče on, vidno uzbuđen i pomalo preplašen nazočnošću nekog tko je robijao. — On da se pokojnica ne bi baš ponosila.

— Ne bi — otpovrnih pomirljivo. Jer, uistinu nije bilo nijedne jedincate stvari zbog koje bi se moja majka mogla ponositi mnome. Ali, tužnoj istini za volju, ona je sada bila na mjestu gdje ponos i stid nemaju više nikakva značaja.

Izašao sam iz mjesnog ureda i sjeo u kola; ovaj put nisam želio pješačiti do groblja. Membrana na crpki za dovod goriva, koju sam jutros podesio, dobro je prianjala i auto je ravnomjerno radio, odvođeci me ponovo do gradskog groblja. Parkirao sam kola pored niskog bagrema i ušao, nadajući se da ću pronaći upravitelja groblja. Upravna zgrada nalazila se odmah do ulaza. Bila je to smeđa, montažna drvena baraka s krovom od valovita lima i dva prozora. Pokucao sam, ušao prije no što su se oglasili i pozdravio.

— Dobar dan! Ja sam Ivan Hum. Tražim majčin grob.

Upravnik, koji je sjedio za isluženim kancelarijskim stolom, bio je visok, koščat čovjek, rijetke kose koja je stršila ispod ruba nabijene francuske kape. Imao je nekih pedeset, ili možda šezdeset godina, a pokretima i ponašanjem odavao je čovjeka nesklona radu, koji je pronašao utočište u nevažnom i lagodnom poslu, lišenom odgovornosti i napora. U desnoj ruci držao je polomljenu šibicu kojom je čačkao zube. Promatrao me kao da duboko razmišlja, iako je situacija bila takva da za duboka razmišljanja nije bilo nikakvog razloga. Kao onaj u mjesnom uredu, i on je ispod stola izvukao nekakvu bilježnicu, samo mnogo tanju od matične knjige. U jednom mi se času učini da se sva mudrost tih ljudi krije u bilježnicama kojima su okruženi, da bez njih naprosto ništa ne znaju, i ništa ne umiju uraditi.

Otvorio je bilježnicu i pogledao me sućutnim pogledom, upitavši me tiho i obzirno:

— A kad je preminula nesretnica?

— Prije trideset šest godina.

On zatvori bilježnicu i skine s lica izraz sućuti, misleći valjda kako je sućut trideset šest godina nakon nečije smrti sasvim neumjesna.

— Idemo napolje, pa ćemo pokušati pronaći.

Krenuli smo polako prema glavnoj stazi s čije su se desne i lijeve strane nalazila grobljanska polja označena rimskim brojevima. Na raskrižju on zastane i poče brzo listati po bilježnici.

— Ivana Hum — rekoh poluglasno. — Umrta u rujnu 1953.

— A čemu vam to? — upita me on i radoznalo pogleda preko otvorene bilježnice. — Došli ste samo posjetiti grob, ili biste ekshumirali posmrtnu ostatku i prenijeli pokojnicu?

— Ne znam — zbunih se.

Vidite — živne on ja bih vam to mogao vrlo spretno, komotno i jeftino organizirati. Jedno... šesto... petsto milijuna, i sutra dobivate ukusan mali metalni lijes, pogodan za transport.

Okrenuh se kao da razmišljam, a onda krenuh puteljkom. On potrči i prestigne me.

— Evo, našao sam! Ivana Hum. Sahranjena 1953. Pođite za mnom, odmah ću vam pokazati! Potreban je samo vaš potpis i gotovina, pa već sutra možete preuzeti kosti... naime... mislim, po smrtne ostatke.

Sišli smo do dna groblja, pored same rijeke, stotinjak metara sjevernije od mjesta na kojem je čovjek s izgužvanim šeširom pecao ribu. Tlo je bilo strašno vlažno, a na pojedinim su se mjestima rasprostirale široke mlake dublje od gležnja. On spretno preskoči jednu mlaku, pa mi dobaci:

— Zemlja je strašno vlažna pa su nam mrtvaci slabe kvalitete. To je sve zbog rijeke.

A potom, ne zamijetivši nepriličnost u onom što je rekao, priđe humku ilovače iznad koje je bio poboden truli drveni križ i veselo me pogleda.

— Tu počiva vaša gospođa majka. Polje XVII, grobno mjesto 23!

Lako se naježih i priđoh grobu. To je dakle to mjesto koje u trideset šest godina ni jednom nisam dospio posjetiti! U taj čas pred očima mi se stvori mutan lik majke, čiji glas nisam uopće pamtio. Što mi je sad uraditi, pomislih zbunjen i uznemiren pogledom upravnika groblja, koji zasigurno zna što ljudi u takvim situacijama rade. Moram

li kleknuti, prekrižiti se, zaplakati, pitao sam se krajnje nevješt u svakodnevnim ljudskim situacijama.

Polako sam prišao grobu i prstom taknuo križ. Ništa nisam osjetio; kroz prst ništa nije prostrujalo. Odvratio sam pogled od groba i zagledao se u rijeku. Tad mi nešto pade na pamet pa se sagnuh do križa, pokušavajući pročitati ono što je na njemu nekoć pisalo. Slova se više nisu vidjela ali su se njihovi ostaci nazirali. Oni nisu mogli pripadati imenu moje majke. Ne znam čiji je bio taj grob, ali tužni ostaci moje majke nisu bili u njemu.

— To nije grob moje majke! — uspravih se i okrenuh upravitelju groblja.

— Pa, kako?! — začudi se on. — Evo, tu jasno piše! Ivana Hum, polje XVII, grobno mjesto 23!

— Da vidim — krenem prema njemu, a on hitro skloni bilježnicu pod kaput.

— Znači li to da ste mi pokušali prodati nečije tuđe ostatke?

Upravitelj groblja uzdahne, nabije ruke u džepove kaputa spretno pridržavajući bilježnicu, pa pljune u stranu, uporno šuteći. Čini se da mu je, uhvaćenom u pokušaju prevare, ipak bilo neugodno.

— Nema veze — rekoh mirno iako sam imao prava na ljutnju. — Ionako nisam mislio prenositi kosti. Došao sam samo posjetiti grob. Recite mi...

Kao da me nije čuo, on se okrene i pođe nekoliko koraka prema rijeci, a onda se zagleda nekamo u stranu, prema istočnom dijelu groblja, i upre prstom u mjesto koje je motrio.

— Vidite, tamo, pored one vrbe, bila je nekoć upravna zgrada. Prije deset godina voda je tako nabujala da je odronila obalu i odvukla zgradu na dno.

— Zašto mi to govorite?

— Zato — nastavi on — što je knjiga u kojoj je upisana lokacija groba vaše majke sada negdje tamo na dnu rijeke. Zajedno s bivšom upravnom zgradom.

— Zar nema drugog načina da pronađem majčin grob? — upitah, ni sam ne znajući treba li zbog toga očajavati.

— Ima! Jedan jedini! Da lijepo na miru krene te od groba do groba.

Nemajući više o čemu razgovarati s lukavim upraviteljem, krenuo sam prema izlazu. Pratio me u stopu, zasigurno osjećajući potrebu

da mi na neki način objasni svoj nepošteni postupak. Prije no što ću izići iz groblja, on mi takne rame i ponizno pogleda.

— Ne zamjerite — reče. — Dolaze ovamo mnogi ljudi, iz tuđine naročito, s namjerom da pokupe svoje mrtve i prenesu ih da im budu... pri ruci. A proklete su knjige potonule i mi nemamo nikakvih podataka o onima sahranjenima prije 1979. Pa onda, da ih ne razočaramo, odvodimo ih do grobova na kojima natpisi više nisu čitljivi i opskrbljujemo ih traženim količinama posmrtnih ostataka. I, budite uvjereni, vrlo su zadovoljni našom uslugom... Kostí su ipak, zar ne, samo kosti?

Znao sam da je njegova logika, iako mu pribavlja priličnu materijalnu korist, sasvim ispravna, pa sam ga pozdravio bez trunke ljutnje i ušao u automobil. Dok sam odlazio, još je stajao ispred groblja, promatrao me i veselo mi mahao, ne znajući koliko mu zavidim stoje, okružen sumornim ambijentom, uspio sačuvati toliko životnosti i prirodnosti.

Budući da sam počeo sumnjati da ću uspjeti pronaći majčin grob, odlučio sam pronaći nešto što mi se činilo jednostavnijim: svoju rodnu kuću! Ništa o njoj nisam znao; ni to je li katnica ili prizemnica, je li okružena vrtom, dvorištem ili naprosto drugim kućama, koliko prozora ima, kome sad pripada i postoji li još uopće. Ali, sasvim bespomoćan nisam bio, jer sam u džepu imao papirić s adresom: Ulica lipa 21.

Prilično sam se začudio kad u Ulici lipa nisam naišao ni na kakvu lipu; čak ni na kakvo drvo. Mora da su joj ime odabrali sasvim proizvoljno, ili je naprosto uspjela nadživjeti drveće po kojem ga je dobila. Vozio sam polako ulicom starih zgrada, pitajući se neće li mi kakav unutarjni glas došapnuti koja je od njih nekoć bila moj dom. Ali, nikakav unutarjni glas nije se javljao, tako da sam se morao osloniti na mnogo prozaičnije sredstvo: jednostavno sam počeo pratiti brojeve na pročeljima kuća. Ali, između broja 23 i broja 19 nalazio se prazan prostor, strnište, komad zemlje zapravo, dostatan za omanju kuću. Dakle, pomislih, ne bez tuge, u ovom gradu ništa od moje prošlosti nije se uspjelo očuvati!

Zaustavio sam auto i izašao napolje, pokušavajući nazreti bar kakav ostatak koji je mogao pripadati bivšem zdanju. Ništa nisam

uspio pronaći; kuća uistinu mora da je porušena prije mnogo, mnogo godina.

Ipak, odlučih pokucati na vrata velike susjedne katnice koja je na pročelju nosila broj devetnaest.

4

Na broju devetnaest u Ulici lipa stanovala je osamljena četrdesetogodišnjakinja meni pomalo neobična imena — Marilina Kovak. U toj staroj i poprilično zapuštenoj kući ipak je bilo stanovite otmjenosti, traga nekadašnjeg bogatstva i sjaja, tako neprimjerenog provincijskoj zabiti. S ulične strane nalazila se ograda od kovana željeza, a na samoj sredini ograde široka dvokrilna željezna vrata, od kojih je sve do kućnog ulaza vodila šljunkom nasuta staza, obrubljena ukrasnim kamenjem. Dvorište ispred kuće moralo je nekoć biti ukrasni vrt, što se dalo zaključiti po razbacanom ukrasnom kamenju i isprevtanim šumskim patuljcima s kojih je već pootpadala boja. Ispred ulaza u kuću nalazio se malen plato, pokriven crvenim keramičkim pločicama i natkriven baroknom nadstrešnicom poduprtom sa četiri ovalna stupa. Bogato ukrašena žuta barokna fasada ove jednokatnice pretrpjela je mnoga ruiniranja i upravo vapila za temeljitom obnovom. Iznad prvog kata započinjao je visok, strm krov, ukrašen svježe obojenim mansardnim prozorima, ali i dobro nagrđen raznobojnim komadima lima kojima je netko pokrpao mjesta što su prokišnjavala. Stabla oko zgrade bila su sve sama ukrasna crnogorica, kakva se može vidjeti u bogatim perivojima, ali je njihovu otmjenost narušavao sasušen korov koji je u proljetnim danima morao dominirati čitavim prostorom. Pored ulaza u kuću bila je postavljena okrugla hrđava bačva u koju se iz razdrta oluka slijevala kišnica. Ta bačva kao da je pripadala nekoj drugoj scenografiji.

Pokucao sam na vrata, pa kako mi nitko nije odgovorio, polako sam i bojažljivo ušao u kuću i našao se u povećem predvorju, kojim je dominiralo drveno stubište što je vodilo na prvi kat. Možda mi je baš zbog tog stubišta, ako to ne zvuči smiješno, ovaj enterijer djelovao pomalo američki. Ali, kako nitko nije dolazio, i kako sam imao vremena da malo bolje promotrim predvorje, taj su dojam potkrijepili još neki detalji. U desnom kutu predvorja, na daščanom podu, ležala je velika američka putna škrinja, a iznad nje jeftina uramljena reprodukcija parobroda na čijem se jarbolu vijorila američka zastava. Na boku parobroda pisalo je *Overseas Swallow*. Na stupu, kojim je počinjala ograda stubišta, nalazio se cvijet posađen u limenu kutiju na kojoj su bili naslikani slatkiši *Pennsylvania Cream Cakes*, a na

zidu nasuprot stubištu visila je kolor grafika lovaca na bizone, upravo onakvih kakvi su hranom opskrbljivali graditelje *Pacific Railroada*.

— Ima li koga? — viknuo sam i pogledao gore, prema vrhu stubišta, ali mi nitko nije odgovorio.

Kad sam već tiho kao tat namjeravao izaći, otvorila su se ulazna vrata i na njima se pojavila zajapurena žena četrdesetih godina, kišom ulijepljene kose, koju je očito iznenadila i zbunila moja nazočnost, tako da je načas zastala, odmjerila me pogledom od glave do pete, a onda prišla vješalici i odložila svoj mokri ogrtač.

— Vi živite ovdje? — upitah, gledajući kako mirno prilazi velikoj spirali radijatora i pokušava zagrijati promrzle ruke.

— Da. A tko ste vi?

— Zovem se Ivan Hum.

Čekao sam, pomno prateći njenu reakciju; pretpostavljao sam da će bar nešto znati o ljudima koji su nekoć stanovali u kući do njene i preživjeli se Hum. Ali, ničim nije odala da joj je moje prezime poznato.

— Tu pored vaše, nekoć se nalazila kuća u kojoj sam živio s majkom... Vratio sam se, nadajući se... — zastao sam, mučeći se pitanjem: »A čemu sam se zapravo trebao nadati?«

— A kada je to bilo? — upita ona prilično ravnodušno.

— Prije trideset šest godina. Odselio sam se 1953. i otada nisam bio ovdje. Majka mi je sahranjena tu na gradskom groblju... ali zapravo ne znam gdje.

— Prije trideset šest godina! — nasmije se ona. — Pa to je čitava vječnost! A gdje ste bili sve te godine?

— Pa, tako, posvuda... posljednjih osam godina u zatvoru.

— Da!? A zašto?

— Pustite to! Svaki odlazak u zatvor podrazumijeva predugu priču. Što se zbilo s kućom u kojoj smo stanovali? — rekoh, sjedajući na stolicu pored one američke putne škrinje.

— Ne znam. Mi smo Kovakovi i doselili smo se ovamo 1960. Tada vaše kuće više nije bilo. Mislim, valjda je već bila srušena. Ništa ja ne znam, ni o vašoj kući ni o vašoj obitelji...

— Nije bila obitelj — prošaptah. — Samo mama i ja... No, dobro, oprostite...

Rekavši to, ustao sam i krenuo prema izlazu.

— Čekajte! — zaustavi me ona. — Nisam vas namjeravala istjerati. Mora da se sasvim čudno osjećate... mislim, sad kad ste se vratili, a ničeg više nema...

— Čudno se osjećam — priznah, vrativši se do stolice.

— Biste li možda popili nešto? Ja... ja sam Marilina Kovak. Kakve su vam zapravo namjere... što ćete sad?

— Ni sam ne znam. Možda ću ostati neko vrijeme ovdje... možda ću pokušati pronaći kakav posao.

— O, pa vi to mislite ozbiljno! Ostali biste ovdje, u našem gradu?

— Samo neko vrijeme... ima li gdje kakav jeftin hotel... ili bar soba?

— Hotel! — nasmije se ona. — Što bi radio hotel u našem gradu! Ali, ima soba. Evo, ja iznajmljujem sobe, i imam jednu slobodnu. Zanima vas?

— Pa, probao bih — zbunih se načinom kojim sam donio tako važnu odluku.

— Dobro, pokazat ću vam je. Ali, prije ćete nešto popiti, ili pojesti... Zacijelo ste dugo putova li?

Tako sam upoznao Marilinu Kovak i unajmio jednu od njenih soba, ne sluteći koliko će mi se ta neobična osoba zavući pod kožu.

Ona je živjela sama u velikoj lijepoj kući koja je polako i neumitno propadala. Ali, njena je samoća bila novijeg datuma; igrom čudnih okolnosti, tog su joj proljeća umrli i otac i brat. Otac, teški srčani bolesnik, u travnju je prebolio prvi, a umro od drugog srčanog udara, a brat se tri dana nakon očeva ukopa utopio u rijeci. Zapitao sam je za majku, a ona je ravnodušno odmahнула rukom, rekavši da je majka umrla prije toga.

Marilina je bila na pragu četrdesete godine, što joj se vidjelo i na licu, ali kad bi se dotjerala, što, priznajem, nije prečesto radila, mogla je sasvim uspješno prikriti godine. Pogotovo kad se doda da je bila neobično vitka i uspravna, uznosita držanja. Imala je dugu svijetlu kosu, široke nosnice što su podrhtavale kad se ljutila, i velike zelene oči kojima bi vas dugo i uporno promatrala, sve dok postidjeni ne biste oborili pogled. Radila je za neku smiješnu nadnicu u lokalnoj knjižnici, ali je zapravo živjela od stanarine koju je dobivala za osam soba, što ih je izdavala inženjerima i radnicima, koji su dvadesetak kilometara od grada radili na visokoj čeličnoj konstrukciji mosta. Premda je radila u knjižnici, rijetko sam je vidio da čita. Vjerojatno je

knjigama pretpostavljala glazbu, jer su se iz njene sobe u potkrovlju neprekidno razlijevali zvuči operne glazbe. Ubrzo sam zamijetio da sate i sate sluša tek nekoliko opernih arija u kojima je zacijelo pronalazila nešto samo njoj važno.

Kako će vrijeme pokazati, bila je sasvim čudna osoba, sklona neobjašnjivim ushitima ali i dugim satima osame, za kojih bi se zaključavala u potkrovlju i slušala tužnu pjesmu o lijepom danu na koji će se ubiti naivna Pinkertonova ljubavnica, ili smiren, a ipak tragičan glas lijepe Mimi, koja se u studenoj pariškoj zimi oprašta od svog Rodolfa. U njoj se krio nemir koji nikako nisam mogao shvatiti i pronaći mu razlog. Zatjecao sam je često kako luta prostranom kućom, pretražujući svaki zakutak, a pokatkad je izlazila u vrt iza kuće i kopala nekakve besmislene jame i kanaliće, odbijajući u takvim trenucima pomoć koju sam joj prijateljski nudio.

— Marilina, što vi to tražite? — upitao bih je u takvim trenucima, ali bi se ona samo nasmijala i, trudeći se da ostane mirna, odvrćala:

— Ništa, ništa... to je samo časovita nervoza.

Tad bih, nekako bojažljiv, namjerno izlazio, kao da se bojim njene blizine. Priznajem, bojao sam se pokatkad da bi dugo ćaskanje s njom, ili situacija u kojoj bi mi se ona povjerala, ili na neki drugi način prekoračila distancu obična poznanstva, mogli narušiti granicu moje namjerne ravnodušnosti. Bilo kojeg prisnijeg odnosa pribojavao sam se zato što sam spadao u ljude kojima su osjećaji natovarili i previše zla na pleća.

Jednog popodneva, kad se vratila iz knjižnice, rekla mi je kako sva gori, kako je zasigurno bolesna, pa me, odlazeći u svoje potkrovlje, zamolila da joj skuham čaj. Pristao sam a onda se lako stresao, obuzet čudnom mješavinom straha i ugone. Tog popodneva prvi put sam ušao u njenu sobu na mansardi. Soba je bila prilično skromno namještena, ali uredna, upravo pretjerano uredna. I u njoj je bilo mnogo američkih stvari. Ipak se nisam usudio pitati otkuda joj. Držao sam takvu radoznalost nepoželjnim intimiziranjem, pa mi nije bilo teško svladati se. I sasvim je sigurno da se tog popodneva ne bi ništa dogodilo, da joj nisam, pružajući šalicu čaja, sasvim nesmotreno taknuo prst. Prst joj je bio topao, neobjašnjivo topao, i ja sam, uplašen — ustuknuo. Ona, mučena visokom temperaturom,

vjerojatno nije primijetila moj strah; tek se nasmijala, pogledala me svojim velikim zelenim očima i blago zahvalila.

Mislim da sam tog dana shvatio kako će moja namjerna ravnodušnost prema Marilini Kovak biti teško ostvariv zadatak. Možda bih tada i napustio njen dom, da u nazočnosti drugih muškaraca, njenih stanara, nisam vidio spasonosnu okolnost zbog koje neću prebrzo izgubiti glavu.

Živost u kući počinjala je oko četiri po podne, kad su se stanari vraćali s posla. Bilo je tu sedam-osam radnika i dva inženjera. Kad bi se oni vratili, bila je prava umjetnost doći do kupaonice, ili uraditi nešto u kuhinji, a o galami da i ne govorim. Zatišje bi zavladao tek oko osam uvečer, kad bi se svi uredili i izašli u grad da se malo pozabave, premda je mogućnost zabave u gradu bila stvarno mala.

Jedini od Marilinih stanara s kojim sam uspostavio kakav takav kontakt bio je inženjer Grabar, moj vršnjak, snažan i dopadljiv muškarac čvrstih crta lica i njegovanih kicoških brčića. On je vrlo rijetko odlazio u grad, većinu vremena provodio je u svojoj sobi nagnut nad knjigama iz raznih parapsiholoških disciplina. Tvrdio je da su ga suhoparna egzaktnost i pragmatizam njegove struke naveli na hobističko bavljenje bizarnim sadržajima kao što su spiritizam, radiestezija i ezoterija. Međutim, ugodna crta njegova karaktera bila je u činjenici što je bio jedan od rijetkih ljudi koji mnogo čitaju, ali vas ne gnjave onim što su pročitali.

Zapravo, kad bolje porazmislim, čini mi se da mi je inženjer Grabar jedan jedini put pričao o tome čime se u dokolici bavi. Bilo je to u prvim

danima našeg slučajnog poznanstva. Sjedili smo u ugodno zagrijanom predvorju i sasvim kurtoazno pričali o stvarima koje nas zanimaju, ili se pravimo da nas zanimaju. On je na koljenima držao nekakav radiestezijski priručnik i pričao mi nešto o toj, meni sasvim slabo poznatoj disciplini, naznačivši odmah da je u tom predmetu puki teoretik, bez ikakvih praktičarskih nakana. Čak ni visak nije posjedovao. Uzgred, sa smiješkom na licu, rekao je kako je ta činjenica svojedobno razočarala Marilinu, koja ga je pitala bi li viskom mogao pronaći skriveno zlato. Oboje smo se nasmijali njenoj naivnosti, a onda nastavili razgovarati o nekim drugim stvarima.

Te večeri u Marilininom domu dakako da nisam mogao ni slutiti koliko je njeno pitanje o radiestezijskom traženju zlata bilo sve prije nego naivno.

5

Već prve noći koju sam proveo u Marilininoj kući zamijetio sam čudno neprijateljstvo predmeta što su me okruživali. Posebno u sobi koja mi je bila dodijeljena. Krevet me žuljao, luster je bio tako nisko postavljen da sam ga u prolasku svaki put zakvačio glavom, pod izdajnički škripav a prag toliko visok da sam se više puta spotaknuo o nj. Zar sam u takvom ambijentu mogao sanjati snove bolje od onih od kojih sam se već u rano jutro probudio? To jutro bilo je jednako tmurno i hladno kao i sva dotadašnja jutra mjeseca studenog. Ustao sam, obukao se i umio, nespretno se krećući po kući čiji mi je raspored bio još uvelike stran i nepoznat. Samo stoga nastojao sam što prije završiti s radnjama oko buđenja i ustajanja pa na brzinu odjuriti u grad. Izašao sam, stresao se od studeni i sjeo za upravljač, uključio motor i grijanje, te odlučio ovdje u miru porazmisliti što mi je činiti. Znao sam da ću, ostanem li dulje u gradu, morati potražiti kakav valjan posao. Jasno, nisam bio načisto s tim kog ću vruga ovdje, ali mi se nikako nije milila pomisao o povratku u staro mjesto, ono odakle su me odveli u istražni zatvor. Jer, osam sam se zatvorskih godina zaricao da se u stari stan neću vratiti, ponajviše preplašen uspomenuama kojima bi me on mogao vratiti. Činilo mi se da ne bih podnio ni najletimičniji pogled na svoj stari radni stol, ili na ormar s nekad nošenom a sad već demodiranom garderobom. O praznom bračnom krevetu da i ne govorim! Loše provedena prošlost, ispunjena neshvatljivim propustima i djetinjastim zabunama, uvijek je predstavljala mogući put u pakao upornog pamćenja, pa sam se nekako uspio uvjeriti da će mi rodni grad, taj posve strani i apstraktni skup ulica, koji nisam vidio punih trideset šest godina, moći ponuditi mirnije obitavalište.

Otpustio sam kvačilo i krenuo prema onom tužnom trgu koji je glumio neku vrstu gradskog centra. Dok sam zaustavljao auto, pitajući se što ću sad uraditi, pao mi je pogled na malu knjižnicu na čijem se prozoru vidjelo svjetlo slabe žarulje. Izašao sam i krenuo prema knjižnici.

Gradska knjižnica bila je obična soba, prostorija otprilike pet sa pet, zakrčena neuglednim drvenim policama na kojima su ležale već poprilično stare i slabo ušćuvane knjige. U kutu prostorije nalazili su se stolica i stol s nešto uredskog pribora, kutijom za kartice i jednom

ovećom bilježnicom. Budući da je prostorija bila prazna, odlučio sam malo pregledati knjige premda me nisu zanimale, i premda sam ih odavno prestao čitati. U tom poslu nisam se baš osobito dobro snalazio, ali sam ubrzo uočio da su knjige uglavnom stare i vrlo neuredno poslagane. Među poezijom nalazili su se udžbenici strojopisa, priručnici iz egzaktnih znanosti bili su prošarani likovnim monografijama, a među povijesnim štivom moglo se nabasati na ginekološke priručnike i turističke bedekere. Ako je ova sistematizacija bila Marilinino djelo, onda je ona bila, ili krajnje nemarna, ili sasvim nekompetentna osoba.

Sjeo sam za stol u kutu. Nakon nekog vremena je ušla Marilina s košarom punom povrća i drugih sitnica što se nabavljaju na tržnici.

— Oh, vi ste tu! — začudila se, a potom je mirno odložila košaru pod stol za kojim je sjedila. Htjeli biste nešto čitati?

— Ne — otpovrnuh. Već odavno nemam koncentraciju potrebnu za čitanje knjiga. Vi ste, čini se, bili na tržnici. Niste se bojali da će vam netko ovamo ući i ukrasti nešto?

— Ovdje nitko nikad nije ukrao knjigu — slegla je ramenima. — Nekoliko puta su posudili, ali ukrali nikada... Možda biste ipak posudili nešto? Pričinili biste mi zadovoljstvo!

Nasmijao sam se; čini se da je to bila knjižnica u kojoj je čitalac rijetka zvjerka. Premda nisam imao namjeru čitati, pristao sam posuditi knjigu.

— Ali, molim vas, najviše jednu.

Krenula je prema jednoj od polica, nasumce izvukla staru, nanovo ukoričenu knjigu, izvadila iz nje evidencijsku karticu i pružila mi je. Zahvalio sam, pokušao staviti knjigu u džep kaputa, ali kako je bila prevelika, morao sam je stisnuti pod pazuh.

— Znači, niste došli ovamo radi knjige? — rekla je i zagonetno me pogledala.

Zanijekao sam glavom.

— Došli ste radi mene?

— Ne! — odvratih nelagodno. — Došao sam jer tražim nekakav posao.

— Niste ga valjda mislili naći ovdje?

— Mislio sam da biste me vi mogli uputiti... tako... na neko mjesto gdje bih se mogao raspitati.

— To će biti teško. Mnogo ljudi traži posao. Kakve kvalifikacije uopće imate?

— Nikakve.

— Vi biste posao, a nemate nikakvu školu!?

— Imam školu, ali ne bih želio raditi u struci.

Vi ste stvarno čudan čovjek — zagleda se ona u mene, kao da pokušava dokučiti što se to krije u mojoj glavi, i koliko su moje namjere ozbiljne. Pogledajte tu prijeko, u mjesnom uredu. Mislim da imaju nekakvu referadu za zapošljavanje. Ali, da li će vam pomoći...

Prihvatio sam njen savjet i još jednom zbunjeno pogledao ovitak knjige koju sam iz pristojnosti pristao posuditi, a zatim sam krenuo u mjesni ured ne nadajući se da će taj korak uroditi plodom. Mjesni ured naprosto je bio nadležstvo, a ja ni u kakva nadležstva nisam vjerovao.

Lutao sam hodnicima mjesnog ureda, pokušavajući pronaći kancelariju u kojoj bih mogao nekom saopćiti svoju želju. Tada sam naletio na čovjeka koji je upravo izlazio iz nužnika u dnu hodnika. Odmah mi se učinilo da bi on mogao biti mjesni funkcionar ili bar referent. Bio je onižeg, nadutog tijela, prilično jak, sa sijedom bradicom i leptir-mašnom oko bijele kragne, koju je jedva uspio zakopčati. Zatvorio je šlic, namjestio šešir i pogledao me radoznalim ali pomalo strogim pogledom.

— Tražim nekakav posao. Niste li vi možda referent za te stvari?

— Ja, referent? — ljutito je odbrusio. Zar vam ja izgledam kao mjesni referent? Slušajte vi! Ja sam doktor Javorovski, liječnik... a nikakav referent!

— Oprostite — pokušah ga smiriti.

— Vidite, i sam se naganjam s tom lijenom i podmitljivom žgadijom, s tim tupoglavim parazitima koji mi neće izdati dozvolu za... ali, što ste ono rekli da tražite?

— Posao.

— Posao! Ha, ha, ha! Napravo ste mjesto došli! Neće vam ovdje dati ni štrik da se objesite, a kamoli posao. Slušajte, ja sam liječnik... ukoliko imate kakvu medicinsku školu, ja bih vam možda mogao naći posao.

— Nemam takvu školu.

— Poslušajte vi mene! Ovdje samo gubite vrijeme!

Zatim je ugledao suhonjavog službenika koji je izašao iz jedne od kancelarija i krenuo prema drugoj, i glasno mu se obratio:

— Pavel!

— Izvolite, gospon doktor — rekao je službenik i ovlaš se naklonio. Učini mi se da je u njegovim riječima i naklonu bilo nečeg posprdnog.

— Ovaj čovjek traži posao. Ima li kakvog posla?

— Vraga ima! — otpovrne službenik.

— Čuli ste — tiho će mi Javorovski.

Ostavih doktora i krenuh prema službeniku koji se zvao Pavel.

— Zar uistinu nema nikakva posla?

— Tko vas je poslao ovamo? Mi smo mjesni ured. Nemamo mi nikakve veze sa zapošljava njem.

Govorio mi je i preko mog ramena sumnjičavo promatrao doktora Javorovskog.

— No, ako baš tražite posao, otidite do mosta. Dvadeset kilometara odavde gradi se novi most... možda biste tamo...

— Hvala, pokušat ću...

U tom času doktor Javorovski skrenuo je u sporedni hodnik, a službenik Pavel, baš kao da je samo to čekao, nagne se prema meni i povjerljivo me upita:

— Vi ste dobri s doktorom Javorovskim?

— Ne — rekoh iznenađen. — Prvi put ga vidim.

— To je već bolje — reče pomalo zagonetno, a onda se okrene i, kao da mu se žuri — nestane u uredu.

Izašao sam iz mjesnog ureda, a onda zastao, ne znajući kamo da krenem. Pošao sam tek tako do milicijske postaje i zaustavio se pred prozorom doma u kojem su igrali šah i kartali. Nekad davno igrao sam šah, pomislih, a zatim mi pade čudna pomisao na pamet kako nikad u životu nisam kartao. Uistinu, nisam poznavao ni jednu jedinu kartašku igru, i možda su mi baš zbog toga kartaši, koje sam gledao kroz staklo velikog prozora, djelovali sasvim nestvarno. Kad sam već pomislio sjesti u kola i otići do groblja da ponovo potražim majčin grob, ugledao sam doktora Javorovskog kako mi se hitro približava.

— Gospodine! — obrati mi se sav zadihan. Vrlo ste nepažljivi i zaboravni!

Pogledah ga, pokušavajući shvatiti o čemu se radi, a on iz kaputa izvuče knjigu koju sam posudio u gradskoj knjižnici.

— Ovo ste zaboravili u mjesnom uredu. Dok ste razgovarali s onim idiotom Pavelom, odložili ste knjigu na prozor i otišli...

Pružio mi je knjigu koju sam prihvatio, zaboravivši mu zahvaliti.

— Pazite na knjige! U njima je sva mudrost svijeta. Ali, u ovoj vjerojatno nije! Posudili ste pravo smeće.

Stavio sam knjigu pod pazuhu i krenuo prema kolima, praćen njegovim znatiželjnim pogledom. Nisam znao što ga je to tako zainteresiralo na meni, a onda sam zaključio da će to svakako biti zbog knjige... Zacijelo ju je prelistao i pomislio da će čitalac takve knjige svakako biti čudak. Priznajem, sad je i mene počelo kopkati što sam to posudio, odnosno što mi je to uvalila Marilina.

Rasklopio sam korice knjige i na prvoj stranici ugledao naslov:

RAZGOVOR S MRTVIMA

Naslov mi nije govorio ništa, a naznake autora uopće nije bilo. Knjiga je bila izdana u Zagrebu, u vlastitoj nakladi nekakvog Josefa Fuchsa. Počeo sam prevrtati stranice knjige i ubrzo shvatio o kakvoj se knjizi radi. Bila je to popularna studija o fenomenu spiritizma, o toj čudnoj, jezivoj i osporavanoj disciplini komuniciranja s mrtvima. Odložio sam knjigu u pretinac auta, pitajući se da li mi ju je Marilina dala sasvim slučajno ili sračunato. Ako je to uradila sračunato, kakva joj je bila računica? Tad mi u glavi sijevne nešto što je predstavljalo opasnu ali i zavodljivu pretpostavku. Možda je ona kao i ja gonjena tajnom željom i potrebom da stupi u vezu s nekim koga više nema, da, upravo kako naslov knjige kaže — razgovara s mrtvima!

6

Premda spadam u osobe prilično indiferentne prema krajobrazima i nesklone da im daju simbolična i metafizička svojstva, osjećanje koje je u meni probudio prizor novog, još nedovršenog mosta, uistinu me uznemirilo. Visoka, čvrsta i oštra čelična konstrukcija urezala je noge poput kakvog opasnog mehaničkog pauka u meku i podatnu zemlju vlažne ravnice, što je obrubila nemirnu rijeku. Nestvaran i snovit ton čitavom prizoru davala je laka, mistična izmaglica, nejednake gustoće, što se poput dima sa zgarišta vukla preko rijeke, dolazeći valjda iz onih daljina što su se skrivale iza druge obale. Ostavio sam kola pored ceste i krenuo prema gradilištu, nadajući se da ću tu pronaći inženjera Grabara. Nisam previše vjerovao da će mi on moći ponuditi posao, nisam čak vjerovao ni da bih bio sposoban raditi na mostu, ali sam poslušao onog činovnika i došao. Iako sam s Grabarom mogao razgovarati i u Marilininom kući, odabrao sam radije ovaj način, možda i stoga što me neobjašnjiva radoznalost tjerala da dođem i vidim most.

Kad sam prišao bliže, začudio sam se miru koji je vladao na gradilištu. Nekoliko radnika razgovaralo je ispred upravne barake, trojica su jela, jedan je drijemao u kabini kamiona, a nekolicina je pecala na obali rijeke. Jedan od radnika rekao mi je da je pauza za užinu i uputio me prema mostu, rekavši da ću inženjera Grabara zacijelo tamo naći.

Most još nije bio završen, pa su podnice po kojima sam hodao djelovale opasno i nesigurno. Stao sam uz rub i pogledao dolje, u blatnu rijeku, koja je neumitno brzala, hučala i odnosila sa sobom slomljeno granje. Oko stupova, što su držali most, vrtložili su se jaki virovi i na tim su mjestima nanesene grane iznenada nestajale pod površinom. U jednom času, pravo ispod mojih nogu, prostruji nešto nalik na pasju lešinu i utone u vir.

— Pas — reče tiho i sućutno inženjer Grabar, koji je nećujno prišao i stao pored mene. — Nemate pojma što sve voda nosi. Višeput sam satima stajao na mostu i promatrao što sve završava u vodi. Vidio sam plastične lavore, nogometne lopte, daske, uginule ptice i njihova gnijezda, šešire, štake, dijelove čamaca, dječja kolica, volovsku glavu, mrtve ribe, jastuke, prezervative, cirkuske plakate, pa čak i

jednu violinu. Sve je to prošlo tu ispod mosta. Nekoć su rijeke bile bistre kucavice života, a sada su kloake koje strpljivo sve podnose.

Zatim je upalio nekakvu finu, uveznu cigaretu i brzo spremio paketić u džep kaputa.

— Oprostite, ne biste li i meni... — rekoh po malo stidljivo, a on shvati, izvadi bez riječi kutiju i ponudi me. Jedva sam uspio upaliti cigaretu, jer je počeo puhati jak vjetar.

— Pođimo na obalu — reče on. — Most nije siguran. Zapravo, zabranjeno je hodati po njemu.

Vratili smo se na obalu, a zatim nastavili šetati uz rijeku, ako se gacanje po mrtvom busenju trave i raskvašenoj ilovači uopće moglo nazvati šetnjom.

— Mislite li da je lijep? — upita me on, zastavši naglo i okrenuvši se mostu koji se s tog mjesta mogao vidjeti u cijelosti.

— Zapravo... ne mislim — rekoh, nadajući se da ga izostankom divljenja njegovom djelu neću po vrijediti.

— U pravu ste — reče nakon kraćeg razmišljanja. — Kad se bolje promisli, apsolutno je ružan i... besmislen. Besmislen kao i većina mostova što spajaju dvije iste obale.

— Zapravo, nisam došao mudrovati o mostovima — rekoh.

— Nego?

— Mislio sam pitati ima li tu kakva posla za mene.

— Posla!? — začudi se on. — A što biste vi radili? Kakve kvalifikacije imate?

— Pa, imam fakultet, ali kao da ga i nemam.

— Kako to?

— Teško je to objasniti — rekoh smeteno. — Bio sam u zatvoru, a kad se vratite iz zatvora, nemate više ništa. Čak ni fakultet. Ali, u zatvoru sam radio na betonskim poslovima. Znam miješati beton, praviti kalupe, armirati... Osam godina sam se bavio betonom. Pogledajte mi ruke.

Nije pokazao zanimanje za moje cementom nagrizene jagodice i hrapave dlanove. Okrenuo se i sažalno mi rekao:

— Šteta! krivim ste se poslovima bavili u zatvoru. Ovo je čelični most. Nema tu betoniranja. Nego, ako nisam indiskretan, zbog čega ste bili u zatvoru?

Bacio sam opušak u rijeku i gledao kojom ga brzinom odnosi voda. Nisam volio pričati o razlozima svoje robije, ne zbog toga što bih se pretjerano stidio djela što sam ga počinio, nego stoga što bih takvom pričom budio prošlost koju sam želio pustiti na miru.

— Zapravo — otpovrnuh polako — ne možete pitati nekog zbog čega je bio u zatvoru a da ne budete indiskretni.

— A, tako, tako... — zamisli se on, ne pokazujući dalji interes za mojih straćenih osam godina. — Vidite onu maglu? — reče kao da o zatvoru nismo ni pričali. — Otkad radimo na mostu, ne pamtim ni dana bez magle. Ne djeluje li magla na vas mučno, tjeskobno?

— Ne znam.

— Djeluje, djeluje. Dolazi s druge strane, tamo preko granice... Ljudi vjeruju da je i velik broj samoubojstava u kraju u vezi s ovim čudnim, vlažnim i tjeskobnim maglama. Znate li da u mjestima uz rijeku ima trideset posto samoubojstava više nego u...

— Ne znam zašto bi magla utjecala na broj samoubojstava.

— Ne znam ni ja — nasmije se Grabar — ali čini se da je tako. Evo, sad nedavno je bilo jedno. Čovjek iz grada, dobro situiran, brak valjan, koliko to brak uopće može biti, zatim lijepa i zdrava djeca... i tako to... jednog jutra izašao iz kuće, obukao najbolje odijelo, obrijao se, stavio osobnu kartu u džep i rekao ženi: »Idem se utopit!«

— Rekli ste da posla nema? — nastojao sam ga prekinuti, namjerno se udaljavajući od obale.

— I utopio se.

Krenuh prema automobilu, otresajući s cipela debele naslage blata i brišući ih o vlažno busenje trave. Zapao je u razmišljanja u kojima mu ne treba sugovornik, pa sam odlučio da ga brzo i spretno napustim. Čuo sam još kako je rekao: »Našli su ga sto kilometara nizvodno«, a onda sam izbio na cestu i krenuo prema automobilu.

Do grada je bilo dvadesetak kilometara, ali je i tako mala udaljenost zahtijevala podosta vožnje, jer je cesta suviše i nerazumno krivudala. Vjerojatno stoga što nije bila građena prometnom logikom, nego zahtjevima nekadašnjih meda i parcela. Na nekim mjestima magla je bila toliko gusta da sam morao brzinu smanjiti na minimum i upaliti farove. Tada sam, svladavajući neugodan zavoj, zamalo naletio na čovjeka koji je stajao s podignutom rukom uz rub ceste i, skriven maglom, predstavljao pravu opasnost za neoprezna vozača.

Skrenuo sam naglo ulijevo, zakočio i zaustavio se dvadesetak metara dalje. On je veselo pritrčao kolima, misleći valjda da sam stao kako bih ga pokupio, nagnuo se prema prozorčiću koji sam otvorio i upitao:

— Možete li me povesti do grada?

Premda je bio obučen u sportsku vjetrovku, s kapuljačom nabijenom na glavu, smjesta sam ga prepoznao. Bio je to doktor Javorovski, moj slučajni znanac iz mjesnog ureda.

— Mogu — rekoh, još uvijek pomalo ljut na njega, a on se, prepoznavši me, veselo nasmije i reče:

— Pa, to ste vi! Jeste li našli posao?

— Nisam. Uđite u kola.

Iako je mogao imati šezdesetak godina, bio je čio i živahan, pa je spretno uskočio u kola, sjeo do mene, a pletenu košaru, koju je držao u ruci, brzo i lako prebacio na zadnje sjedalo. Vjerojatno stoga što sam mu bio na usluzi, ovog je puta bio mnogo srdačniji i ljubazniji. Pričao mi je onako kako starosjedilac priča pridošlici, ali me njegove priče baš i nisu zanimale.

Pripovijedajući, svaki čas je pogledao na pletenu košaru, kao da se boji da će mu je tko ukrasti.

— Što to držite u košari? — upitah, nadajući se da moju radoznalost neće držati nepristojnom. A on, baš kao da je jedva dočekao, razveže s pričom:

— Bio sam na terenu. Skupljao sam podanke paprati i cvjetove mrazovca. U posljednji čas jer za koji dan cvjetova će nestati. Znate valjda da mrazovac cvjeta od rujna do studenog?

— Pa sad, ne znam — priznali. — Ne razumijem što je to posebno u paprati... i mrazovcu...

— Podanak paprati je pravo malo čudo domaće flore. Sadrži filicin kojeg ima vrlo mnogo baš u podancima i izaziva razne smetnje od kojih su najinteresantnije: drhtavica, vrtoglavica, rasap je tre i očnog živca, te konačno smrt od kljenuti srca. Da biste usmrtili čovjeka prosječne težine, treba vam dvadesetak grama korijena. Mrazovca još i manje. Evo, kladimo se da bi za vas, ili za mene, bilo dostatno deset grama sjemenki.

— Bavite se ljekovitim biljem? — rekoh poprilično začuđen strašću s kojom je govorio o čudnim biljkama iz platnene košare.

— Donekle! Istina je da su sve to ljekovite biljke, ali ja bih svoje bavljenje prije nazvao bavljenjem otrovnim biljkama. Ili, smrtonosnim biljkama. Kako vam se to sviđa: bavljenje smrtonosnim biljkama?

— Biljke su smrtonosne?

— Većina! — poskoči on kao da ga ljuti moje neznanje. — Sva naša okolica pravi je ukrasni arsenal najrazličitijih smrti. U jednom grmu vreba vas kljenut srca, u drugom zatajivanje bubrega, jedna trava garantira definitivni prestanak disanja, druga razara krvotok. Evo, slijedećeg mjeseca početak će cvasti kukurijek ili helleborus. Njegovim korijenom nekoć su liječili ludilo i štitili se od bjesova. Ako biste ga pojeli, umrli biste od kljenuti srca. Zgodno?

Nisam mogao dokučiti što je u tome zgodno, ali sam se, poučen njegovim primjerom — nasmijao.

— Ovaj kraj posebno je dobar, tako da ga ni za šta ne bih mijenjao, prava mala smrtonosna alkaloidna riznica! Preko godine sve je puno ljulja, velebilja, kukute, koju možete neoprezno pobrka ti s peršinom, zatim bodljikavih čahura kužnjaka, svinjskog boba i drugih poslastica. Pokazat ću vam i biljku čiji vas srčanoaktivni glikozidi nepogrešivo vode u transcendenciju, a ime joj je tako dražesno; zamislite, zove se božja milost!

— Pa, vi ste zapravo travar! — lupnuh rukama o volan.

— Vrač! — ispravi me on, pa se naceri.

— A meni ste tamo u mjesnom uredu rekli da ste liječnik.

— Bio sam — zamisli se on, baš kao da ga ovaj zaokret u razgovoru nije obradovao. — Nekoć sam bio liječnik, ali sada sam se povukao i bavim se samo smrtonosnim biljem.

— I što radite s tim biljem? Ubijate ljude?

— Ta, hodite! — oneraspoloži se Javorovski. To je čisti botanički artizam, proučavanje, kolekcionarstvo... Znae, postoje ljudi koji vole revolvere, sakupljaju ih, gledaju, čiste, miluju, uživaju u njima, premda nemaju namjere da njima nekog ubiju. Tako i ja uživam u biljkama, višestruko ubojitijim od revolvera. Ali, ostavimo časkom moju malenkost po strani. Moram priznati da i vi zanimate mene. Došljak ste, novajlija... što vas je dotjeralo ovamo?

— Došao sam vidjeti majčin grob.

— Čekajte, zar se niste željeli zaposliti ovdje?

— Pa, jesam.

— Onda niste došli samo radi groba.

Priznao sam da nisam došao samo radi groba, ali mu nisam mogao točno objasniti radi čega sam zapravo došao. Umjesto toga, podastro sam mu pregršt biografskih činjenica, koje su o meni govorile podosta, ali ništa bitno. Rekao sam mu da sam rođen ovdje, da sam bio u zatvoru, da tražim posao, da sam unajmio sobu kod gospođice Mariline Kovak, da sam dobar s inženjerom Grabarom... On me pomno slušao, ali nikako nisam mogao razabrati sluša li me iz pristojnosti ili radoznalosti.

U jednom času, kad smo morali zastati pred spuštenom željezničkom brkljom, koju sam u posljednji tren spazio, on sasvim ozbiljnim glasom napomene:

— Niste dobro uradili što ste odsjeli kod gospođice Kovak.

— Kako, molim? — iskreno se začudih.

— Tako. Ta kuća je obilježena. Njena teška atmosfera zacijelo će loše djelovati na povratnika iz zatvora... hoću reći, na čovjeka koji traži duševni mir.

Priznao sam da ga ne razumijem, jer ništa kobno nisam pronašao u Marilininoj kući. Dapače, kuća je bila sasvim pristojna, puna stanara i živosti...

— Vi, dakle, ništa ne znate o Kovakovima?

— Ne znam — rekoh glasom u kojem je bilo radoznalosti. On to shvati, pa mi ispriča istinu o Kovakovima.

— Marilinin otac zvao se Viktor Kovač, ali je veći dio života proveo u Americi, gdje je promijenio prezime u Kovak. Kažu da se iz Amerike vratio s povećom količinom dolara, koju je s vremenom promijenio u zlato. Kad bi bili u novčanim nevo ljama, ljudi bi mu donosili na prodaju zubno zlato, dukate, prstenje, zlatne mostove... staja znam što sve ne. Živio je u toj istoj kući sa ženom i dvoje djece. S Marilinom i sinom Aleksandrom. Aleksandra je obožavao a Marilinu mrzio, tvrdeći da mu nije kćerka. Prije pet godina umrla mu je žena, a proljetos je i njemu pozlilo pa su ga morali otpremiti u bolnicu. Čitav problem Mariline i Aleksandra bio je u tome što je stara škrtica sakrila zlato, i što nitko osim njega nije znao gdje. Tada je, prije no što će umrijeti, pozvao u bolnicu sina Aleksandra i povjerio mu, kako se čini, tajnu.

— Da je umro odmah, zlato bi propalo?

— Ne prekidajte! — opomene me on. — Zlato je ionako propalo! Tri dana nakon očeva sprovoda, Aleksandar se utopio u rijeci, a Marilina nije uspjela saznati gdje se nalazi kovčeg sa zlatom. Strašno! Stanujete kod nje, pa ste zacijelo mogli zapaziti koliko bijedno živi. Zamislite što bi mogla uraditi od svog života kad bi pronašla očevo zlato!

Nisam rekao ništa. Ponašao sam se kao da me njegova priča nije pretjerano uzbudila, ali sam od tog časa Marilinu ipak gledao drugim očima. Gledao sam u njoj tragičnu žrtvu nesretnih i apsurdnih okolnosti, ali nije bilo načina da joj pomognem, jer je ključ njenog problema skrivala mrtva osoba — njen utopljeni brat Aleksandar.

Kako sam ja zašutio, zašutio je i on. Bili smo već nadomak gradu, pa nije bilo razloga da zapodijevamo neki nov razgovor. U jednom času, baš kad smo prolazili pored gradskog groblja, preko ceste šmugne visoka, sijeda spodoba, natovarena čudnim instrumentima što su podsjećali na klatna, koloture i geometarska pomagala. Lagano prikočih i osvrnuh se za neobičnim tipom, ali je on već zamakao u park.

— Tko je taj? — upitah doktora Javorovskog. Na istom sam ga mjestu vidio i onog dana kad sam stigao u grad.

Javorovski odmahne rukom kao da odgovor nije ni važan, a onda se dobrodušno nasmije i reče:

Ah, lokalna znamenitost! Već ćete ga upoznati!

7

Iako obuzet nelagodnom, ubrzo sam shvatio kako se svi moji putovi u rodnom gradu završavaju na istom mjestu, na groblju, gdje se mora nalaziti vrijedan biljeg i jedini dokaz mog nekadašnjeg boravka u ovoj sredini. Kao da je to ključ moje budućnosti, uvijek iznova vraćao sam se na to sumorno mjesto pored rijeke, da bih tragao za majčinim grobom. U traganju nisam bio poman i sistematičan nego sam lutao grobljem uzduž i poprijeko, kao da vjerujem u Providnost koja će me odvesti pravo do skrivena križa.

Prethodne noći ponovo je bilo zahladnjelo i počeo je puhati tako studen vjetar da sam ispod kaputa morao navući dva pulovera. Vjetar je preko grobova nosio ostatke raspalih vijenaca, papiriće i uvelo lišće, tako da je šetnja grobljanskim stazama bila sve prije nego ugodna. Promrzla nosa i obraza, sklonio sam se u crkvu koja se doimala poput tople oaze, iako se i u njoj sasvim slabo grijalo. Zastao sam pored stolića s vjerskim tiskom i škrabicom za milodare, a onda krenuo polako uzduž zidova razgledajući slike Križnog puta, osvijetljene slabom crkvenom rasvjetom. Križni je put uistinu bio neobičan; djelovao je suvremeno, ali je odavao nesigurnu slikarsku ruku. Fascinirao me divlji, razuzdan kolorit i pomalo distorzirane figure zadanih sudionika kompozicije. Zacijelo je bio djelo darovitog ali neškolovanog slikara.

— Pogledajte ovaj čudni *Veronikin rubac* — reče mi glas sa strane. Okrenuh se blago i krajičkom oka spazih svećenika koji je stajao pored mene.

— Što je tako čudno u toj slici?

— Pogledajte malo bolje! Ako je Veronika o brisala lice Spasitelju, onda je na rupcu morao ostati zrcalni portret, a ovdje je slikar naslikao dva ista portreta. Razumijete li? Krvava rana na desnoj sljepoočnici morala bi na rupcu biti na suprotnoj strani lica...

Shvatio sam, iako sam to nikad ne bih primijetio.

— Nije to sve! Pogledajte kako izgleda *Pieta*. Slikar je zaboravio naslikati rane na Spasiteljevim dlanovima. Naime, Spasitelj je spušten s križa a ovdje su mu dlanovi čisti.

— Trebali ste ga upozoriti — primijetih ravno dušno, poput čovjeka koji nema sklonosti za iščitavanje biblijskih motiva.

— Nisam htio. Držao sam da umjetnik ima pravo na umjetničku slobodu. To smislu Spasiteljeve žrtve ne može ni dati ni oduzeti ništa.

— Ove mi slike i ne djeluju kao umjetnost. Onaj koji je to slikao vjerojatno je bio darovit, ali bi bilo pretjerano tvrditi da je imao umjetničku ruku — izustih pomalo ironično.

— Možda ste u pravu — krotko i strpljivo će svećenik. — Ali, ako nije imao umjetničku ruku, sasvim sigurno je imao umjetnički život.

— Kako to mislite?

— Tako. Bio je najveći pijanac u gradu. Skončao je u jarku pored ceste... pijan se smrznuo.

— To mu baš neće biti plus pred Svevišnjim?

— Neće — zamisli se on. — Ali, valjda će mu kao olakotnu okolnost priznati ovaj »Križni put«. Zdušno ga je slikao puna tri mjeseca a da nije htio uzeti ni pare... a sve da je i htio... znate, naša crkva ne raspolaže značajnijim sredstvima...

Okrenuo sam se njemu ne bih li ga bolje promotrio.

Priznajem da me zainteresirao način kojim je govorio, pogotovo što sam u životu rijetko imao priliku razgovarati sa svećenikom. Bio je sitan čovjek, možda mu je već bilo i sedamdeset godina, imao je blag pogled, plave svetačke oči, smiješne široke uši i ni vlasi na glavi... Rekao je da se zove otac Maksimilijan i da je star koliko i ova crkva. Potom ga je stao zanimati razlog radi kojeg sam ovdje, jer me odmah ocijenio kao stranca koji nije zašao u crkvu radi molitve ili ispovijedi. Rekoh mu da sam proveo prvih pet godina života u ovom gradu, a da su me nakon majčine smrti odveli u dom. Sada sam se vratio da potražim majčin grob, a možda i da, bude li prilike, ostanem neko vrijeme u gradu. Moj problem je, objasnih mu, u tome što su nestali grobljanski dokumenti, tako da nikako ne mogu doznati gdje mi je pokopana majka.

— Rekli ste da se vaša majka zvala Ivana Hum? — zamisli se on i krene onim smjerom kojim su se redali motivi Križnog puta. Pošao sam za njim. — Znate, mislim da se onako kao kroz maglu sjećam vaše majke. Je li bila katolkinja? Mislim, vjernica?

— Ne znam.

— Da, da, svakako se sjećam! Bila je oniža, mršava žena i radila je...

— Vjerujte, ne znam ni gdje je radila. Čitava moja prošlost potpuno je izbrisana. Čak ni kuća u kojoj smo stanovali više ne postoji.

— Ni jedna prošlost nije potpuno izbrisana, jer svi, pa i najsitniji detalji, neprekidno postoje u Božjem pamćenju. Potrudite li se da se zbližite s Bogom, on će vam podariti sjećanje. Zapravo, ne zamjerite na radoznalosti, vjerujete li u Boga?

Zastao sam pred slikom drugog Kristovog pada pod križem. Spasiteljevo lice bilo je okrenuto zemlji, i sve što se od njega moglo vidjeti bila su bičem išarana leđa. Tad mi jedan detalj upade u oči pa se okrenuh ocu Maksimilijanu:

— Jeste li vidjeli ovu sliku?

— Jesam! Slikar je na dlanu naslikao ranu od klina, iako ova situacija prethodi raspeću.

— Nije li se taj slikar zezao s vama?

— Mislim da nije — otpovrne on ravnodušno. Prije će biti da je zbog alkohola pobrkao detalje. Ali, to nije važno. Važno je da se u svim slikama osjeća božansko nadahnuće. Nego, pitao sam vas, vjerujete li u Boga?

— Ne znam — rekoh iskreno. — Možda. Zapravo, samo noću.

— Mislite da vam je Bog bliži noću? Tako nešto nisam još čuo, ali vrijedi porazmisliti. Ako nam je Bog bliži u času kad nailazi smrt, moglo bi biti da nam je noću bliži nego danju.

Možete li se još čega prisjetiti o mojoj majci?

— Teško. Ali... mislim da je imala velikih problema s djetetom. Recite, vi ste jedinac?

— Da.

— E, onda je, na žalost, imala problema s vama — reče on teška srca, pa uzdahne. — Koliko se sjećam, njeno je dijete pokazivalo neobičnu agresivnost. Ali, bit će da je i to prošlo. Ne djelujete mi kao agresivna osoba. Jesam li u pravu?

— Ne znam.

— Mislim da su ljudi govorili kako će taj mališan jednog dana završiti u zatvoru. Ali, ljudi su katkad vrlo zlobni!

— Bio sam osam godina u zatvoru — rekoh skrušeno, i sam iznenađen pojedinostima što sam ih doznao od oca Maksimilijana. Prošlost za kojom sam tragao učini mi se opasnim prostorom u koji ne valja previše zavirivati.

— A zbog čega ste bili u zatvoru? — upita me on.

— Ne mogu vam reći. Možda bi se zidovi ove crkve srušili na nas.

— Ma, ne pretjerujte! Nema tog nedjela koje Bog ne bi oprostio. Jasno, samo ako biste se iskre no pokajali. Zapravo, sve je u vašim rukama, jer čak i onda kad vam se učini da ste definitivno otpali od Boga, on vas zove i čeka da mu pohrlite u naručje.

— Ne znam treba li mi oprost. Odležao sam osam godina. To je poprilična pokora.

— To nema veze s Bogom! — reći će on. — Jest da ste trpjeli, ali trpjeli — ne trpjeli, pokajati se morate!

— Zna li možda gdje je sahranjena moja majka? — prekinuh njegove priče o trpljenju i pokajanju.

— Ne znam, ali možda ću naići na njen grob. Čitav sam život posvetio ovoj crkvi i ovom groblju, gdje sam najbliži svojoj mrtvoj pastvi. Sate i sate provodim u razmišljanju, šetajući grobljem, pa će Bog dati da nađem i na grob vaše majke.

Gore, u šupljini zvonika, fijukao je vjetar što je dolazio iz onih maglenih ravnica s druge strane rijeke, a poluzatvorena vrata crkve tiho su kloparala, kao da nam žele prenijeti skrovitu, teško razumljivu poruku. Obuzela me nelagoda jer sam u tom polumračnom prostoru punom svijeća osjećao jasnu nazočnost onog s kim još nisam raščistio račune. Župnik osjeti moj nemir, pa me pozove da zajedno prošetamo grobljem. Pristao sam i pričekao ga dok je otišao u sporednu prostoriju da se obuče. Ubrzo se vratio u bundi i sa šubarom na glavi, tako da sam pomislio: »Zbilja je to imućan pop!«

Čim smo izašli napolje, uočio sam žalosnu trošnost i propalost njegove bunde, koja je, ili potjecala iz davnih dana njegove mladosti, ili, što će biti prije, bila traljav milodar nekog kome je postala suvišna.

— Dobio sam je prije dvije godine — reče on, shvativši da me zanima njegov krzneni kaput. Poklonila mi ju je gospođa iz krojačkog salona. Bunda ima zanimljivu povijest. Pripadala je njenom ocu, bjelogardijskom izbjeglici, a sašivena je još u carskoj Rusiji. Vrlo je trošna ali se ipak nadam da će me nadživjeti.

— Čini se da je topla — rekoh, sažalivši se nad čudnom i tužnom sudbinom prastarog kaputa.

— Možda će vam zvučati morbidno — reče on nakon što smo prevalili stotinjak metara po groblju kojim je šibao sjeverac — ali

naša je crkva tako siromašna da se redovito oblačim zahvaljujući milodarima. Udovice mi donose garderobu svojih pokojnih muževa, i sve što je na meni, na neki način pripada mrtvima.

Pred nogama nam se stvori sasušen buket koji je dokotrljao vjetar. On ga podigne i pogleda, a onda nehajno baci u stranu.

— Oni lopovi iz uprave groblja trebali su nakon Svih svetih očistiti groblje, ali to ponovo nisu uradili. Svake godine ista priča!

— Upravitelj mi je pokušao prodati kosti ne poznatog pokojnika — rekoh potkrepljujući njegovu ljutnju na grobljansku upravu.

— Ne čudim se! Oduvijek to radi.

— Ne mislite li da je to bogohulno? — upitah ga pitajući se je li »bogohulno« pravi izraz.

— A šta ja znam! Ima četvero djece. Bog će mu valjda i to oprostiti. Uostalom, što znače kosti bez duše! Znete li bar u kojem je dijelu groblja sahranjena vaša majka?

Uistinu sam se osjećao bijedno, jer ni na jedno pitanje koje se ticalo moje prošlosti nisam znao odgovoriti. I ne samo to nego se čak i od onog što su drugi znali o njoj, nisam mogao obraniti. Otac Maksimilijan rekao je kako je moja majka imala nevolje zbog moje navodne agresivnosti, a ja sam to šutke morao prihvatiti, premda je sve mogla biti zlonamjernost, objeda ili plod slaba pamćenja.

Dok sam tako razmišljao, spazio sam oca Maksimilijana kako se penje na poviši grobni okvir i promatra nešto dolje pri dnu groblja uz samu riječnu obalu. Bez riječi sam se uspeo, stao do njega i pogledao u istom smjeru. Dolje, na obali, bio je privezan čamac u koji je onaj isti visoki čovjek, koga sam već dva puta zamijetio u blizini groblja, ukrcavao neobičan geometarski pribor. Kad je sve pobacao u čamac, bojažljivo se osvrnuo i ugledao nas, a potom hitro uskočio u čun i otisnuo se od obale. Gledao sam kako se neko vrijeme bori s brzom maticom, a onda ipak uspijeva ispraviti pramac i nestati nekud dolje nizvodno.

— Kad sam došao u grad, vidio sam ga kako se šulja oko groblja s istim tim priborom. Je li to geometar?

— Zašto mislite da je geometar? — čudio se svećenik.

— Pa, valjda zbog pribora.

— Nije to geometarski pribor. To su klatna, rezonatori, nekakvi čudni sistemi njihala...

— Čime se zapravo bavi? — upitah.

— Ludostima — mirno će svećenik. — Ludosti ma što se protive Božjim zakonima. Ljudi misle da će loše svršiti. On vam je neka vrsta zlog duha ovog groblja.

— Kako se zove?

— Gašpar — reče otac Maksimilijan, pa se bolje zavuču u svoju bjelogardijsku bundu. — Neki ga zovu Gašpar prokletnik, drugi opet Sveti Gašpar, ovisno o tome kakvo mišljenje o njemu imaju.

8

Dugočasni dani ispraznog mjeseca studenog polako su prolazili ne donoseći ništa novo osim sve veće hladnoće i sve češćih kiša. Tajna majčina groba činila mi se sve nerazmrsivi) om, a posla niotkud, tako da se moja mala ušteđevina sve brže topila. Sve je manje bilo razloga da ostanem u tom gradu, ali sam ja, procjenjujući da bi se ipak nešto moglo dogoditi odugovlačio s pripremama za odlazak. Kao slab poznavalac vlastitih osjećanja, ne mogu sa sigurnošću tvrditi, ali čini mi se da je razlog mom zadržavanju mogla biti i Marilina, čiju sam blizinu sve jasnije ćutio. Ne, nije bilo mnogo neposrednih kontakata među nama, čak bi se prije moglo reći da sam je nastojao izbjeći, pogotovo kad nikog drugog nije bilo u kući. Ali noću, dok sam ležao u krevetu svoje sobe i promatrao igru plavkastih sjenki na stropu, ili buljio u mutan prozor kojim se razlijevala gusta kiša, slušao sam tihu ljubavnu ariju, mislim iz opere *Madame Butterfly*, koja je kroz tišinu usnule kuće jasno dopirala do moje sobe. Na neki nesvakidašnji način ćutio bih tad Marilininu nazočnost i bio svjestan njenog postojanja. Ili, kad bih namjerno i kriomice iskoristio priliku da nakon nje uđem u kupaonicu, znao bih među brojnim mirisima tuđeg toaletnog pribora razabrati diskretni miris parfema koji je rabila, a kojem nisam znao ime.

Jednog popodneva, tražeći inženjera Grabara, naletio sam na Marilinu, koja je u sporednoj prostoriji nožem parala još sasvim uporabljiv poplun, kao da u njemu nešto traži. Iako je situacija bila neobična i svakako nalagala radoznalost, brzo sam se ispričao i izašao.

Kad bolje porazmislim, više sam je puta zatekao u sličnim situacijama. Mora da je gotovo svakodnevno preturala po stvarima i tražila nešto, tako da sam se počeo pitati ne traži li skriveno obiteljsko blago o kojem mi je pričao doktor Javorovski.

Tako, malo-pomalo, Marilina je za mene postajala sve složenija osoba, osoba s tajnom koju je trebalo dokučiti. Njena, na prvi pogled trivijalna situacija, polako mi se počinjala činiti žaljenja vrijednom sudbinom. A kad netko ima sudbinu, onda spram njega više ne možete zadržati ravnodušan odnos.

Jednog jutra, kad iz meni nepoznatih razloga nije otišla na posao u gradsku knjižnicu, pokucala je navrata moje sobe. Otvorio sam,

misleći da je Grabar ili netko od stanara, a onda se stresao od nelagode: bila je ona! Zatekla me u pidžami pa sam je zamolio da pričeka vani dok se ne odjenem. Zbunjen i pomalo preplašen, brzo sam se obukao, drhtavim prstima jedva pokopčavši svu dugmad, i izašao u predvorje. Odmjerila me pogledom od glave do pete i sa smiješkom na licu upozorila da sam pulover obukao naopako. Zacrvenio sam se i smjesta popravio taj detalj, svejednako se pitajući što li me treba.

— Vi me izbjegavate — reče ona tobože u šali.

— Nisam primijetio.

— Jeste, jeste — nasmije se. — Zašto vas nema u knjižnici? Pretpostavljam da ste knjigu koju sam vam dala već pročitali, pa biste mogli posuditi novu.

— Nisam je pročitao...

— Šteta. A namjerno sam vam je dala. Ona je značajna zbog toga što ju je napisao i izdao ovdašnji čovjek. Josef Fuchs!

— Poznajete ga? — upitah je prisjetivši se da je na prvoj stranici knjige uistinu bilo otisnuo ime nekakvog Fuchsa.

— Na žalost, ne. Odavno je već mrtav. Kad je pročitate, dat ću vam i njegovu drugu knjigu... Ali, zacijelo nećete ni doći. Recite, izbjegavate li me zato što se bojite mene, ili zato... zato što se bojite sebe?

Zbunila me i postidjela tako da sam morao zašutjeti. Najgore je bilo to što mi se učinilo da se u njenom pitanju krije i nešto od mog odgovora. Jer, vjerojatno sam je izbjegavao zato što sam se bojao sebe. Promatrao sam je nekoliko časaka, a onda mi se učinilo da njene hinjene strogosti polako nestaje, i da je sve zapravo dio igre, one igre kakvu žena zna odigrati kad poželi zbuniti muškarca.

— No, smirite se! Došla sam zato što trebam vašu pomoć.

— Moju pomoć!?

— Što se čudite? Trebam vašu fizičku pomoć. Izgledate mi prilično snažni.

— Pa, dobro — rekoh kao da pristajem, iako još uvijek nisam slutio o kakvoj se to fizičkoj pomoći radi.

— Biste li pošli sa mnom u podrum?

Što sam mogao, pošao sam za njom.

Podrum je bio dubok, mračan i prilično topao, jer je u njemu bio kotao centralnog grijanja. Marilina upali svjetlo i tad vidjeh da je podrum krcat raznim stvarima, koje su valjda s vremenom bile izbačene iz uporabe i odložene ovamo, pod zemlju. Bilo je tu sanduka, starih stolova, vješalica, pletenih košara za rublje, svežnjeva starih novina, kartonskih kutija i još koječega. Neke od hrpa te starudije bile su pokrivene poderanim plahtama i isluženim tepisima. Radoznalo sam zavirio pod jednu plahu i izvukao veliku uramljenu fotografiju, što je nekoć zasigurno visila na zidu. Fotografija je prikazivala mladog muškarca nakostriješene kose i kicoških brčića, koji je u izrazu lica imao nečeg sličnog Marilini. Ono što je bilo neobično na tom fotoportretu bio je trag sličan brazgotini, koji se pružao od lijeve sljepoočnice pa sve do brade.

— To je moj brat Aleksandar — reče ona tiho iza mojih leđa.

— Onaj što se utopio? — rekoš, žaleći što sam uopće dirao tu sliku. A ovo na licu, što mu je to?

— To je nešto što ga je ogreblo kad je pao u vodu. Kad su ga izvukli iz vode imao je na licu tu ranu.

— Kako! — začudih se. — Zar je slika snimljena nakon smrti?

— Ne... to je strašno — šaptala je ona tik do mog uha. — To se na slici na neobjašnjiv način pojavilo onog dana kad je umro otac... Kao da je slika predvidjela Aleksandrovu sudbinu.

Tiho i nelagodno odložio sam uokvirenu fotografiju na ono mjesto gdje je ležala prije, otresavši dobro ruke, baš kao da se bojim da dio prokletstva ne ostane na mojim prstima.

— Pođite sa mnom — reče ona, baš kao da na brzinu želi prekinuti neugodnu situaciju, pa me povede u drugi dio podruma, koji je bio još topliji, jer je u njemu buktao i šumio kotao centralnog grijanja, koji je zagrijavao veliku katnicu. Ispred kotla, na utabanoj zemlji, nalazila se betonska ploča, široka metar, a duga oko metar i pol. U ovoj podrumskoj prostoriji nije bilo rasvjete, tako da nam je jedino svjetlo bio titraj plamena što je dopirao kroz vatrostalni prozorčić kotla.

— Molila bih vas da mi pomognete podići ovu ploču — reče ona, pa se sagne hoteći uhvatiti kraj ploče rukama.

— Čekajte, to neće ići! — upozorih je jer sam bio vičniji takvim poslovima. — Imate li kakvog alata?

— Tamo je u ćošku — upre prstom u mrak.

Pošao sam u tamni kut prostorije, gdje sam pronašao dvije metalne šipke koje su mogle poslužiti kao poluge. Zatim sam ih zabio pod ploču, a onda ih podložio ciglama. Potom sam počeo tražiti nešto što bi moglo odigrati ulogu valjka. Bilo mi je sve toplije, pa sam odlučio skinuti pulover i košulju. Ona je stajala pored kotla i ozbiljno me promatrala. Crveni plamen titrao joj je na licu, a velike zelene oči kao da su svijetlile u polumraku. Ne rekavši ni riječi, i ona skine pulover i ostane u tankoj majici kratkih rukava. Sagnuo sam se i nalegao na polugu, rekavši i njoj da učini isto tako. Dahtali smo i stenjali u mraku pored plamteće peći, znojili se i upirali svom snagom, a onda se ploča pomakla toliko da sam pod nju uspio gurnuti valjkasti dio potrgane lopate.

— Ići će! — reče ona, susprežući radost.

Ali tad se valjčić iznenada izmakao tako da je ploča pala natrag, strgnuвши rubom po mojoj podlaktici.

Stisnuo sam zube ali nisam jauknuo. Vidio sam u mraku kako mi tanke niti crne krvi klize rukom, ali sam nanovo nalegao na polugu i za nekoliko trenutaka uspio pod ploču podmetnuti valjčić.

— Ozlijedili ste se! Dajte da vidim! — rekla je brižnim glasom. Zadrhtao sam i stisnuo zube.

— Nije to ništa — promrmljao sam i pogledao je krajičkom oka. Mislim da sam tada, u vlažnom i sparnom podrumu, promatrajući je okupanu treperavim svjetlom nemirne vatre, prvi put shvatio da je lijepa.

Nakon desetak minuta uspjeli smo ploču ukloniti sasvim u stranu, a zatim smo se, na njen prijedlog, prihvatili lopata i počeli kopati. Nakon sat vremena rupa u zemlji bila je duboka gotovo metar.

— Nema tu ničeg — rekao sam, oslonivši se o lopatu. Bio sam umoran kao pas, ali sam znao da ću, zatraži li ona od mene, kopati i do središta zemlje.

— Vidim — reći će ona razočarano.

Netremice sam promatrao njeno zajapureno, zemljom uprljano lice. Uzdahnula je i sjela na rub iskopane jame, nimalo ne mareći za odjeću. Sjedila je tako nekoliko časaka, a onda me mirno, suučesnički pogledala. Čulo se samo ravnomjerno buktanje naftnog plamena i naše duboko disanje. Prišao sam joj bliže i oćutio toplu blizinu njena tijela. Premišljao sam neko vrijeme, a onda ipak odlučio

prijeći preko zida koji sam tako uporno podizao. Sagnuo sam se i jedva čujnim glasom je upitao:

— Tražili smo zlato vašeg oca?

Ništa nije rekla, ali je i šutnja bila neka vrsta odgovora. Osjetih lak dodir njena lakta i pomislih kako je slučajan, i kako će se zacijelo odmah odmaknuti, ali sam se prevario.

— Tko vam je to rekao? — upita me ona.

— Doktor Javorovski — odmah sam priznao.

— Mogli su i drugi — nastavi ona. — Mnogi to znaju. Prokleta zlato! Odnijeli su tajnu u grob. I kako sad da...

— Što, kako? — upitah je postoje zašutjela.

— Kako sad da pitam mrtve?

Učini mi se na tren da sam shvatio radi čega je zanima knjiga Josefa Fuchsa, ali sam držao neumjesnim da je o tome ispitujem.

— Dajte da vidim vašu ruku — reče ona iznenada, kao da je trenom zaboravila na skriveno zlato.

Poslušno sam joj pružio ozlijeđenu ruku. Podlaktica je izgledala vrlo loše. Posjekotina je bila široka i čitav dio ruke bio je ulijepljen tamnom krvlju.

— Jadniče, pa to je strašno! — gotovo da je zajecala, a zatim me uhvatila za ruku. Meni se učas učinilo da je kroz vruć dodir njenih dlanova prostrujala sva moja nesretna prošlost. Kad sam se tomu najmanje nadao, sagnula je glavu i po ljubila mi krvavu ruku, jedanput, dvaput...

Ono za što sam se u osam dugih zatvorskih godina zaricao da se neće dogoditi, ponovo se događalo. Shvatio sam da više ne mogu vladati sobom, pa sam se opustio, gledajući na sve to kao da se ne događa meni nego nekom drugom. A ona mi je, pošto sam na njenim usnama osjetio slan okus vlastite krvi, polako i stidljivo šapnula u uho:

— Kuća je prazna... mogli bismo se zajedno okupati...

Ponovo sam se našao u zamci iz koje jedini put, kako sam se bojao, vodi u višegodišnji zatvor.

9

Prema malobrojnim i nepouzdanim podacima moje rane biografije, što sam ih napabirčio na razne načine, u obližnjem selu navodno je živio brat moje pokojne majke — stanoviti Vrtovec. Na žalost, ime mu nisam znao. Sjeo sam u automobil i krenuo, nadajući se da ću se usput sjetiti imena sela, naravno kad ga pročitam na tabli pored ceste. Nadao sam se, također, da će ujak biti živ, jer o njemu već dugo nisam čuo ni riječi. Pamtim samo onaj davni ljetni dan kada me kao jedini živi srodnik posjetio u domu. Imao sam deset-jedanaest godina i mutnu predodžbu o tome što znači riječ »ujak«, tako da sam se prilično iznenadio kad su me pozvali preko razglasa i rekli: »Stigao ti je ujak Vrtovec«. Sjećam se da smo izašli u grad, da je bila nenasna vrućina i da se on, debeo i trom, neprekidno znojio i brisao čelo i lice bijelom maramicom. Navečer je otišao vlakom, obećavši da ću božićne blagdane provesti kod njega na selu, ali se nikad više nije ni javio ni došao. Nisam to doživio kao pretjeran gubitak, iako sam negdje u djetinjoj duši poželio vidjeti kako izgleda jedno selo.

Vozio sam polako cestom uz koju je trebalo ležati ujakovo selo, pomalo strepeći od mogućeg pretjerano srdačnog susreta, jer jedino što sam od Vrtovca očekivao bilo je to da mi kaže gdje mi je sahranjena majka. Bilo kakvu rođačku srdačnost nisam želio, jer su između mene i ujaka ležale dvadeset četiri godine obostrane šutnje.

Svaki nekoliko kilometara s moje desne strane iz magle su izranjale bijele ploče s nazivima sela, ali ni u jednom od njih nisam mogao prepoznati ujakovo selo. Kad sam već pomišljao da će izlet biti uzaludan, izronila je tabla s imenom što se čudno poklopilo sa zvukom naziva što sam ga pamtio.

Zaustavio sam automobil u onom dijelu sela koji se doimao središnjim. S lijeve strane proširenog dijela ceste nalazila se trgovina mješovitom robom, mala pošta, kiosk s novinama i autobusno stajalište, a s desne vatrogasni dom i nogometno igralište. Po nogometnom igralištu vršljale su guske, a u uskom jarku pored ceste praćakale se patke. Negdje u daljini lajali su seoski psi sapeti lancima. Pred trgovinom je stajalo nekoliko seljaka u kaputima i sa šeširima na glavi, dva pijana mladića s naprtnjačama čekala su autobus, nedaleko od vatrogasnog doma odmarali su se konji s čijih se toplih tijela dizala para.

Nitko nije znao za mog ujaka, svi su tvrdili da u selu ne živi nikakav Vrtovec, ali se debela seljanka, koja je izašla iz dućana s velikom vrećom šećera pod rukom, sjetila da je na broju osamdeset nekoć stanovao čovjek s tim prezimenom.

Ostavio sam automobil ispred trgovine i krenuo uskim nogostupom od naslagane opeke prema onom dijelu sela gdje se morala nalaziti kuća s brojem osamdeset.

Otvorio sam visoka drvena vrata koja su zastirala pogled u dvorište i ušao. Bilo je to, čini se, sasvim obično seosko dvorište s bunarom, stajom, kokošinjcem i niskom kućom čiji je krov bio ukrašen pijetlovima od pečene gline. Iz dimnjaka na kući izlazio je dim, a na jednom od prozora, premda je bilo prije podne, vidio se sjaj električne žarulje.

Pritisnuo sam razlabavljenu metalnu kvaku i ušao u malu seosku kuhinju. Za stolom je sjedio postariji čovjek zdepasta tijela, koji je zasukao rukave i marljivo grabio iz tanjura u kojem se pušila vruća tekućina, nekakvo varivo od repe.

— Što je? — rekao je neljubazno, jedva skidajući pogled s tanjura. Zatim je uzeo vilicu i iz zdjele izvukao kuhani svinjski buncek.

— Ja sam Ivan Hum, nećak gospodina Vrtovca — rekoh, pogledavši na zidni sat iz kojeg je u tom času iskočila mehanička ptičica i otpijukala jedanaest sati.

— Nema tu nikakvog Vrtovca!

— Rekli su mi da je nekad živio ovdje — trudio sam se da budem sasvim tih i neupadljiv, jer je čovjek zacijelo bio od onih koji se silno ljute kad ih ometaju pri objedu.

— Nekad je živio, pa je i umro reče on punim ustima.

U kutu prostorije odškrinula su se vrata i na njima se pojavila sitna, sasušena žena, kose povezane crnom maramom. Radoznalo me promatrala ali se nije usuđivala ući u kuhinju.

— Kada je umro?

— Ima pet-šest godina.

— Ima li kakve rodbine u selu?

— Tko? — pogleda me on začuđeno, ne prestajući mljackati.

— Pa, Vrtovec!

— A, on! — reče kao da se istom sad dosjetio. — Nema!

— Naime, htio bih znati... — počeh mu zaludno objašnjavati nešto što ga sigurno nije moglo zanimati.

— Ne zanima me! — prekine me prijekorno. — Jedino što me zanima jest da na miru pojedem svoj zasluženi ručak!

Žena koja je zirkala kroz vrata tiho se povuče, kao da se boji da bi on mogao zamijetiti njenu nazočnost.

— Onda ništa — rekoh i pođoh napolje bez pozdrava. Znao sam da mi on, zabavljen svojim seljačkim objedom, ionako ne bi odzdravio.

Polako sam se vratio do mjesta gdje sam ostavio automobil, ali nisam odmah otišao. Na kiosku sam kupio novine, ali ništa od onoga što je pisalo u njima nisam razumio, valjda stoga što sam predugo izbivao iz svijeta dnevnih obavijesti. Više iz radoznalosti nego iz potrebe, ušao sam u trgovinu i začudio se vidjevši što se sve tu prodaje. Prostor je bio krcat najrazličitijim potrepštinama: prehrambenim namirnicama, odjevnim predmetima, kućanskim aparatima, poljoprivrednim alatom i još koječim. U jednom času mi je palo na pamet kako bi bilo zgodno kupiti poklon za Marilinu, ali nisam imao pojma što bi to imalo biti. Razgledao sam ženske odjevne predmete, ali su mi redom djelovali neukusno i pomalo trivijalno; od parfema su imali samo »Pokošeno sijeno«, što mi se učinilo nedovoljno ekskluzivnim, a onda sam u kutu police spazio staru vazu od kobaltnoplavog stakla i smještaje odlučio kupiti.

— Žao mi je, ali ta vaza je tu od pamtivijeka i nije za prodaju. Pripadala je pokojnom poslovođi, gospodinu Vrtovcu — objasni mi prodavačica.

Njeno me objašnjenje toliko iznenadilo da sam odmah odlučio kupiti vazu, pa ma koliko tražili za nju.

— A čija je sad?

— Ničija.

— Zašto je onda ne biste prodali? — upitah, vadeći lisnicu.

— Nema cijene.

— A kad bih vam ponudio pedeset milijuna?

Prije no što će odgovoriti, prodavačica se osvrne oko sebe, kao da se boji da bi je netko mogao čuti, a onda se diskretno nagne i tiho mi reče:

— Moglo bi za šezdeset.

Izašao sam iz trgovine noseći pod rukom upakiranu vazu od plavog stakla. Baš kad sam htio otvoriti vrata automobila, pored mene se stvori sitna žena u debelom kaputu i s vunenom maramom na glavi. Odmah sam u njoj prepoznao osobu koja je virila kroz odškrinuta vrata dok sam razgovarao s nepristojnim žderačem bunceka.

— Ja sam Marta — reče suzdržano, pa se strese kao da joj je hladno. Onako, sva umotana, djelovala je kao zimogrožljiva osoba.

— Da. I? — upitah gledajući njene blijede obraze.

— Čula sam radi čega ste došli, ali vam moj grubi i osorni muž nije ništa htio kazati.

— On nešto zna? — začudih se.

— Vaš ujak je bio moj muž — reče ona, pa zadigne ovratnik kaputa.

— Onda ste vi moja... ujna?

— Nisam — ispravi me ona. — Vaša je ujna umrla prije dvadesetak godina, a ja sam mu bila druga žena. Vaš je ujak umro prije šest godina, a ja sam se preudala...

— Zamršena priča — rekoh zamišljen.

— A vi, vi ste onda Ivan, sin njegove sirote sestre?

— Jesam.

— Onaj što je bio u zatvoru?

— Da — rekoh kratko i nevoljko, nadajući se da ne zna zbog čega sam bio u zatvoru.

— A zašto ste došli ovamo?

— Vratio sam se u grad da potražim mamim grob. Ali, nisam ga našao. Mislio sam da bi ujak morao znati gdje je sahranjena.

Ona je nekoliko časaka šutjela kao da duboko razmišlja, a potom me zamolila da stanemo u zavjetrinu. Dobro sam je ocijenio, bila je zimogrožljiva.

— Zna, otkako sam oboljela, stalno mi je hladno.

— Možda mi vi možete reći gdje je sahranjena moja mama?

— Ne mogu — reče, pa ponovo posuti. — Ne znam. Vaš ujak nikad nije bio na grobu svoje sestre. Nisu se trpjeli. Premda će vam to zazvučati strašno, odahnuo je kad je umrla.

— Jednom me posjetio u domu. Zašto je to uradio, ako nije trpio majku?

— Ni to nije lijepa priča. Namjeravao se pro glasiti vašim skrbnikom, ne bi li došao do kuće vaše majke. Ali, kad je doznao da

njegova sestra i nije vlasnik kuće, više nije bilo razloga da vas posjećuje.

— Pa, onda je on bio gad! — rekoh iznenađen, ali i ravnodušan. Nisam mogao mrziti čovjeka koga sam vidio jedanput u životu.

— Bio je. I ja sam odahnula kad je umro. Ali, sad moram natrag. Alojz se strašno ljuti kad nisam kod kuće.

— A što ću ja? — zaustavih je, kao da mi je ona posljednja slamka. — Kako ću pronaći majčin grob?

— Pa, pitajte nekog! Netko valjda zna.

— Tko? U gradu nemam nikakve rodbine, nikakvih znanaca, a od mamine smrti prošlo je već trideset šest godina.

— Pitajte vašeg svećenika, oca Maksimilijana, ili nekog tko dobro poznaje groblje. Sad stvarno moram ići.

Ona se okrene, stisne se bolje u svoj veliki crni kaput, i prođe dvatri koraka, a onda se ipak zaustavi i vrati.

— Sjetila sam se. U gradu postoji čudak koji je svoj život naprosto vezao uz groblje. Taj vam ne samo što poznaje gradsko, nego i sva groblja u okolici. Mislim da se zove Gašpar, ali mu ne znam prezime...

Prisjetih se visokog čudaka sijede kose koji se sa svojim čudnim priborom mota po groblju.

— Lako ćete ga naći jer ga svi znaju. Dovoljno će biti da odete na groblje, zacijelo će biti tamo.

— A što je on zapravo?

— Pa, rekla sam vam: čudak! Mnogi misle da je oskrvritelj grobova, kradljivac leševa, pa ga tjeraju s groblja. Nekoliko su ga puta i pretukli, premda ja mislim da je on obična, bezopasna luda.

— Sigurni ste da je luda i ništa više?

Ona me pogleda kao da se čudi što mi nešto tako jednostavno nije jasno.

— Proljetos je bio ovdje kod seljaka kome je umrla kćerka. Došao je poslije zadušnice i tražio gazdu da porazgovaraju nasamo. Otišli su u sobu iz koje se nakon petnaestak minuta začula vika i razbijanje stakla. Gazda se bio toliko razbjesnio zbog njegove ponude da se nesretni Gašpar morao spašavati bijegom kroz prozor. Mislim da otad nije bio u našem selu.

— A što je to ponudio gazdi? — rekoš, vidno zainteresiran pričom bivše ujakove žene.

— Ponudio mu je da će mu za određenu svotu oživjeti dijete. I što biste onda mislili o takvom čovjeku nego da je obična luda?

10

Ležao sam potrbuške na Marilininu krevetu i gledao u prozor na kojem su treskale letvice spuštenih roleta dok se negdje u mračnom kutu sobe vrtjela ploča s onom poznatom arijom iz *Andrea Cheniera*, u kojoj stanovita Madeleine zalazi u sjenu giljotine, radije no da ostane bez svoga odabranika. Patetični su tonovi pjesme, kako je Marilina tvrdila, proizlazili iz stvarne blizine stratišta. Nikad, sve do te noći, nisam volio operu. Štoviše, držao sam je grotesknim poigravanjem s pretjeranim i prenaplašenim ljudskim strastima. A sada sam, valjda zbog blizine Marilininu nagog tijela, uspio u njoj pronaći neku čudnu, uzvišenu, patetičnu crtu.

Marilina je prekriženih nogu sjedila pored mene i po mojim leđima prstom povlačila zamršene linije kojima nisam nazirao smisao. Okrenuh se kako bih uzeo cigaretu, a potom podmetnuh ruku pod glavu netremice je promatrajući. Nakon nekoliko trenutaka ona se postidi, pa bijelom plahtom pokrije nage grudi. Uvlačio sam duboke dimove njene jeftine cigarete i čudio se kako se sve u hipu promijenilo. Moj neobični strah sasvim je nestao i sasvim sam se ugodno osjećao tu, u njenom krevetu. Tko zna, možda ipak nije nužno da se povijest ponovi, možda ću ipak nekako pronaći vrata što vode iz mišolovke?

— Kad sam dolazio ovamo — rekoh, i sam se čudeći što mi je to baš sad palo na pamet — pored ceste u polju spazio sam rascvali divlji mak.

— Divlji mak!? — začudi se ona. — Pa, to cvate ljeti. Mnogo puta sam ih brala, ali su uvijek uvenuli prije no što sam ih donijela kući. Mislim da nema osjetljivijeg cvijeta. Ali, to da bi u studenom...

— Znam, znam! Nemoguće je! Zaustavio sam auto i potražio ga, ali ga nisam uspio naći.

— Pričinilo ti se.

— Nije! — rekoh odlučno. — Nisam ga našao, ali sam siguran da sam ga vidio. Znaš, mislim da je to stvarno jako važno.

— Zašto?

— Zato — pokušavao sam joj objasniti. — Ako je moguće da divlji mak procvate u studenom... ako je to moguće, onda je moguće sve!

— Ne razumijem — čudila se Marilina.

— Ni ja — priznah — ali mislim da je tako. Jer, ako je moguće jedno čudo, onda su moguća i sva ostala!

Neko je vrijeme, čini se, razmišljala, a zatim je uzdahnula i pogladila me po zatiljku.

— Zašto si bio u zatvoru? — upita me u času kad je ploča došla do kraja, a automatska se igla vratila na svoje mjesto.

Znao sam da će mi kad-tad postaviti ovo pitanje, ali sam se nadao da će se zadovoljiti kakvim neodređenim, općenitim odgovorom.

— Zbog jedne žene — otpovrnuh mlako.

— Zbog toga si se i mene bojao?

— Ne znam. Možda.

— Čudan si ti čovjek — reče, pa legne potrbuške do mene tako da su joj usta bila tik do mog lijevog uha. — Zapravo, zašto si došao ovamo?

— Rekao sam ti... da potražim mamin grob, da pobjegnem sa starog mjesta...

— Znaš da to nije pravi razlog — prekine me ona. — Zašto si došao?

Umuknuo sam, nemajući dovoljno uvjerljivog odgovora. Ona pokuša odgovoriti umjesto mene:

— Došao si radi mnogih razloga, ali si ih toliko malo želio da si ih pozaboravljao...

— Marilina, sad smo već u operi — rekoh, nalazeći u njenim riječima nešto pretjerano. Naprosto sam tu, a sutra ću biti negdje drugdje.

— Nećeš se zaljubiti u mene?

— Neću — odvratili nakon kraćeg premišljanja, premda ni sam nisam previše vjerovao svojim riječima.

— To je dobro — zadovoljno će ona. — Mnogi koji su spavali sa mnom htjeli su me pretvoriti u svoje vlasništvo.

Njeno priznanje da je spavala s mnogima uznemirilo me, ali sam se trudio da joj to ne pokažem.

— A ti... u čemu je tvoj problem? — upitah, pokušavajući je nagnati da govori o sebi.

— Pa, znaš — nasmije se ona. — U usporedbi s tobom, koji si lutalica i nezadovoljnik, moj je problem sasvim jednostavan.

— Zlato? — zadirkivao sam je, ne sluteći da sam pogodio.

— I jest! Zlato!

— Zašto te zanima zlato? Zato da budeš boga ta?

— Ne znam. Mislim da bih htjela imati samo kratak, lud i veseo život kakav se može postići zlatom. Htjela bih rastepsti na brzinu sve što je stara škrtica godinama skupljala, htjela bih pro živjeti sve ono što je on sebi uskratio.

— Nisi voljela oca?

— Kao ni on mene! — otpovrne ljutito i ugasi cigaretu u kičastoj pepeljari od morskih školjaka. — A ti, ti si volio oca?

— Ne sjećam ga se, ali sumnjam. Pamtim mu samo fotografiju... zapravo... više okvir u kojem se nalazila, nego samu fotografiju.

Ona se naduši neobuzdano smijati, kao da u mojoj primjedbi ima nečeg smiješnog, a zatim se naglo uozbilji i povuče malo prema uzglavlju kreveta, pa me pogleda u oči:

— Čega se ti uopće sjećaš? Mislim na vrijeme što si ga proveo u ovom gradu?

— Gotovo ničeg... majčina lika, okvira očeve fotografije, gradske ludnice... i... najbolje se još sjećam rijeke... rijeke koja ti je progutala brata.

— Koja mi je progutala zlato! — srdito me prekine, pa sjede na rub kreveta i počne zakopčavati grudnjak. Zatim se sagne, valjda da bi na podu potražila ostatak odjeće, nespretno gurne stolicu i sruši vazu od kobaltnoplavog stakla. Shvativši što je uradila, vrisne i dlanom pokrije usta kao da se kaje i ne zna što će.

— Kupit ću ti novu — rekoh mirno, iako mi nije bilo svejedno. Zapravo, nije me smetalo što je tako brzo i nepromišljeno upropastila moj poklon, ko liko sam se bojao da bi razbijanje vaze moglo biti loš znak. Priznajem, bio sam pomalo praznovjeran.

— Ne možeš mi kupiti novu! Pokloni se ne mogu nadoknaditi. Stvar je nepopravljiva!

— Sve je na neki način nepopravljivo — rekoh umorno, i sam se oblačeći.

Kad se već gotovo bila obukla i namjestila novu ploču na gramofonu, odlučih je upitati ono što sam već nekoliko dana odgađao.

— Ti si svakako čula za onog luđaka što se vrzma po groblju?

Gradila se da ne zna što hoću od nje, ali sam bio siguran da je njeno nerazumijevanje hinjeno.

— Čula si za Gašpara?

Klimnula je potvrdno glavom, ne rekavši ni riječi.

Ustao sam s kreveta, prišao gramofonu i ljutito podigao iglu s ploče.

— U jednom selu, tu u blizini, nudio je seoskom gazdi da će mu za određen iznos oživiti kćerku. Kakav je to čovjek? Čime se zapravo bavi?

Vrati ploču... inače ti ništa neću reći.

Zastao sam, razmišljajući kako da je privolim na razgovor, ali sam ubrzo shvatio da silom neću postići ništa. Što sam mogao, prišao sam gramofonu i pustio ploču da svira.

— On ima tako... nekakve čudne ideje... — reče nevoljko.

— Kakve ideje?

— Pa, tako... da može izvesti nekakve promjene na mrtvima.

— Kakve promjene?

— Pa, da ih oživi, k vragu! — razljuti se Marili na, pa priđe prozoru i okrene mi leđa.

Znači da je lud! — viknuh ljutito, vidjevši da drži stranu tom luđaku.

— Ne znam — slegne ona ramenima. — Možda i nije lud. Prije će biti da je vrag, ili...

— Ili?

— Ili... anđeo.

Navukao sam preostalu odjeću i izašao napolje.

— Kamo ćeš? — viknula je za mnom s vrha stubišta, u trenu kad sam već bio u predvorju.

— Na groblje! — otpovrnuo sam. Na izlazu umalo da nisam srušio začuđenog inženjera Grabara, koji se zacijelo vraćao s mosta.

Zaustavio sam kola pored groblja i zaključao ih, a potom prošao ispod visokog željeznog luka na kojem je stajao natpis »Gradsko groblje«.

Pošao sam prvo prema crkvi, ali sam ubrzo shvatio da je zatvorena. Preko grobljanske padine vukla se magla, padao je polako mrak, a groblje je bilo posve prazno i tiho, samo što je s donje strane čudno i nekako opasno hučala rijeka, koja je zbog sve žešćih kiša gutala sve više grobova. Bilo je pravo vrijeme da uhvatim čudaka Gašpara, i ponadao sam se da ću u tome i uspjeti. Međutim, iako su mi oči bile

svikle i na maglu i na sumrak, Gašpara nigdje nisam mogao nazreti. Vrludao sam grobljem, zavirivao iza širokih čempresa i velikih, skupih grobnica davno mrtvih židovskih bogatuna. Zatim sam tiho prošao između vrba pri dnu groblja i pregledao površinu nabujale rijeke, ne bih li mu možda ugledao čamac.

Zastao sam, jer sam u daljini, kod ulaza, spazio kako su se upalila svjetla u crkvi. Zacijelo se otac Maksimilijan vratio da obavi ili uzme nešto što je zaboravio u crkvi. Ta me činjenica obradovala jer sam se sred sumračnog groblja već počeo osjećati nelagodno. Kako Gašpara nije bilo na groblju, odlučih se vratiti i porazgovarati još časak-dva sa svećenikom. Ponadao sam se da će mi on, zamolim li ga iskreno, kazati o Gašparu sve ono što je prošli put namjerno prešutio. Žurno sam prolazio između grobova na kojima je još uvijek trunulo svjetsko cvijeće, koje uprava, čini se, nije namjeravala ukloniti. I kad se već na groblju jedva vidjelo, u oči mi upade mali, neugledni, nakrivljeni spomenik, iznad groba koji zacijelo nitko već godinama nije uređivao. Na bijeloj, kamenoj ploči, uglavljenoj u jeftin betonski spomenik, pisalo je:

Ovdje privremeno počiva u miru

Dr JOSEF FUCHS

1910 - 1960

Natpis je uistinu bio neobičan, tako da sam zastao razmišljajući o značenju uklesanih riječi, a onda sam osjetio umirljivu i blagotvornu nazočnost oca Maksimilijana.

- Sinko, groblje se zatvara i vrijeme je da krenete kući.
- Kod kuće imam knjigu ovog pokojnika. Spiritističku...
- Znam. Bolje da je ne čitate. Krenite kući.
- On je bio doktor? — nastavio sam.
- Doktor filozofije. Pisao je knjige koje ne valja čitati. Mislio je da se može razgovarati s mrtvima.
- Mislite da ne može?
- Možda i može — nasmije se on — ali tek nakon smrti.
- Dobro, a što mu znači ovo? — pokazah na tekst ugraviran u kamenu ploču. — Ovo »privremeno počiva«?
- Pa, tako — nakašlje se svećenik. — Vjerovao je u nešto posebno, čudno... vjerovao je da će se pod određenim okolnostima

vratiti u život. Vidite da je napisao »u miru«, a ne u »Božjem miru«, a to je...

— Zbilja, zašto je to napisao? — okrenuh se njemu čekajući što će reći.

— To je zato što mu se »Božji mir« činio previše konačnim, pa u njega nije vjerovao. Draži mu je bio običan, privremeni, prolazni mir, nakon kojeg se mrtvi bude i vraćaju među nas...

U četiri ujutro probudilo me tiho, ravnomjerno kucanje po prozoru, kojem nisam mogao otkriti porijeklo. Ustao sam i pogledao napolje. Padala je kiša, jarak uz nogostup bio je pun vode koja se razlijevala po cesti, a kad je vjetar zapuhao jače, zamijetio sam borovu granu koja je kucala po staklu mog prozora. Vratio sam se u krevet ali zaspati nisam mogao. Upalio sam starinsku ovalnu svjetiljku što je stajala na noćnom ormariću, i u tom trenu na podu pored kreveta ugledao knjigu koju sam donio iz Marilinine knjižnice. Protrnuo sam sjetivši se da sam knjigu ostavio na polici, ali sam se trudio umiriti objašnjenjima o tome kako se mogla naći na podu. Sagnuo sam se, podigao je i odlučio je pročitati. U jednom sam se času upitao treba li noću čitati knjige tako neprilična sadržaja, ali naprosto nisam mogao odoljeti. Kao da je odluku o čitanju umjesto mene donio netko drugi!

O spiritizmu, koji je, očito, bio glavna tema Fuchsova *Razgovora s mrtvima*, znao sam vrlo malo, ali mi zbrkano pisana knjiga o tom predmetu nije nudila mnogo novih spoznaja. Čitao sam o raznim tehnikama razgovora s dušama preminulih, o čuvenim medijima i pokusima obavljenim u nazočnosti svjetskih autoriteta, o pojavama materijalizacije i »ektoplazmi«, o Swedenborgu, Daviesu, uplakanoj Madoni iz Siracuze, te o pojavi Krista kojoj su svjedoci bili stanoviti Tischler i Osterreich. Knjiga je bila djelo vatrenog pristaše spiritizma, čovjeka koji se, dakle, ne propituje o vjerodostojnosti svog predmeta nego sve uzima, kako se to kaže — zdravo za gotovo. Istodobno, stil je bio slabašan, autor se mučio s običnim nizanjem podataka, a obrazlaganje zaključaka predstavljalo mu je nerješiv problem. Držao sam da se knjige koje govore o znanstveno nedokazivim fenomenima moraju oslanjati na dojmljivu i uvjerljivu retoriku, koja nadomješta argumente i čini nam stvari očiglednim i prihvatljivim, ali budući da te kvalitete u knjizi Josefa Fuchsa nije bilo, ubrzo sam se umorio i zaspao. Međutim, kako to često biva, ono što nas budne ostavlja ravnodušnima, često nas progoni u snovima. Sanjao sam da sam budan, da sjedim u krevetu i čujem nepoznat glas iza leđa, glas koji se nedvojbeno obraća meni: »Ako me probudite, reću ću vam gdje je zlato.« Probudio sam se uznojen i uplašen, i tek kad mi je do svijesti doprlo da se radi o snu, uspio sam se malo primiriti. Ali, svejedno sam se bojao okrenuti onom dijelu sobe gdje se trebao

nalaziti neznanac koji mi se ušuljao u san. Negdje pred samo jutro, Marilina se ušuljala u sobu i legla do mene. Bio sam pospan i jedva da sam je primijetio. Sjećam se samo da sam je upitao:

— Kakav je glas imao tvoj brat?

— Kako da ti opišem nečiji glas? — rekla je zamišljeno i stisnula se uza me dok sam tonuo u dubok san.

Čitavog prijepodneva bio sam umoran i neraspoložen. Nisam znao je li to zbog knjige ili zbog sna. Preskočio sam doručak i odvezao se do trga u centru grada. Kiša nije prestajala i trg je bio prazan. Nebo se tako narogušilo da su se na prozorima svih zgrada vidjele upaljene svjetiljke, a i žarulje što su se njihale na razapetoj žici preko trga, bile su upaljene. Navirio sam se kroz prozor biblioteke i odmah shvatio da Mariline nema unutra, premda je i u biblioteci bilo upaljeno svjetlo...

Na vratima mjesnog ureda bio je pribijen velik komad papira na kojem bijahu ispisane naredbe i upute u slučaju poplave. Po starosti papira, i po brojnim rupama što su ostale od prijašnjih pribijanja, zaključio sam da se radi o uputama koje uvijek iznova, u sezoni velikih kiša, stupaju na snagu. Međutim, nisam mogao procijeniti od koje je važnosti ovaj papir, jer mi se činilo da rijeka prijeti samo najdonjem dijelu grada, a ponajviše groblju. A oni koji obitavaju na groblju nisu se mogli ravnati po ovakvim uputama.

Kad se tome nisam nadao, iz milicijske stanice izašao je milicionar i legitimirao me, iako mu ni po čemu nisam mogao biti sumnjiv, osim po tome što sam nezaštićen mirno stajao na kiši.

— Ivan Hum — rekao je, mirno razgledajući moju osobnu kartu dok mu se tanak mlaz vode slijevao niz kapu. — Niste odavde?

— Nisam — rekao sam, radoznalo ga promatrajući. Premda je obavljao svoju dužnost, nije bilo razloga da kišne. Mogli smo se obojica skloniti pod nadstrešnicu iznad ulaza u milicijsku stanicu.

— A zašto ste došli ovamo?

— Nekad sam živio ovdje. Došao sam vidjeti majčin grob.

— E, lijepo, bogami, lijepo... i pohvalno — reče, prepisujući u notes moje podatke.

Potom mi vrati osobnu kartu, klimne glavom i reče:

— Sklonite se sad. Zabranjeno je stajati na kiši!

— A koji to zakon brani? — zbunih se.

— Zdravstveni — nasmije se on svojoj šali, a onda se vrati u stanicu.

Poslušao sam ga, pa sam, pokoravajući se zdravstvenom, Božjem ili nekom trećem zakonu, ušao u restoran na trgu i naručio kotlet s krumpirom.

— Zašto hoćete kotlet? — upita me umorni, pogureni konobar, koji je svoj posao obavljao preko volje.

— Zar ga nema?

— Ima., ali nije svjež.

— A što je svjež?

— Ništa — promrmlja on i bijelom salvetom otrese krepanog kukca sa stolnjaka — ali to, recimo, ne smeta konzervi sardina.

Naručio sam konzervu sardina i jedva pojeo dvije sardine, kad se pored mog stola stvori, sav pokisao, doktor Javorovski. Pogledao sam ga ne pokazujući ni trunka radosti što ga vidim, a on je, ravnodušan spram moje negostoljubivosti, ipak sjeo za moj stol.

— Što je s otrovnim biljem? — upitah ga, skupljajući komadićem kruha ulje u kojem su bile sardine.

— Ah, nastupa mrtva sezona! Sve do proljeća. Na prste bih mogao pobrojati ono što se sada može naći u prirodi. Vidite li ovo? — reče on i preda me ispruži dlan na kojem se nalazilo desetak crnih ljuskastih sjemenki.

— Što je to? — prestadoh jesti.

— Zna li što bi se dogodilo kad bih vam ovo neprimjetno sasuo u tanjur?

— Što? Umro bih?

— Umro, ha, ha, ha! — nasmije se Javorovski. — Ne, ne biste umrli. To je sjeme tatule ili kužnjaka. Smatra se da su je Cigani donijeli u Evropu iz Indije. Ciganska mitologija i medicina nezamislive su bez te biljke.

— Pa, što bi se dogodilo?

— Imali biste afrodisijiačke patnje!

— Znači, ova biljka nije otrovna?

— Oh, kako da ne! — kao da se uvrijedio Javorovski. — Ne samo otrovna nego i smrtonosna. Možda najsmrtonosnija od svih što se mogu pro naći u ovom podneblju.

— Ma, dobro, pustite me na miru s tim vašim biljkama! — rekoh mu uzrujano, a on, kao da se uplašio, brzo spremi sjemenke u džep.

— Radije mi recite tko je bio Josef Fuchs?

On me ozbiljno pogleda, zamisli se malo, izvuče ponovo sjemenke iz džepa i prebroji ih, a onda ih vrati na njihovo mjesto.

— A što će vam to? — zaškilji radoznalo i nastavi me pažljivo promatrati. — U krajnjoj liniji, vi ste ipak došljak i takvim se stvarima ne biste trebali zanimati. To nema nikakve veze s razlogom vašeg dolaska u grad.

— Pročitao sam njegovu knjigu.

— Ah, tratite vrijeme, baš ga tratite! Zar ne biste mogli čitati nešto pametnije? Dostojevskog, na primjer... ili Gogolja...

— Pročitao sam i to... nekoć sam davno pročitao — rekoh teška se srca sjećajući tih dana. Onda?

— Što, onda?

— Tko je bio Josef Fuchs?

— On je bio lud.

— Lako je to reći — nisam se htio predati. Pogotovo za nekog tko više nije živ.

— Ne, nije to uzrečica. Umro je u gradskoj umobolnici, čvrsto obećavši liječniku da će se nakon smrti vratiti.

— Ma nemojte! — odmahnuh rukom na takvu besmislicu. — To vam je valjda taj liječnik pričao?

— Nije! — otpovrne on, čudeći se valjda što mi to nije jasno. — Taj liječnik sam bio ja! Ali, nije mu uspjelo, ha, ha, ha!

Smijao se tako čudno da sam u jednom času pomislio da je pijan. Shvativši da o Fuchsu neću mnogo doznati, počeh se zanimati za nešto još intrigantnije.

— A Gašpar? Onaj što smo ga vidjeli kad sam vas dovezao u grad?

On zvizne od iznenađenja i potapše me po ruci, a onda dohvati jednu sardinu s mogeg tanjura pa je halapljivo pojede. Takva mi se gesta učinila sasvim neprimjerena jednom umirovljenom liječniku.

— Vi baš imate stila! — reći će Javorovski. Prvo Fuchs, a onda odmah, ni manje ni više, nego Gašpar! Slušajte, velika literatura ne ide za male pare!

— Ako sam vas dobro razumio — rekoh, bojeći se da ga ne uvrijedim — vi biste mi pričali o Gašparu kad bih vam platio?

— Nego šta! — lupne on dlanom po stolu.

— A koliko?

— Za početak, ručak!

— Pa, dobro — okolišao sam. — Ali, ne čini li vam se da jednom liječniku ne priliči da tako nešto radi za objed? Što, mala vam je penzija?

— Nemam penzije — mirno će on.

— Zar niste rekli da ste radili kao liječnik, i da ste u penziji?

— Rekao sam! — naljuti se on. Ali, to što sam radio kao liječnik ne podrazumijeva da imam penziju.

— Nego!?! — iznenadnih se jer mi baš ništa nije bilo jasno.

— Dupli kotleti s krumpirom! — reče on umjesto odgovora.

Dok je žvakao masnu svinjetinu, unatoč tome što ga je liječnički konobar upozorio da kotleti nisu svježiji, ispriča mi priču o Gašparu.

— Ni Gašpar vam nije ništa bolji slučaj, ali samo stoga što je ukinuta ludnica, pa hoda naokolo nesmetano i slobodno. On vam je slučaj vrlo rijetke paranoidne fiksacije; u kaosu koji mu se nalazi u glavi, bolesno je usmjeren na neke ideje o krajnjim pitanjima...

— Kakvim »krajnjim pitanjima«? — prekinuh ga, što mu je dobro došlo da u usta strpa velik zalogaj.

— Pa, tako — govorio je punim ustima — pita njima života i smrti... osobito smrti... pa onda smrti i života, odnosno prelaska iz smrti u život.

— Sigurni ste? — upitah ga začuđeno.

— U mene se možete pouzdati — povjerljivo će on, iako su mu se riječi mogle shvatiti i kao ironija. — Naime, većina ljudi misli da je on luđak, nekrofil, maroder, oskrvnitelj, pljačkaš grobova i šta ti ja znam. Ali, sve su to pretrivijalne stvari da bi se Gašpar njima bavio. Jedino što njega zanima jest neka vrsta metafizičke reanimacije.

— Što je to?

— Pa to... to da oživi mrtvace! — reče on, mirno odlažući kost kotleta pored tanjura. Vjerujte mi, ja znam! Drugi možda ne znaju, ali ja stvarno znam! Ali, ako mi ne vjerujete, pitajte njega sa mog.

— Mislite li da bih ga mogao navesti da priča? — upitah, ne bez bojazni u glasu. Pomisao o razgovoru s tako ekskluzivnim i morbidnim luđakom bila mi je intrigantna, ali i krajnje neugodna.

— E pa, to će biti prilično teško! — ustvrdi Javorovski. — Znade, plašljiv je kao zec, lukav kao lisica, a brz kao... upravo neuhvatljiv. To je zbog neugodnosti što ih je imao s ljudima. Naravno, ljudi ne vole da se netko vrzma oko grobova njihovih bližnjih, pa je Gašpar izvukao i teških batina.

— Čuo sam da je u jednom selu nudio nekome da će mu oživiti dijete — priopćih mu ono što sam čuo u selu pokojnog ujaka.

— Moguće je da je nudio... ali takve ponude redovito naljute ljude. Mora da je i tamo dobio batina?

— Mislite li da bi on to mogao uraditi? — upitah.

— Što!? — skoči on. — Mislite, da li je moguće oživiti nekog?

— Da.

— Pa, onda ne bi bio luđak nego čudotvorac ili Mesija. Pa ipak... znate, pričalo se o jednoj čudnoj i zacijelo izmišljenoj zgodi. Lanjske su godine na našem groblju ekshumirali leš neke žene koja je umrla deset mjeseci prije ekshumacije.

— Kakve to veze ima s Gašparom?

— Čekajte! Ne prekidajte me! — naljuti se Javorovski. — Radije mi naručite pivo!

Naručih mu pivo, a on, tek postoje ispio pola boce, nastavi:

— Pričalo se da je na tom grobu izvodio eksperiment oživljavanja. I zamislite, ekshumirani leš imao je svježije i zdravo zubno meso!

12

Ustao sam oko pola noći, obukao kaput s kapuljačom i, praćen kišom, odvezao se do groblja. Pažljivo sam parkirao kola podalje od grobljanskog ulaza, u samom parku, a onda se tiho privukao groblju i preskočio betonsku ogradu. Gonila me suluda namisao; želio sam uhvatiti grobljanskog duha Gašpara na djelu, premda mi ništa nije jamčilo da se baš sada tu nalazi. Oči su mi se polako privikavale na tminu, vidio sam tamne sjene spomenika, crne čemprese i konture križeva pobodenih u humke, a iza svega tmast, jedva vidljiv oblik crkvene zgrade i tornjeve što strše prema mračnom nebu. Želeći ostati neprimijećen, sagnuo sam se do razine spomenika i prišuljao se crkvi. Po glavi su mi se motale sve one bapske priče o čudacima koji su noću švrljali grobljem i doživjeli takve neugodnosti da im je srce zatajilo od straha. Znao sam da bih i sam premro kad bi se iza kojeg spomenika ukazala bijela prikaza, ali sam se nastojao usredotočiti na cilj radi kojeg sam došao i ne misliti suviše na takve stvari.

Zastao sam kod crkve koja se nalazila na najvišem dijelu groblja, nadajući se da ću odavde spaziti Gašpara, jasno, ako je uopće na groblju. Ali, tmina je bila takva da je tako nešto bilo neizvedivo. Sklonio sam se pod trijem crkve i zapalio cigaretu, svejednako se trudeći da odagnam neugodne primisli. Pod trijemom sam bio razmjerno zaštićen od kiše, ali sam ubrzo shvatio da Gašpara neću tako pronaći. Što je vjerojatnije, prije će on naći mene jer će me žar cigarete zacijelo odati. Ugasio sam cigaretu i krenuo da uradim jedino što mi je preostalo: da pretražim čitavo groblje. Okolnost koja mi je išla na ruku, bila je ta što su huk rijeke i zvuk kiše prigušili bat mojih koraka.

Ubrzo sam shvatio da sam se latio jalova posla, jednako jalovog kao što je bila i potraga za majčinim grobom. Vidljivost je bila minimalna, a mogućnost da Gašpar bude na groblju zapravo nikakva! Bila je takva hladnoća i takvo nevrijeme s kišom da sam u jednom času pomislio da sam veći luđak od njega.

Kad sam već htio odustati i ponovo zapaliti cigaretu, dvadesetak metara dalje spazio sam blijesak šibice. Smjesta sam čučnuo i počeo se šuljati prema mjestu gdje je netko zacijelo upalio cigaretu. Da se nisam prevario, znao sam po novom blijesku. Očito, kiša je

toliko padala da nije bilo jednostavno pripaliti. Zaustavio sam dah i u nekoliko koraka približio se neznancu koji je palio cigaretu. Da sam mu sasvim blizu, znao sam po tome što sam osjetio miris cigaretnog dima. Oprezno sam izvirio i ugledao sasvim neobičan prizor. Iznad grobnog humka nalazio se stalak s obješenim viškovima, poput onih što ih rabe radiestezisti. Sa tri strane groba, pravilno porazmješteni i poduprti niskim nogarima, stajali su šuplji cilindri različita promjera, poput topova uperenih u grob. Iznad samog gornjeg dijela groba, do samog spomenika, na napetoj žici, visila je konkavna posuda, polulopta zapravo, koja je podsjećala na radarsku antenu. Bilo je tu još i drugih tajanstvenih sprava, kojima zbog tmine nisam uspio razaznati oblik i koji me valjda zbog toga nisu ni na šta podsjećali. Čučao sam neko vrijeme iza spomenika, iščuđujući se ovom nestvarnom prizoru, nikako ne mogavši nazreti njegov pravi smisao. Sve me skupa podsjećalo na kakav mehanički, ili akustički pokus, kojem je središnje mjesto, kojeg li čuda, grobni humak, ili ono što se pod njim nalazi.

A Gašpar, u dugom kaputu, šešira natučena na čelo, mirno je stajao oslonjen o spomenik i pušeci pratio tok svog pokusa. Reklo bi se da nešto čeka, reakciju instrumenata, ili tko zna što! Toliko je bio zabavljen svojim poslom da me nije ni primijetio kad sam ustao i izronio iz sjene spomenika, koja me sve vrijeme krila. Pogledao sam na sat; fosforescentne brojke pokazivale su jedan i deset. I tad, umjesto da mu se javim, izvadio sam cigaretu i kresnuo šibicom.

Isprva se trgnuo i pogledao me osvijetljenog slabim plamenom šibice, a onda ostao i dalje mirno stajati u položaju u kojem sam ga zatekao. Pitao sam se zašto nije pobjegao, kad je, sudeći po onom što se pričalo, već bio doživio razna neugodna iskustva s ljudima koji su ga držali maroderom, oskrvriteljem, nekrofilom i slično. Pomislih prvo da, zatečen u čudnoj aktivnosti, nije ni smjerao pobjeći, jer naprosto nije imao vremena da pokupi svoj dragocjeni pribor, pa je pustio da stvari idu kako idu. Zatim, učini mi se da je dovoljno visok i jak, pa u meni i ne mora vidjeti opasnost kojoj se ne bi mogao oduprijeti. Ali, sve su moje pretpostavke bile pogrešne; Gašpar nije pobjegao jer me prepoznao.

— Vi ste Marilinin stanar? — reče, motreći me onoliko pomno koliko se to u kišnoj noći moglo.

— Vi poznajete Marilinu? — začudih se, jer po onom što mi je o njemu rekla tako nešto nikad ne bih pretpostavio.

— Svakako. Tražila je od mene nekakve usluge

Nisam ga htio pitati o kakvim se uslugama radi. Odlučih biti praktičniji.

— Rekli su mi da dobro poznajete groblje. Možda biste mi mogli reći gdje mi je pokopana majka... Zove se Ivana Hum...

— I radi toga ste došli? — upade mi on u riječ.

— Da... da — promucah, sve svjesniji da je to sporedan razlog.

— Poznajem groblje, ali tako nešto ne znam... Ali, mora se priznati da ste odabrali pravo vrijeme i mjesto da me pitate... — nadoda ironično. — Baš kad samu poslu...

— A što to radite? — upitah ga glasom koji nije mogao prikriti radoznanost.

Nije mi odgovorio nego je prišao drvenoj kutiji što je podsjećala na šuplji rezonator drvene gitare i pomaknuo je malo u stranu.

— Očito sam vam zanimljiv — reče mirno, kao da ga moja nazočnost uopće ne smeta. — Mislim, kad me uhodite u tako neobično doba i na tako nepriličnu mjestu?

— U pravu ste — otpovrnuh. — Ali, zar je neobično zanimati se za nešto tako nesvakidašnje? Čime se to zapravo bavite?

— Zar vam nije dovoljno objašnjenje što su vam ga sigurno dali u gradu? Mislim, to da sam suluda nakaza koja pljačka grobove, da sam nekrofil...

— Ali, ja u to ne vjerujem! — prekinem ga, našto me on sa zanimanjem pogleda. Vjerojatno sam bio jedan od rijetkih koji ne vjeruju u glasine o njemu.

— Dobro, ako baš inzistirate, reći ću vam reče on pošto je porazmislio. — Ali, ne ovdje! Po mozite mi da pokupim stvari, pokus mi ionako nije uspio.

Pod njegovim budnim nadzorom, počeo sam skupljati pribor kojem nisam znao namjenu, sve se više osjećajući sudionikom u glupoj, opasnoj i nečasnoj raboti.

— A gdje ćete mi reći? — izustih radoznalo, gurajući onaj šupalj cilindar u futrolu od grubog platna.

— Pa, kod kuće. Ako ste voljni poći sa mnom.

Što sam mogao? Pristao sam, njegova je kuća morala predstavljati ugodniji ambijent za razgovor od nevremenom zahvaćenog noćnog groblja. Zaštićeni mrakom, tiho smo se dovukli do pukotine u grobljanskom zidu, koju je on zacijelo koristio za tajne noćne posjete, i na moj prijedlog stigli do automobila što sam ga bio ostavio na samotnom mjestu u parku.

Njegova kuća, koja se nalazila na rubu grada, uopće nije odgovarala mojim predodžbama. Očekivao sam da sijedi gradski čudak, morbidnih interesa, stanuje u neurednoj jazbini po čijem se stropu hvataju šišmiši, ali sam se prevario. Osobito što se tiče unutrašnjosti. Stanovao je kao samac u sasvim čistom i urednom građanskom stanu. U sobi se nalazio radni stol s modernom svjetiljkom i pisaćim strojem, jedan zid bio je skriven velikom stalažom na kojoj su se nalazile knjige, uglavnom iz fizike i filozofije, a na drugom su bile povještane uredno uramljene slike, uglavnom bakrorezi, geografske karte i grafike s plemićkim grbovima. Nasred sobe nalazila se neka vrsta klupske garniture, nizak stolić, stilski trosjed i fotelja u koju mi je ponudio da sjednem. Jedina neobična prostorija u kući bila je ostava u koju smo pospremili instrumente što smo ih donijeli s groblja.

Pa i sam Gašpar, postoje skinuo šešir i dugi kaput, doimao se mnogo običnije; u sivom odijelu klasična kroja podsjećao je na kakva starijeg gospodina, apotekara recimo, ili umirovljenog srednjoškolskog profesora.

Dok sam razgledao veliku biblioteku, on je brzo skuhao čaj i donio ga skupa sa servisom na velikom drvenom pladnju. Pošto smo srknuli nekoliko gutljaja čaja i ogrijali se blizinom električnog radijatora, on me pažljivo odmjeri od glave do pete i dobrodušno reče:

— Vidite, o stvarima kojima se bavim nastojim šutjeti, jer ih uskogrudne budale, kakvih je ovaj grad pun, ionako ne bi razumjele. Ali, kad se radi o vama, napraviti ću iznimku. Vi ste ionako došljak, a Marilina mi je rekla da ste sasvim u redu.

Šutio sam, držeći da je poželjno ne ometati ga radoznalim upadicama.

— Čime se bavim? Pokušavam oživiti mrtve! Znam, to će vam se odmah učiniti sasvim suludo, nestvarno i nemoguće, ali ja ću vam

polako razložiti od kojih sam pretpostavki krenuo.

Uistinu sam bio iznenađen, ali sam ga pustio da priča dalje.

— Dvadeset i više godina rada utkano je u ovu, kako se vama mora činiti, zaludnu namjeru. Vidite, da odmah pojasnim, često sam se pitao postoji li nešto nematerijalno što se može vidjeti. Imate li možda kakvih primisli?

— Ne znam — slegoh ramenima. — Možda fatamorgana?

— Ah, ne! — nasmije se on. — Fatamorgana vam pripada redu običnih optičkih varki. Jedina nematerijalna stvar koja se može vidjeti, izmjeriti, izazvati, ponoviti, kontrolirati, registrirati... jest gibanje! E, pa sad, kad se gibanje svede na čovjekovu mjeru, dakle na geometrijski uzak prostor, dobiva se perpetuirano gibanje ili titranje. To je ono famozno svojstvo koje je vidljivo, koje ne pripada materiji nego kojim se materija očituje. Razumijete li?

— Djelomično — izustih nesigurno.

— Nije ni važno da odmah shvatite sve! umiri me on. — Pamтите bar dijelove, pa ćete ih već shvatiti iz obzora cjeline. Naravno, kad vam objasnim sve...

— Dobro, nastavite samo — rekoh, srknuvši malo čaja.

— Dakle, ljudska duša nije ništa drugo nego titranje. Ali, zacijelo ste čuli i za onaj utopijski san o beskonačnom, perpetuiranom gibanju, san koji je teorijski utemeljen samo na pretpostavci svođenja utroška energije na nulu.

— Mislite na perpetuum mobile? — izustih, nadajući se da nisam pogriješio i ispao glup.

— Bravo! — obodrio me Gašpar. — Ali, perpetuum mobile istodobno je i teorijski moguć i teorijski nemoguć. Teorijski je moguć uz pretpostavku svođenja trenja, ili utroška energije, na nulu, što je teorijski nemoguće, ha, ha, ha!... Kako sad zamisliti ispunjenje teorijski nemogućeg uvjeta svođenja utroška energije na nulu?

— Stvarno ne znam.

— E pa, to vam je u isti mah i jednostavno i komplicirano. Vidite, odgonetka nekih praktički neizvedivih stvari kadšto se krije u teorijskim spekulacijama. Ako najkraću moguću udaljenost između dva paralelna pravca označite sa dvije točke, dobit ćete dužinu AB. E, sad, kad jednu od tih točaka premještate po pravcu, vidjet ćete da se kut što ga tvore pravac i dužina smanjuje, te da će u jednoj točki

zadobiti vrijednost od nula stupnjeva. U toj točki će se paralelni pravci ukrstiti! Čini vam se to suludim ali uistinu je tako. A gdje se sijeku paralelni pravci?

Nemoćno sam slegao ramenima.

— U beskraju! U onostranosti. A onostranost je zavičaj duše. Duša nije ništa drugo nego perpetuum mobile, beskonačno titranje, čije se energetske poništenje ostvaruje u onostranosti, u beskraju... Premda će vam se to u prvi mah učiniti fantastičnim, to vam je osnovni fizikalni i matematski okvir unutar kojeg možete pojmiti opipljiv trag metafizičke kategorije besmrtnosti... Teško me pratite?

— Priznajem.

— Mogao bih vam to zorno ilustrirati fizikalnim izvodima i malim duhovitim i intuiranim obratom logičkih poučaka, ali se bojim da biste tada...

— Vaš strah je apsolutno opravdan — rekoh, znajući da mi tek tada ništa više ne bi bilo jasno. — Ali, ako sam vas imalo razumio, vaša teorija morala bi biti ishodište pokusa što ste ga obavljali...

— Tako je! — zadovoljno će on. — Iz svega proizlazi da je duša vječna, nezaustavljiva i neuništiva, i da nakon smrti tijela nastavlja svoju putanju, svoje vječno titranje. E, sad, ako smo se složili da je duša titranje, onda bi se na nju, kao i na svako titranje, dalo fizikalno djelovati, to jest... dala bi se... utjerati u tijelo...

Pogledao me radoznalo, kao da ga zanima kako ću prihvatiti kulminacijsku točku njegove bizarne teorije. Rekao sam ono što bi sigurno svaki laik rekao:

— Kako?

— Jednostavno! Emitentima titranja, reflektorima titranja, raznim rezonancijskim spravama...

— To su sprave koje sam vam pomogao donijeti ovamo?

— Jest.

— Znači, sve ovo što radite po grobljima jest pokušaj da oživite pokojnike uz pomoć tih mehaničkih... akustičkih sprava... ali — pade mi na pamet pitanje kojim sam se želio iskazati — zašto mislite da je boravište duše na groblju?

— Nego gdje? — nasmije se on. — Zašto bi se titranje, koje je počelo ovdje, nastavilo u Urugvaju ili u Finskoj? Ako je duša titranje

kojim se tijelo očituje, onda se ono, privučeno gravitacijskim okvirima i moćima tijela, neće udaljavati od svog fokusa.

— I jeste li postigli kakve uspjehe?

On se naglo sneveseli, čini se da sam pogodio u najslabiju točku njegove teorije i životnog rada. Eksperiment je bio ono prokleta mjesto na kojem su se skr hale mnoge divne teorije.

— Gotovo nikakvih! Izvodio sam pokuse na grobljima u cijelom kraju, ali ništa... I na našem groblju, jedva da ima groba na kojem nisam pokušao. Vidite, znak uspjeha trebao bi se očitovati zvukom u posebno napravljenoj rezonancijskoj kutiji. Jednostavno, kad bih uspio vratiti dušu u tijelo, u nekima od mojih instrumenata morala bi se začuti glazba, koju ja zovem glazbom duše... Ali, nikad... Naime, jedan jedini put začuo sam tih, jedva čujan zvuk iz rezonatora pa sam počeo kopati, ne bih li utvrdio ima li na objektu pokusa kakvih promjena...

Sledih se od groze; on je iskopavao »objekt pokusa« koji nije bio ništa drugo nego mrtvac!

— Ali su me zatekli — nastavi polako — i pokušali se obračunati sa mnom. Jedva sam im utekao. Vidite li ovaj ožiljak na čelu? To je otada...

— I što ćete dalje?

— A, ništa... nastavljam! Usavršavam pribor, primjenjujem nove tehnike, mijenjam procese... Stvar je teorijski apsolutno ispravna, ali nikako da pronađem pravu tehnologiju... Ipak, mislim da sam joj već blizu. Spreman sam na sve. Začujem li glazbu, progovore li moji rezonatori, ponovo ću kopati.

— Jedna mi stvar nikako nije jasna — kopkalo me. — Što je s tijelom? Mislim, ono je prolazno, sklono propadanju... što bi bilo kad biste u takvo tijelo utjerali dušu?

— Nisam siguran — zamisli se on ponovo. — To je tajna. Ali, moj posao zalazi u domenu demijurških vještina, pa nije isključeno da bi duša svojim utjecajem obnovila tijelo...

Vidjeh da je zastao i namjerno se ugrizao za usnu. Ono čime se bavio kazivalo mi je da nije pobožan, ali daje, čini se, svjestan blasfemičnosti što je podrazumijevaju njegove riječi.

I tad, prije no što ću otići, odlučih ga pitati nešto što nije moralo imati veze s njegovim teorijama, s teorijama zbog kojih sam sve više

pomišljao da je ipak samo luđak.

— Tamo na groblju rekli ste da mi vjerujete zato što ste od Mariline dobili dobre preporuke?

— Da! — bez odugovlačenja će on. — Ali i stoga što s vremena na vrijeme nekom moram kazati čime se bavim, o čemu razmišljam... Znaite, sa moću na koju me osudilo ovo grozno mjesto nije lako podnositi...

— U kakvoj ste zapravo vezi s Marilinom?

— Pa, tako, ona je također pokazala dobro namjerno zanimanje za stvari kojima se bavim. Čak mi je pokušala i dokazati ozbiljnost svog povjerenja.

— Ali, kako?

— Da budem do kraja iskren... rekla mi je da bih mogao pokušati oživiti njenog pokojnog brata Aleksandra.

13

Od tog časa, od noći koju sam proveo u Gašparovu stanu, nekoliko misli počelo me poput more danju i noću opsjedati. Ako taj luđak i nije luđak, ako se pokaže da je imao pravo, onda više nijedna smrt ne bi predstavljala nešto definitivno, nešto nepopravljivo. Kako bi prekrasno izgledao svijet u koji bi se vratili svi dragi mrtvaci, a kako bi užasan bio kad bi se u njemu pojavili svi bivši nitkovi, zlikovci i hulje! Bi li tako nešto trebalo pomoći i potkrijepiti, ili se oduprijeti po svaku cijenu? Ono što me zapravo ponajviše mučilo, bilo je sasvim novo svjetlo u kojem sam gledao Marilinu, osobu kojoj sam imao biti zahvalan što me bar privremeno oslobodila mojih zatvorskih tlapnji i strepnji. Zašto mi je zatajila da o Gašparu zna mnogo više no što bih mogao i slutiti? Zašto je tražila od njega da uskrsne njenog brata? Zar zbog bolesne želje da se domogne zlata, ili samo zbog toga da postupno obnovi tako bolno iščezlu obitelj? Moram priznati da sam prema njoj postajao sve nepovjerljiviji, i da sam je izbjegavao koliko sam mogao. Jasno, i dalje mi je s vremena na vrijeme dolazila u postelju i tu ništa nisam mogao uraditi. Ali, činjenica je da sam se prema njoj nekako zatvorio, da sam izbjegavao iskrenosti i da sam prešutio ono što sam o njoj doznao od grobljanskog čudaka Gašpara. Kao i mnogo puta do tada, sve sam prepustio čekanju, nadajući se da će zagonetku postupno riješiti vrijeme.

Na početku prosinca izvukao sam iz automobila podeblju hrpu liječničke dokumentacije i krenuo u lokalnu ambulantu na kontrolu. Svi papiri imali su žig zatvorske ambulante i predstavljali su uspomenu na upropašteno zdravlje, kojem su kumovale nesretne zatvorske okolnosti.

Primio me mjesni liječnik, čovjek zrelih godina, guste, naježene kose, snažna tijela i živahna držanja, otvorene i razgovorljive naravi. Činilo se da pokazuje više zanimanja za ljude same nego za njihove bolesti. Zadubio se u moje papire, ali mi nije djelovao kao netko tko se dobro snalazi u mojoj povijesti bolesti.

— Znači, u zatvoru ste upropastili bubreg je, otresajući pepeo cigarete u pretrpanu pepeljaru, a potom dodao utješnije: — Ali, nemojte previše brinuti. Budete li se držali medicinskih uputa, s tom vrstom insuficijencije možete doživjeti duboku starost. A zašto ste bili u zatvoru?

Pogledah ga s nevjericom. Sve što ga je trebalo zanimati o mom zatvoru ticalo se bubrega i bilo je u dokumentaciji.

— Zatvor je uvijek nesporazum — rekoh umor no.

— Bole li vas? — upita.

— Ne — odmahnuh glavom. — Odnosno, samo ponekad...

— Ovako, dat ću vam uputnicu pa ćete sutra ujutro prekontrolirati urin i krv. A sad ću vam izmjeriti tlak. Poznato vam je da bolesti bubrega mogu prouzročiti hipertenziju.

Nisam rekao ništa, šutio sam dok mi je mjerio tlak, ali je on zato neumorno pripovijedao:

— Nego, vi ste došljak, a ja starosjedilac. Starosjediocu je uvijek zanimljivo čuti što došljaci misle o njegovu gradu. Jeste li se snašli?

— Nisam — rekoh nešto što on sigurno nije mogao držati tek kurtoaznim odgovorom.

— Da!? A zašto?

— Grad je pun sve nekih čudnih ljudi.

— Ali, pa to je kao i svagdje! — nasmije se liječnik. — Svaki grad pun je čudaka, samo što se to u provinciji jasnije vidi. A koji su to čudni ljudi?

— Recimo... onaj Gašpar...

— Gašpar! — naceri se on, pospremajući tlakomjer. — Tlak vam je u redu. Kažete, Gašpar! Ha, ha, ha! Znam ga. Čuo sam da namjerava oživljavati mrtve. Luda! Ta, nije vas valjda on uzбудio?

— Nisam ni rekao da me netko uzбудio. Rekao sam samo da je grad pun čudnih ljudi.

— Dobro, dobro, ne obazirite se na Gašpara!

— Čuo sam da je lani na jednom ekshumiranom lesu pronađeno zdravo zubno meso. Neki to pripisuju Gašparovim eksperimentima — rekoh, čudeći se i sam što s njim uopće zapodijevam takav razgovor.

— Pučke priče! Ha, ha, ha, ha! — nasmije se on od srca. — Izmišljotina! Kažete: zdravo zubno meso! A zašto ne i oštri, produženi očnjaci? To bi bilo atraktivnije!

Vidjevši da me njegov razdragani smijeh živcira, on se vrati stolu, pa počne ispunjavati uputnice o kojima mi je govorio. Zatim, ne dižući glave s papira, nastavi pripovijedati:

— Život je u ovom gradu običan, dosadan, nepromjenjiv, kao spora, mutna rijeka. Ljudi ne maju šta raditi, pa izmišljaju priče, nadograđuju ih, iskrivljuju, variraju... To je princip narodne predaje, tako je od turskog vazala nastao Kraljević Marko, a od šumskog bandita Robin Hood...

— Ne postoji povijesni pandan Robina Hooda! — ispravih ga iako mi je bilo svejedno.

— Oho! — podigne on pogled s uputnica. — Vi dakle niste baš običan robijaš kad znate i takve stvari! Smijem li znati što ste po zanimanju?

— Ma, nema veze — izustih stidljivo. — Moje vam zanimanje nema nikakve veze s Robinom Hoodom. To sam negdje slučajno pročitao.

— Dobro, ali ipak ste čovjek koji čita, a to je već nešto! Intelektualci su ovdje rijetkost, tako da se čovjek poput mene nema s kim družiti. Vidite, ja sam jedini liječnik u gradu i...

— Zar i doktor Javorovski nije liječnik? Do duše, umirovljeni... ali, ipak...

— Slušajte me! — reći će on strogo. — Što ste mislili time kazati? Da bih se trebao družiti s doktorom Javorovskim?

Shvatih da sam ga razljutio, ali mi nije bilo jasno kako i zašto. Rekoh mu da u svojoj primjedbi ne vidim ništa zbog čega bi trebalo tako reagirati.

— Tada vi ne znate tko je doktor Javorovski! — reče on, pa mi pruži uputnice.

— Istina je... ja ga sasvim površno poznajem okolišao sam. — Sasvim je moguće da ne znam prave stvari o njemu.

— I ne znate! — odreže on. — Doktor Javorovski je bio liječnik u ludnici. Znate onu našu ludnicu, gore na okrajku šume? Onu, napuštenu?

— Znam.

— E, pa Javorovski je bio doktor u njoj, ali ne doktor — liječnik, nego doktor — pacijent!

Iako sam izbjegavao pušiti u ambulantomama, turio sam ruku u džep i napipao cigarete i šibice.

— Cigarete neće valjda naškoditi mojim bubrezima? — upitah, netremice ga promatrajući.

On mi ne odgovori nego nastavi:

— Da budem precizniji, Javorovski je uistinu počeo kao psihijatar u našoj bivšoj ludnici. Ne znam kakav je psihijatar bio u početku, ali to nije ni važno. Važno je samo to da je poslije poludio, a da to u početku nitko nije ni primijetio. Njegovo ludilo mora da je bilo u vezi s ljekovitim biljem kojim se počeo baviti. Skupljao je ljekovito bilje, uglavnom otrovno, eksperimentirao njime, spravljaio čajeve i tinkture, ekstrahirao eterična ulja, proizvodio destilate, i šta ja znam što sve ne... Umislio je sebi da bi fitoterapija mogla biti osobito uporabljiva u liječenju duševnih oboljenja. Mnogi tvrde da je većinu preparata iskušao na sebi.

— Mislite li da je od toga mogao poludjeti?

— Ne znam ali pretpostavljam. Među ljekovitim biljem strašno je mnogo opijata, trankvilizatora, halucinogena, uglavnom preparata koji mogu pogubno djelovati na CNS.

— Što je to CNS?

— U prijevodu vam je to središnji živčani sustav. Nego, da nastavim. Fitoterapija vam se začas pretvori u narkomaniju, i to onu najopasniju. U jednom času, doktor Javorovski donio je kobnu odluku, odlučio je svoje preparate primijeniti na umobolničke pacijente.

— I?

— I jednog je tako ubio. Pukla je bruka, došlo je do istrage, psihijatrijskog vještačenja nad liječnikom...

— Psihijatri su utvrdili da je lud?

— Da. Ali to je bilo izlišno. Javorovski je sam iz svoje liječničke sobe izgurao radni stol i namještaj, ugurao unutra bolnički krevet, skinuo s vrata tablicu s imenom i stavio broj kakav se nalazi na ostalim sobama. Dobrovoljno je ostao u ludnici kao pacijent.

Zapalih novu cigaretu iako sam staru jedva dopužio. Činjenice o Javorovskom, ako su bile činjenice, doimale su se gotovo bizarno.

— Eto, pogriješili ste kad ste o Gašparu govorili kao o čudnoj spodobu, jer Javorovski mnogo prije zaslužuje te attribute. Nego, da nastavim nakašlje se on, zadovoljan što me njegova priča zanima — Javorovski je živio i dalje u svojoj sobi i uživao stanovite privilegije. I dalje je slobodno izlazio, sakupljao ljekovito bilje, ili otrovno bilje, kako hoćete, i sam se liječio njime.

— Pa, kako je sad na slobodi?

— Lijepo! Kad su prije desetak godina likvidirali ludnicu, dali su mu papir na kojem je pisalo da je zdrav... duševno zdrav!

— Znači, ipak se izliječio tim biljem? — upitah naivno.

— Vraga! — ironično će on. — Nisu znali što bi s njim, pa su mu birokratski nemarno i neodgovorno napisali otpusnicu. I znate li što je on ura dio?

— Ne — otpovrnuh.

— Ostao je i dalje u svojoj ludničkoj sobi. Ludnica je odavno napuštena, nema u njoj ni vode, ni grijanja, ni struje, ni plina, prostorije su pune štakora i šišmiša, mnoge zidove pokrila je mahovina, a podove plijesan, krov se urušio... A Javorovski i dalje živi tamo, u svojoj sobi. Što kažete na to? Ne zvuči baš normalno?

Ništa, stvarno mu nisam rekao ništa, ali sam zato bio sve sigurniji da je ovaj grad napučen čudacima, pa da i na to što sam slučajno rođen u njemu, nikako ne bih trebao gledati kao na prednost. Ali, što onda tražim u njemu, pitao sam se; međutim, što sam više pronalazio razloga da odem, sve mi se više činilo, sa strahom, dakako, da ću u njemu još ostati.

— A taj, taj koga je ubio? — pade mi nešto na pamet. — Taj koga je liječio biljem... tko je to bio?

— Ah, pa to je nevažno — odmahne on rukom, a onda se zamisli, kao da se pokušava prisjetiti. Isto nekakav lokalni bedak... pa čim je bio u ludnici, znači da nije bio osoba vrijedna nekog posebnog poštovanja. Ako se ne varam, zvao se Josef Fuchs.

14

Sluteći da mirno lice dosadne provincije krije mnoge zakučaste tajne, nečasne igre i ljude koji svoju pravu narav skrivaju krinkama, osjetio sam neodoljivu potrebu za predahom, pa sam se odvezao do mosta, čija se gradnja, kako su pričali upućeni, oteгла preko svake mjere. Bila je kišovita večer i most je u mrklom mraku blještao okupan svjetlima reflektora. Izašao sam iz kola i odmah naletio na radnika, koji mi je rekao da je pristup mostu zabranjen, jer se vodostaj opasno podigao, tako da su proglašene mjere pripravnosti. Nisam znao što te mjere sadrže, ali sam pretpostavljao da su daljnji radovi dovedeni u pitanje.

Nešto iznutra zvalo me k mostu, pa sam zahvalio radniku na upozorenju, skrenuo s ceste i preko mračnog polja krenuo prema rijeci. Livada kojom sam koračao bila je blatna, puna lokvi i sasvim neprikladna za noćnu šetnju. Zaobišao sam radničke barake ograđene žičanom ogradom i prišao mostu s lijeve strane, iskoristio nepažnju radnika koji je kontrolirao prilaz i uspeo se na most. Budući da me svjetlo reflektora lako moglo odati, stao sam uz ogradu u sjeni debelog nosećeg stupa i pogledao dolje.

Brza rijeka koja se zbog rasvjete dobro razabirala bila je tako visoka da je tekla gotovo nadomak podnicama mosta. Ogromna masa blatne vode što neumitno teče budila je čudne misli, opasne, ali na stanovit način ugodne i privlačne. Tek kad si sam noću iznad baš ovakve rijeke, učini ti se jasnom psihologija samoubojice, koji se s krajnjim namjerama popeo na most i suočio s vodom. Zažmirio sam i malko se nagnuo preko ograde, osluškujući oštar šapat bujice. Šta ja to tražim ovdje, upitao sam se, svjestan neugodnih okolnosti: ne pronađem li prikladan odgovor, otisnuti mi se s mosta! U jednom času glavom kao da su mi prošle sve slike, svi prizori iz mog života, ali u tom strelovitom kaleidoskopu nije bilo ničeg što bi pripadalo onom prvom petogodišnjem razdoblju što sam ga proveo u rodnom gradu. Tad mi je sasvim neočekivano u sjećanju zatitrala davno, predavno zaboravljena slika. Jasno sam vidio sebe kako stojim uz obalu ove iste rijeke, držim čvrsto, sasvim uplašen, majčinu ruku i promatram kako meni nepoznati ljudi izvlače iz vode pomodrilu, naduto truplo utopljene djevojčice. Neki glas sa strane rekao je, valjda mojoj mami ili nekom drugom, kako nema ničeg ružnijeg i

neprirodnijeg od utopljeničkog lesa. Trgnuo sam se i pogledao u stranu; glas je pripadao inženjeru Grabaru, koji me, eto, već drugi put uhvatio kako se neovlašteno i protupropisno vucaram njegovim mostom.

— Nisam namjeravao skočiti — rekao sam, nastojeći bar nekako opravdati svoj posjet mostu.

— Znam da niste — mirno će on. — Ali, čak i oni koji su skočili, nisu to isprva namjeravali. Možda će vam se učiniti trivijalnim i patetičnim, ali mislim da rijeka ima svoju hipnotičku moć kojoj se teško oduprijeti. Znao sam čovjeka koji je skočio s mosta i bio spašen. Rekao je da ga je nešto nagnalo da uradi tako, nešto u njemu... i da je, u času kad je padao, proklinjao vlastitu odluku... Vidite, ne valja se šaliti s rijekom.

— Vi ste odrasli uz rijeku? — upitah.

— Tamo gdje sam rođen voda je dragocjenost. Najveća količina vode što sam je kao dijete vidio na jednom mjestu bila je cisterna puna kišnice. Ali, baš otuda moj oprez. Gradim ovaj most, ali se nerado uspinjem na njega. Pođimo radije...

— Pričekajte još časak, rekoh, nesposoban da se odvojim od zahuktale vode.

— Čovječe, pa vi ste opijeni! — reče on sa smiješkom na licu, a potom se osloni leđima o ogradu, kao da više ne želi gledati u vodu.

Ponašao sam se kao da više ne primjećujem njegovu nazočnost. Nakon nekoliko minuta na mostu se stvorio milicionar.

— Druže inženjeru, što radi ovaj čovjek na mostu kad je pristup zabranjen? — odmjeri me milicionar pogledom od glave do pete.

— To je moj prijatelj — reče Grabar.

— Vidio sam da je na most stigao sam, prije vas — reče milicionar Grabaru, a potom se okrene meni: — Druže, dajte da vidim vašu legitimaciju!

Izvadio sam osobnu kartu i ravnodušno mu je pružio.

— A, vi ste taj što je došao! — reče, pošto je pregledao ispravu. — Provjerili smo vas i stvar je za sada u redu. Svoje ste odrobijali, ali nemojte ovdje započinjati nešto...

Grabar prvo radoznalo pogleda milicionara, a potom i mene, a kad se ovaj udaljio, upita me:

— Zbilja, razlog zbog kojeg ste bili u zatvoru neka je velika tajna?

— Pa, ako vas baš zanima — odvratih — imate pozornika pa ga pitajte! Vidite da su me već provjerili.

— Nije važno — reče on, premda sam bio sigurno ran da će još večeras pitati milicionara. — Svoje dobro ste me pitali za posao. Vidite, rijeka je opasno narasla, tako da ćemo čitavu bazu zbog sigurnosnih razloga morati pomaknuti koju stotinu metara od obale. Trebat će nam radne snage... a nakon toga možda će se ukazati mogućnost da ostanete i koji mjesec dulje.

— Hvala — odvratih ravnodušno. — Mislim da ipak neću ostati...

— Odlazite?

— Po svoj prilici. Ništa nisam obavio i za koji dan ću otići.

— Kako hoćete — reče on glasom u kojem se nazirao trun zlovolje zbog odbijene ponude. Predmnijevao sam da mu radna snaga nije potrebna, nego da mi je ponudio posao više iz sažaljenja. A ja, ja sažaljenje nisam trpio, ponajprije stoga što mi nije bilo potrebno. Doduše, mnoge stvari nisam imao, ali sam mislio da mi sve ono što nemam zapravo i ne treba. A sažaljenja su vrijedni samo oni koji nemaju nešto za čim žude.

Ipak, nismo se rastali onako kako smo okončali naš prvi susret na rijeci. Budući da je njegovo terensko vozilo bilo pokvareno, odvezao sam ga u grad i iskrcao ispred Marilinine kuće, rekavši da ću se još malo provozati. Ostavio me u kolima i otišao u kuću, zacijelo me držeći nepopravljivim dokonjakom koji nema drugog posla nego da se vozika naokolo.

Ali, meni uopće nije bilo do vozikanja. Imao sam sasvim određenu namjeru; želio sam posjetiti napuštenu umobolnicu i provjeriti liječnikovu priču o neobičnom čudaštvu doktora Javorovskog.

Ruševna zgrada umobolnice sred tihog šumskog proplanka stršila je poput bolesna zuba. Sva nekako naherena, s dimnjacima što su se dizali iznad polusrušena krovništa, djelovala je poput prokleta mjesta iz filmova koji su sračunati na poigravanje s gledaočevim živcima. Svud naokolo vladala je neugodna tišina, koju je remetilo tek kapanje s vlažnih grana okolnog drveća. Bilo mi je drago što je oblačno, jer je jezivom prizoru nedostajao samo pun mjesec iznad krezubog krova umobolnice. Na prvom katu lijepo sam vidio prozor osvjetljen treperavim svjetlom svijeeće ili petrolejke. Svladavajući strah, brzo sam prešao preko ledine, koja je nekoć morala biti

bolničko dvorište, i našao se pred ulazom u zgradu. Pokušao sam otvoriti vrata, ali su bila zaključana, ili tako hrđava da je za njihovo otvaranje trebalo upotrijebiti silu. Pa, ako je već tako, odlučih upotrijebiti silu. Stisnuo sam kvaku i ramenom iz sve snage pritisnuo vrata. Nisam mogao ni slutiti što će se dogoditi. Stara, rijetko rabljena i neodržavana vrata, na šarkama razjedenim hrđom, iznenada su popustila i uz prasak se prevalila u hodnik.

Ušao sam u mrak, pitajući se kako ću pronaći put do doktorove sobe. Upalio sam šibicu i, prije no što me opržila po prstima, zamijetio da sam u predvorju sa stubištem kojim se ide do prvog kata. Odahnuo sam kad sam vidio da je stubište kameno, jer se drvenim vjerojatno ne bih usudio poći. Svud oko mene ćutjela se vlaga zapuštenog i neprovjetranog prostora, i neugodan miris truleži. Kao da sam ušao u grobnicu, a ne u zgradu. Kad sam stigao do odmorišta, stao sam na nešto meko što je zaskvičalo i brzo otapkalo nekud. Uvjeravao sam sebe da to nije štakor, iako nisam znao što bi drugo moglo biti. Zatim sam prišao zidu i pipkajući dlanom krenuo gore. Zid je bio hladan i vlažan, ali je u mraku predstavljao dragocjenu pomoć.

Našavši se u hodniku prvog kata, ponovo sam morao upaliti šibicu jer se ni na koji drugi način ne bih snašao. Vidio sam dug hodnik, na čijoj su lijevoj i desnoj strani bili nizovi vrata; očito su tu nekoć bile sobe pacijenata. Krenuo sam polako i išao sve do vrata iznad čijeg sam praga vidio tanku traku svjetla.

Pokucao sam ovlaš, bojažljivo, još uvijek se pitajući je li pametno i razborito što sam došao ovamo. A onda sam začuo poznati glas doktora Javorovskog:

— Uđite samo, gospodine Hum!

Polako sam otvorio vrata i ušao u sobu.

Ono što sam vidio bilo je uistinu neobično. Soba je bila hladna, osvijetljena petrolejkom i puna najrazličitijih stvari. Stari metalni bolnički krevet bio je pokriven gomilom starih poderanih deka, dvije-tri stelaže bile su krcate knjigama, bocama i kutijama. Na jednom stoliću ležala je naslagana gomila herbarija, a na vrhu trokrilnog ormara nalazile su se staklenke sa sjemenkama, suhim lišćem, korijenjem. U jednom kutu bio je stakleni destilacijski aparat s metalnim ložištem. Pored ormara stajala je ambulantska vitrina, kroz

čija su se staklena vrata vidjele bočice s raznobojnim tinkturama, a pokraj vitrine ležao je bicikl bez prednjeg kotača. Bilo je pravo čudo kako je sve to stalo u tu razmjerno malu bolničku sobu.

Doktor Javorovski, zaogrnut kaputom, mirno je sjedio kraj kreveta na drvenom koferu, na kojem je bila slika velikog parobroda, iznad čijih je dimnjaka stajao natpis CUNARD LINE. Jedva da me i pogledao. Činilo se da je zabavljen ručnim satom na ruci, koji je neprekidno pogledao, kao da mu provjerava ispravnost. Sat je bacao zlaćaste odbljeske i imao čudan remenčić, sa šarama što su podsjećale na tigrovo krzno.

— Kako ste znali da sam ja? — upitah ga, i dalje začuđen neobičnošću ovog ambijenta.

— Otkako sam vas prvi put ugledao, ocijenio sam da ste radoznalac koji se skriva iza krinke ravnodušnosti.

Iznenadila me njegova precizno oblikovana rečenica, tako da sam se upitao nije li u pravu. Nekoć je bio psihijatar, stručnjak za pitanja ljudske duše, i sasvim je moguće da me ocijenio bolje no što bih sam umio sebe ocijeniti.

— Samo, morali biste biti oprezniji. Znete li da je šuma puna bijesnih lisica... a i među ovim mojim domaćim štakorima zamijetio sam znakove rabiesa.

Protrnuh, sjetivši se onog mekanog na što sam nagazio.

— Nego, recite mi radi čega ste došli? — pogleda me značajno, pa počne navijati sat, koji je, čini se, bio zlatan. — Ovo ovdje nije baš neki ugodan ambijent u koji bi čovjek svratio tek tako, bez pravog razloga.

— Došao sam do vas jer tragam za vlastitom prošlošću...

— Pa mislite da bih vam ja mogao u tome pomoći?

— Da. Mislim da ste mi dosad sve lagali. Upravo sam doznao istinu o vama.

— I sad biste htjeli da i ja kažem istinu o vama?

— Zapravo, ne znam — rekoh mirno. — Jasno mi je da vas na to ne mogu natjerati.

On posuti nekoliko časaka kao da se dvoumi, a zatim izvadi veliku bijelu maramicu i glasno se usekne. Nisam znao hoće li progovoriti, ali sam odlučio čekati, što sam mu pokazao zasjevši na neudoban metalni stolac, zacijelo ordinacijskog podrijetla.

— No, dobro! Kad već navaljujete — odluči se on. — Vas nisu odveli u dom zato što vam je majka umrla, nego zbog nečega drugog. Uglavnom, kad su vas odveli, ona je još bila živa. Umrla je nekoliko mjeseci kasnije. Govorili su, od tuge za djecom.

— Za djecom?! — začudih se. — Zar nisam bio jedinac?

— Čini se da niste.

— A zašto su me odveli? — rekoh bojažljivo, preneražen viješću u koju nisam vjerovao.

— Pokazivali ste za dijete neuobičajene simptome agresivnosti, što će valjda biti posljedica odgoja. Kad vam je otac otišao u zatvor, majka je morala raditi pa vas je ostavljala samog kod kuće. Nešto ste uradili, ali ne znam šta... pa su vas morali izolirati. Odrasli ste u prihvatnom domu, ali dom u koji su vas odveli nije bio te vrste...

— Nego?

— Nego klinika... za preodgoj.

— Mislim da lažete! — rekoh uzrujano, čudeći se i sam svom glasu. I ne želim vas više slušati!

— Nemam više što ni kazati — otpovrne on tako da je svejedno želite li me, ili ne želite, slušati. Mislite li da lažem?

— Mislim.

— Dobro! I na to imate pravo.

— Mislim da lažete, jer sam doznao da ste uživali halucinogene biljke, da ste ubili čovjeka, i da ste boravili u ludnici kao pacijent!

Ah, to su glupa ogovaranja i pretjerivanja odmahne on rukom. — Ništa od toga nije istina! A koga to mislite da sam ubio?

— Josefa Fuchsa! Bio je vaš pacijent.

Javorovski pogne glavu, pa štapićem koji je držao u ruci poče crtati nešto po rastočenom podu. Nisam znao je li to gesta priznanja ili uvrijeđenosti. Potom se vrati bavljenju sa satom, što mi je već išlo na živce.

— Fuchs je bio spiritist koji je razgovarao s drugim svjetovima. Nije bio običan pacijent, nego nešto strašno, neobično, opasno... jedini moj pacijent kojeg sam se bojao. Ali, nisam ga ubio, iako su mi tu odgovornost htjeli natovariti na leđa.

— Kako niste? — zinuh ljutito. — Pa zbog toga su vas udaljili s posla i utrpali među pacijente!

— Nije istina! — izdere se on, prvi put ozbiljno srdit. — Ne znate vi u kakvo ste se mjesto vratili, u kakav kutak pun amoralnih nakaza, opasnih čudaka, prokletnika spremnih na sve! Sve tu oko vas sami su luđaci, kurve i nitkovi! Što sam mogao uraditi u takvoj sredini nego se skloniti u siguran umobolnički azil! Sve je to moja namjerna demisija i bijeg u sigurnost bijelog kreveta i luđačke košulje.

Sad sam bio siguran da je liječnik iz ambulante govorio istinu. Javorovski ne samo što je bio lud nego je i ostao lud. Šutio sam čekajući da se smiri, ali je on bivao sve bješnji.

— Nema kuće koja nije obilježena, nema obitelji u kojoj nema zlikovca. Zar vam to i vaša obiteljska povijest ne govori na najilustrativniji način? Ili, uzmite samo kuću u kojoj ste podstanar. Što mislite, kako je umrla Marilinina majka? Pitajte samo! Stari ju je Kovak ubio, samo što to nitko nikad nije doznao pa nije morao odgovarati! Ili, Marilina, zar ćete mi reći da i ona nije kurva?

— Prestanite! — viknuh. Nisam trpio da o Marilini govori na takav način, iako u našoj vezi nisam vidio nešto što bi imalo perspektivu.

— Sve su to moralne nakaze pred kojima sam se morao skloniti, jer su me progonili! Fuchs me želio ubiti, čak mi je prijetio da će nakon smrti doći po mene, Kovak me mrzio, i svi, svi drugi...

Iznemogavši od vikanja, sagnuo je glavu i dlanovima podbočio čelo kao da plače. Ono malo psihijatrijskog znanja govorilo mi je da je on neka vrsta paranoidne osobe, tako da sam odmah poželio udaljiti se s ovog groznog mjesta. Kad je napokon odmaknuo ruke s lica, vidio sam da je uistinu plakao. Još se jednom useknuo i sjeo na rub kreveta, a drveni kovčeg sa slikom parobroda polako digao i spremio iza uzglavlja, baš kao da je u njemu nešto dragocjeno.

— Ako već osjećate neko sažaljenje — reče grcajući — bilo bi bolje da me držite bolesnikom, a ne luđakom i ubojicom. Zar ne vidite gdje živim? Zar je ova rupa dostojna čovjeka?

Sažalivši se nad njegovim krhkim živcima, polako sam ustao i krenuo prema vratima, svjestan da me čeka neugodan put kroz mrkli hodnik i niz strmo stubište. Okrenuh se još jednom i vidjeh ga kako polako liježe, spremajući se na počinak.

— Kad se budete vraćali — reče važnim glasom — stvarno pripazite na štakore! Ne nasjedajte im ako vam se budu umiljavali oko nogu, jer je umiljatost prvi znak užasa koji se zove bjesnoća.

15

Izašavši iz umobolnice, duboko sam udahnuo zrak kako bih se oporavio od zagušljivosti i mirisa truleži što su ispunjavali staro zdanje. Krenuo sam šumom prema mjestu gdje su ostala kola, a u hladnoći i kiši, koja mi se niz šešir slijevala za vrat, pronašao sam blagotvoran dah svježine, koji mi je u ovom času bio i te kako potreban. Čak sam i vodu što mi je smočila čarapu, kad sam neoprezno stao u mlaku, držao dobro došlim osvježenjem. Tad sam, ne misleći na bijesne lisice o kojima je govorio Javorovski, sjeo na vlažan usputni panj i pokušao predahnuti. Ne od umora nego od napetosti kojim me prožeo taj suvišni posjet napuštenoj ludnici. Sve što mi je ludi psihijatar rekao o sudbini majke i o mojoj navodno beščasnoj pretpovijesti, držao sam izmišljotinom, ili posljedicom pogrešnog prenošenja davno zaboravljenih događaja. Ta tobožnja dječja nasilnost, o kojoj je govorio, uglavnom ništa bitno u mom životu nije mogla objasniti, ništa osim zatvora. Ali, djelo koje sam počinio počinili su i oni koji nikakve agresivnosti nikad nisu pokazivali. Ono malo ranog domskog sjećanja nije sadržavalo nikakvog nasilništva, dapače, čini mi se da sam bio sasvim miran, poslušan domski gojenac.

I tad, dok sam obuzet pretraživanjem sjećanja sjedio na golom šumskom panju, podigao sam glavu prema nebu i shvatio da se događa nešto sasvim neobično. Vrlo brzo, kako se to kadšto vidi u filmovima, oblaci koji su danima skrivali svod naglo su se pokrenuli, razmaknuli i nada mnom se ukazao dio otvorenog, vedrog noćnog neba, neka vrsta raspukline u crnilu oblaka, sred koje je zasjao pun mjesec i razbacao iskrivljene, istršale sjenke ogoljena granja svud oko mene. Dok sam gledao u sjajni mjesec, iznenada mi je pred očima projurio prizor iz prvih dana mog domskog djetinjstva. Gol do pojasa, ruku svezanih o metalne rubove, ležao sam nauznak na bijelom krevetu u sobi jednako bijelih zidova, dok je s moje desne strane palucao i kvrckao električni aparat nepoznate namjene, aparat u koji sam se bojao pogledati. Neka žena u bijeloj kuti, čije crta lica ne pamtim, prišla je mom krevetu, uzela nešto što je podsjećalo na usne štitnike protiv hladnoće, ili na slušalice, i postavila mi to na sljepoočnice. Čuo sam još tihi kvrcaj prekidača i zujanje, a nakon toga je kroz te slušalice mojim tijelom prostrujalo

nešto tako strašno da sam u tom času pomislio da je to ta smrt o kojoj su odrasli tako često pripovijedali.

Primijetio sam da sam znojan, pa sam skinuo šešir i raskopčao kaput dok je mjesečina slabila i polako zamirala među oblacima, a na mene ponovo padala tama, kao što biva u kazalištu nakon posljednjeg čina, kad zgasnu svi oni jaki reflektori.

Bio sam u šumi, u noćnoj mrklini, svjestan uspomene koja bolje da se nikad nije ni javila: tamo u tom davnom, prokletom domu mene su liječili!

Potrčao sam ne mareći za šešir koji je ostao pokraj panja, uskočio u kola i panično pobjegao iz šume u kojoj je stajala poluporušena ludnica svetog Andrije.

Kad sam zakočio ispred Marilinine kuće, dobra stara studena kiša ponovo je padala, a odvratnom mjesecu nije bilo ni traga, kao da su hiroviti vjetrovi razgrnuli načas oblake samo radi mene.

Ušao sam u tamno predvorje gdje su sjene predmeta titrale pod blijescima pokvarene ulične rasvjete, što je dopirala kroz prozore na kojima je netko navečer zaboravio spustiti platnene zavjese. Zastao sam i osluhnuo. Odozgo, iz Marilinine sobe u potkrovlju, dopirali su meki, umorni operni glasovi. Bio je to onaj sjetan, mističan napjev vodene vile Rusalke, koja sred zelene treperave svjetlosti razgovara s mjesecom. Vodene sam vile najradije zamišljao kao zelene, pospane ljepotice hladne puti, koje nemaju daha i nikad te ne gledaju u oči. Korak po korak, nevoljko i neodlučno, uspinjao sam se stubištem, trudeći se da ne otkrijem svoju nazočnost. U časovima kad bi zamirao kristalni vokal što je tumačio svoju tužnu sudbinu, začuli bi se i zvuči koji nisu pripadali gramofonskim zarezima. Kad sam zastao na odmorištu, ti su zvuči zadobili neporecivo značenje: bili su to Marilini ljubavni jecaji, pomiješani sa škriputanjem žicanog madraca. Lecnuo sam se, pokušao im pridati neki drugi smisao, ali nije išlo... nisam mogao varati sama sebe. Iznenadih se koliko me ta spoznaja rastužila. Premda je naša privremena veza podrazumijevala dogovor o potpunoj slobodi, pretpostavljao sam da ga Marilina neće zlorabiti sve dok budem pod njenim krovom. Zavukao sam se duboko u sjenu ormara što je stajao na odmorištu, ne znajući što da radim. Obje strane stubišta činile su mi se poput nekog neprekoračivog zida: nisam mogao gore, nisam mogao dolje!

Međutim, ubrzo, jecaji su prestali, prestalo je škripanje madraca, samo se gramofonska ploča svejednako okretala, ispunjavajući prostor usponom Rusalkina završnog pjeva. Sad mi je i ta uzvišena opera zvučala sasvim isprazno, tek kao prosti, mehanički zbroj tonova koji ne pokriva nikakav dojmljiviji sadržaj.

Potom su se, valjda da nekako razriješe moju neodlučnost, otvorila ulazna vrata i u predvorje ušao meni nepoznat čovjek u radničkom kaputu kakav su nosili graditelji mosta.

Ne paleći svjetlo, proderao se iz sveg glasa:

— Druže Grabar! Druže Grabar!

Stajao sam mirno u sigurnoj sjeni ormara, gledajući prema Grabarovo sobi koja je bila dolje, u prizemlju. Ali, iz sobe nije izlazio nitko, Grabar je zacijelo bio negdje vani.

Tad su se, kad je čovjek i po treći put viknuo, otvorila vrata Marilinine sobe i na njima se ukazala sjena inženjera Grabara.

— Što je? — rekao je i prišao ogradi drvenog stubišta. Bio je raskuštran, samo u kratkim bijelim gaćama.

— Na gradilištu je poginuo radnik! Tehnički traži da odmah dođete! Čekam vas napolju u džipu!

— Idem! — odvratio je Grabar i vratio se u sobu, valjda da se odjene.

Minutu-dvije kasnije, odjeven i počešljan, protutnjao je mračnim stubištem i nestao vani, ne zamijetivši me u debeloj sjeni ormara. Odmah za njim izjurila je i Marilina i dotrčala do prvog kata, vičući:

— Janez, zaboravio si sat!

Bila je u kratkoj poluprozirnoj spavaćici i u ruci je držala sat, čije su zelene brojke jedva primjetno svjetlucale u mraku stubišta. Zatim se okrenula i pogledi su nam se sreli u mraku. Prepala se i trgnula, a onda me prepoznala i odahnula.

— Ti!? — rekla je i pokrila usta rukom, kao da se stidi, ili kao da joj je neugodno. Nakon toga me, valjda da se iskupi, blago uhvatila za ruku i pozvala u sobu.

— Hodi!

— Neću! — rekoh glasom u kojem je bilo dječjačke uvrijeđenosti.

— Zašto?

— Sad... nakon ovog?

— Čekaj! — naljuti se ona. — Naši su računi čisti! Nisam ti obećala ništa više od onog što sam ti dala.

Što sam mogao, popustio sam i priznao poraz, kao što mi se redovito događalo kad su u pitanju bile žene. Krenuo sam za njom u njenu sobu, legao na onaj isti krevet na kojem je maloprije jecala pod uznojenim Grabarovim tijelom, i zabuljio se u strop. Prišla mi je, zavukla toplu ruku pod moju košulju i počela se igrati maljama na mojim prsima.

— Nemoj! — prošaptao sam umolno. Te noći između nas je dolazilo u obzir sve osim nježnosti.

— Potišten si — rekla je blago. — To je zbog onoga što sam učinila, ili si nešto doznao?

— Doznao sam da ovo ovdje nisam ja — rekoh, čudeći se promuklosti i nesigurnosti vlastita glasa.

— Nego?

— Nego nešto što je ostalo od medicinskog tretmana.

Po njenom pogledu vidio sam da me ne razumije, ali da suosjeća, a to mi je bilo najvažnije. Mislim da sam joj u tom času oprostio što je spavala s Grabarom, kao i sve ostalo. Tiho je ustala i stavila na gramofon onu poznatu pjesmu u kojoj napaćeni zbor sužnjeva pjeva nešto o mislima, koje bi trebale poletjeti na krilima zlatnim, a zatim se brže vratila i sjela do mene, šuteći u tami.

— Samo jedno bih htjela da znaš — izusti bojažljivo. — Htjela bih da znaš da te nisam prevarila. Ja sam naprosto takva. Radim to s kim hoću i kad hoću. Nikad ti nisam pričala ni o vjernosti, ni o budućnosti, ni o sličnim glupostima.

— Grabar ti nešto znači?

— Nitko mi ništa ne znači... na onaj način koji podrazumijeva tvoje pitanje... Ali, svi ste mi na neki način važni.

Zašutjela je, a onda je nakon nekog vremena pokušala leći do mene.

— Nemoj, molim te! — rekoh. — Ostani još koji čas tako, a zatim ću otići...

— Dobro — prošapta pokorno.

— Samo sam te nešto htio pitati.

Promatrala me bez riječi, čekajući pitanje.

— Kako ti je umrla majka?

Odmah sam shvatio da je moje pitanje nije ostavilo ravnodušnom. Možda je znala nešto o smrti majke što mi nije mogla reći, ili je moje pitanje probudilo u njoj tužne i neugodne uspomene.

— Glupo — reče naposljetku glasom punim čudne ravnodušnosti. — Bilo je to prije sedam godina... ljeti... Izašla je s ocem u šetnju, gore, u šumu... Misleći da je to neko šumsko voće, jela je nekakve crne bobice. Mnogo ih je pojela iako ju je otac upozoravao da je neoprezna i lakomislena. Zašli su dublje u šumu i njoj je nakon pola sata pozlilo...

— Otrovala se?

— Da — pognula je glavu ali nije zaplakala. Poslije sam doznala da su te bobice plod najotrovnije biljke koja se uopće može naći u našim krajevima. Zove se beladona. Deset do dvadeset bobica mogu usmrtniti odrasla čovjeka, a mama ih je po jela mnogo, mnogo više.

— A otac? — upitah. — Kako to da otac nije jeo?

— Ne znam — zamisli se ona. — Navodno nije pojeo nijednu.

Trebalo bi dobro poznavati biljke što nas okružuju, pomislih, a potom mi na pamet pade jedan jedini čovjek u ovom kraju za koga sam bio siguran da ih uistinu poznaje.

— Je li tvoj otac poznao doktora Javorovskog? — upitah je, znajući da će joj takvo pitanje zazvučati nesuvislo.

— Kako da ne! — reći će ona. — Neko vrijeme bili su i više nego dobri, ali su se poslije njihovi odnosi pokvarili. Otac je bio majstor za gubljenje prijatelja.

Ustao sam i krenuo prema vratima njene sobe, nedvojbeno joj pokazujući da ovu noć ne namjeravam podijeliti s njom. Čutio sam da me želi pitati kamo ću, ili zašto odlazim, ali sam znao da se neće usuditi. Unatoč našem dogovoru o kojem je govorila, pretpostavljao sam da se osjeća kriva i u tome sam uživao.

Dok sam silazio niza stubište, začuo sam kako su iznad mene zaškripala vrata; znao sam da je izašla za mnom, kao što je maloprije izašla za Grabarom, ali za mnom nije viknula. Ja, naime, nisam nosio sat, i u njenoj sobi nisam zaboravio ništa.

Ne skidajući se, legao sam nauznak na krevet i zatvorio oči, ali sam ih umah otvorio i ustao. Čudan, lud strah me obuzeo; pomislio sam da će mi netko iz mraka staviti na sljepoočnice onaj aparat nalik na

slušalice, kroz koji će proći bol što mijenja čovjekovu narav. Upalio sam svjetlo i pripalio cigaretu, a zatim se nasmijao svojoj mori i ponovo ugasio svjetlo. Crveni žar cigarete obasjavao je moju sobu. Vani je bio mrak, ulična žarulja konačno je pregorjela.

Kroz usnulu kuću, u kojoj smo bdjeli jedino ona i ja, tiho se i po tko zna koji put razlijegao zbor Verdijevih plačnih i neutješnih sužnjeva.

Pokrio sam glavu jastukom i čvrsto odlučio da više u životu neću slušati tu prokletu opernu glazbu. Kad sam, uznojen od topla, nabita perja, odbacio jastuk, začuo sam kako su vrata u predvorju tresnula i kako je netko ušao. Bila su to, po svemu sudeći, dva muškarca zaokupljena razgovorom. Mučen radoznalošću, ustao sam i prislonio uho na vrata, kako bih što bolje čuo njihov razgovor.

— Druže inženjeru, rekli su mi ovdašnji ljudi da bi bilo dobro da noću ostavimo nekog u blizini mrtvačnice — rekao je neki nepoznati čovjek.

— Ali, zašto? — odvratio je inženjer Grabar.

— Pa, našeg će radnika noćas dovesti...

— Znam. Ali, zašto bi netko morao biti tamo!? — čudio se Grabar.

— Zato... što kažu da ovdje ima nekakav luđak koji noću uznemiruje mrtve — odvratio je onaj drugi.

16

Krenuo sam da još jednom posjetim Gašpara. Bio je to zaludan posjet, posjet od kojeg se nisam imao čemu nadati, ali me činjenica što je meni rekao nešto što se ne govori drugima tjerala na neku vrstu prisnosti. Mislio sam kako bi mu valjalo reći da su zli glasi o njemu poprimili takve razmjere da mu valja biti na najvećem oprezu. Prije toga sam odlučio otići do one benzinske crpke na kojoj sam se zaustavio prije no što sam došao u grad, jer je kazaljka na mjerачu goriva pokazivala da sam se približio nuli.

— Vraćate se? — upitao me radnik na crpki, koji me, začudo, prepoznao.

— Ne danas, ali za koji dan svakako! — rekao sam i pružio mu ključić poklopca spremnika.

— Pun? — upitao je, ne gledajući me više.

Potvrdio sam, a zatim se odšetao do stražnje strane kućice. S ovog mjesta rijeka se nije vidjela, ali je o njenoj blizini govorila silna količina vode što je prekrila livadu.

— Tamo je iza šumarka! — doviknuo mi je radnik, spazivši me kako promatram vodom pokrivenu livadu.

— Šta to?

— Pa, rijeka — reče stavljajući poklopac na mjesto. — Sutra ili prekosutra voda će stići do pumpe, pa ćemo morati zatvoriti. Posljednji put smo to doživjeli prije četiri godine. Prokleta rijeka!

Platio sam gorivo, a on mi je vratio ključić.

— Bolje da što prije napustite grad — rekao je, i sam zamišljen nad vodom koja je nadolazila.

— Mislite, zbog rijeke?

— Da — spremno će on — a i inače. Nije to neka osobito ugodna sredina...

Ne znajući na što točno misli, sjeo sam u kola, napravio krug i krenuo natrag. Vozio sam polako i oprezno jer je cesta bila skliska, premda kiša nije padala. Kad sam već bio nadomak gradu, u blizini prvih kuća, kraj ceste sam primijetio nešto što me nagnalo da stanem. Izašao sam iz kola, vratio se dvadesetak metara i pogledao na opkop kojim je završavala cesta. U blatu, vjerojatno odbačena udarcem automobila, ležala je uginula patka. Stajao sam nekoliko

časaka nad njom, a potom se sagnuo, pokupio je i odnio u prtljažnik »Opela«. Jedna suluda namisao nije mi davala mira.

Iako su govorili da ludi Gašpar neizmjereno mnogo vremena provodi lutajući po grobljima, tog sam ga dana zatekao u kući. Sjedio je za radnim stolom i pisao nešto u debelu bilježnicu. Vidjevši me kako ulazim, nemalo se iznenadio, ali je brzo ostavio posao i ponudio mi da sjednem na svoje staro mjesto. Rekao je »staro mjesto«, premda sam kod njega bio tek drugi put u životu.

— Drago mi je što ste ponovo došli — reče glasom u kojem naslutih iskrenost. — Znete, uz moju je malenkost u ovoj tupoj sredini vezano toliko ružnih i morbidnih priča da se nimalo ne bih čudio da uopće niste došli.

— Upravo sam zbog tih priča i došao! — po kušah se odmah opravdati. — Sinoć je poginuo radnik na mostu. Znam pouzdano da su postavili čuvara u mrtvačnicu kako bi pokojnika poštedjeli... vašeg uznemiravanja...

— Bože sveti! — skanjivao se on. — Šta to u meni vide!? Strašno! Vidite, u nekoj normalnoj sredini ja bih imao ugled i znanstvenički status, a ovdje me svode na nekakvog pljačkaša leševa. Ali, što ćete kad svoje eksperimente moram obavljati ilegalno! No, dragi gospodine, ni to me neće spriječiti u mojim nakanama!

— Ne bi li bilo bolje da na neko vrijeme ipak prestanete? — prekinuh ga. — Osobno mislim da biste se mogli skloniti na neko sigurnije mjesto, gdje vas ne poznaju.

— Zar sad kad sam nadomak cilju? — začudi se on. Odmah sam shvatio da ga neće biti lako nagovoriti.

— Ili, možda biste se u međuvremenu mogli baviti nekom drugom vrstom pokusa...

— Na što mislite?

— Manje provokativnom vrstom pokusa. Je ste li ikad pokušali izvesti laboratorijski pokus oživljavanja mrtvih životinja?

Zamišljen, on se pogladi po bradi, a zatim ustane i ushoda se po sobi. Vidio sam da je uzrujan. Napokon priđe jednoj polici. Izvadi iz drvene kutije lulu i pribor, pa zapali.

— Nekoć davno sam i to pokušao, ali su rezultati bili krajnje dvojbeni. Naime, osnovno je pita nje imaju li životinje uopće dušu, i kakve je kvalitete.

— Ne razumijem.

— Da vam pojasnim — poče on, a zatim nastavi hodati i pričati kao da drži predavanje učenicima i sljedbenicima. — Pretpostavimo li da i životinje imaju dušu, nemamo dokaza da su joj titraji isti kao u ljudske duše. Ukoliko nisu, morao bih imati instrumente sasvim drugačijih performansi. Osim toga, pitanje je da li je duša, recimo jedne guske — besmrtna!

— Rekli ste guske! kazah. A zašto ne patke?

On me začuđeno pogleda, a onda se nasmije:

— I guska je patka! Mislim, u toj perspektivi.

— Govorim sasvim ozbiljno. U prtljažniku automobila imam pregaženu patku. Pretpostavljam da bi bila sasvim prikladan objekt eksperimenta.

Moj prijedlog nije ga se osobito dojmio; svejednako je hodao po sobi da bi naposljetku zastao kod stola i ugasio lulu.

— Donesite je — reče, ne skidajući pogleda s lule koju je čistio nad velikom pepeljarom.

Kad sam se vratio s uginulom patkom, već me čekao na hodniku, u bijelom laborantskom haljetku.

— Pođite za mnom — reče mirno i povede me stubištem koje je vodilo u podrum. Na dnu stubišta nalazila su se metalna vrata, koja je brzo i spretno otključao i uveo me u prostoriju.

Zastao sam iznenađen onim što sam vidio. Podrum je bio pravi, veliki, bogato opremljeni laboratorij. Na sredini stropa nalazio se velik reflektor, poput onih u operacijskim dvoranama, ispod reflektora bio je velik mramorni stol, a oko stola sva sila uređaja koji su podsjećali na one što ih je rabio na groblju: šuplji cilindri od lakog metala, kompleksni sistemi njihaljki, rezonatori sa žicama i bez njih, staklene konkavne prizme, drvene polulopte s unutarnje strane presvučene sjajnom metalnom folijom i još štošta drugo. Zidovi laboratorija podsjećali su na stjenke tonskih studija; bili su presvučeni stiroporom, valovitom plastikom, raznolikim stošcima i kubusima.

— Ovo je profaniranje mog eksperimentalnog rada! — reče on tužno i uze iz moje ruke mrtvu pticu, pa je odmah položi nasred stola u središtu prostorije. Nakon toga priđe pultu s prekidačima i

polugama i suzi svjetlo reflektora tako da je padalo samo na uginulu patku, dok je ostali dio prostorije utonuo u polumrak.

— Morate se smiriti, jer i najmanji zvuk može proizvesti interferenciju koja će upropastiti po kus.

Stao sam kao ukopan, jedva dišući, a on je počeo prilaziti instrumentima i puštati ih u pogon. Njihaljka sa stotinjak viškova začas se počela nepravilno gibati, strune su na rezonatorima zatitrale, a kroz šuplje cilindre kao da je tiho počeo šišitati zrak. Nakon toga je povukao jednu polugu i konkavne su se prizme počele dizati i spuštati u nepravilnom ritmu. Napokon se i sam udaljio i stao do mene u mrak.

Zadivljen i pomalo uplašen, promatrao sam nebrojene predmete kako se, svaki u svom ritmu, kreću, ali sam vrlo brzo uvidio da pojedinačna gibanja utječu jedna na druga, i da se ritmovi neprekidno izmjenjuju. Ubrzo su svi ti mobilni počeli proizvoditi sasvim čudne i jedva čujne zvuke, koji kao da su se odbijali od konkavnih reflektora i ponovo nestajali u sveopćem njihanju i kovitlanju, u čarobnoj i pomalo jezivoj orkestraciji gibanja i zvukova. Sve, baš sve se micalo, osim jadne pregažene patke koja je ležala na stolu, jednako mrtva kao što je bila i prije.

Zatim su se Gašparovi instrumenti počeli polako smirivati, da bi nakon desetak minuta posve zanijemjeli i stali.

— Eto vidite — reče Gašpar, sliježući rameni ma. — Rezultata nema! Radio sam to prije desetak godina sa hrčcima, insektima, uginulim psom i ježevima. Jedino je na ježu bilo nečeg što bi se dalo protumačiti kao nekakav rezultat...

Pogledah ga upitno.

— Negdje pri kraju pokusa ježeve su se bodlje uvukle... ali... moglo se raditi i o mehaničkoj kontrakciji mrtvog mišića. Nikad nisam uspio protumačiti tu pojavu, nedostajalo mi je znanja iz ani malne fiziologije...

Nakon toga prišao je uginuloj patki, uhvatio je za noge, odnio je do visokog prozora, otvorio ga i bacio patku u dvorište.

— Uskoro će početi zaudarati — rekao je mir no, a potom zatvorio prozor i poveo me napolje.

Kad smo izlazili, na onom dijelu zida do samog izlaza spazio sam nešto što me tako iznenadilo da sam morao zastati. Na tom mjestu,

u drvenom okviru, visila je stara fotografija na kojoj su bili muškarac i žena u kupaćim kostimima, do koljena u vodi, na nepoznatoj mi plaži.

Prišao sam bliže i pročitao tušem ispisan kaligrafski tekst u dnu fotografije. Pisalo je:

GAŠPAR I ANA FUCHS

na crikveničkoj plaži, 1962. godine

— Što je to? — pogledah ga, dok mi je stotinu pretpostavki sijevalo glavom.

— To smo ja i moja jadna Ana... godinu dana nakon toga je umrla... Zna, sve sam uspio preboljeti osim njene smrti. Priznajem, u mom dvadesetogodišnjem radu nadahnjivala me i vodila silna nada da ću jednog dana...

Vidio sam kako mu je u oku zasjalo nešto kao suza, a po drhtavom glasu shvatio sam da je uspomena na tu ženu za njega i više no bolna. Pogledao sam još jednom fotografiju; žena je djelovala krhko i bojažljivo, imala je dobar i krotak pogled i kao da se pomalo stidjela što je slikaju u kupaćem kostimu, premda je on bio jednodijelan i prema današnjim mjerilima više no pristojan.

— Vi se zovete Fuchs? — upitah ga čudeći se kako se svih ovih dana uopće nisam pozabavio njegovim identitetom.

— Da. To je njemačko prezime.

— A tko vam je bio Josef Fuchs?

— Tata.

Začudilo me i dirnulo to što je rekao »tata«, jer sam pretpostavljao da će čovjek njegovih godina i obrazovanja radije reći »otac«.

— Čuo sam podosta o tom čovjeku — nastavih — ali mi ni nakraj pameti nije bilo da bi vam mogao biti otac. Čitao sam i njegov Razgovor s mrtvima.

— Je li? — reče on kao da ga to previše ne zanima. — Prosječna knjiga. Ali, druga tatina knjiga prava je poslastica. Jednu od kopija rukopisa posjeduje i gradska knjižnica.

— Čuo sam da je vaš otac ubijen... u ludni... to jest u bolnici.

Ah, to su izmišljotine! Tata je umro prirodnom smrću.

— Kako znate? — pogledah ga značajno.

— Da ga je netko ubio, on bi mi to zacijelo rekao.

Nakon toga naprosto me izgurao iz svoje podrumске prostorije, koja mu je služila kao laboratorij, i poveo me gore, u stan. Budući da sam sve vrijeme bio u kaputu, rekao sam mu da bih sada krenuo kući, čemu se on nije uopće usprotivio nego me mirno ispratio do izlaza. Na rastanku sam ga još jednom upozorio kako bi bilo najpametnije da prekine sa svojom sablasnom praksom i na neko se vrijeme pritaji.

— Mislim da ću vas poslušati — reče dobro dušno, ali ne baš uvjerljivo, a zatim mi se nagne bliže i kao u povjerenju reče: — Prije toga ću izvesti još jedan pokus.

— Kakav?

— Definitivno sam se dogovorio s gospođicom Kovak da ću pokušati revitalizirati njenog brata.

— Samo to ne! — uhvatih se u očaju za glavu.

— Zašto ne? — nije mu bilo jasno. — U ovom slučaju imam pismeni pristanak najužeg srodni ka. Samo, trebala bi mi pomoć...

— Kakva pomoć?

— Fizička! Naime, pokus bih htio izvesti ovdje, u laboratoriju...

Okrenuo sam se uzrujan zbog nepromišljenosti njegove namjere i bez pozdrava krenuo napolje. Nisam namjeravao pomagati mu u tom nakaznom i gnusnom poslu, uvjeravajući sam sebe da će mi biti najpametnije da u njegovu kuću više ne navraćam.

Dok sam tako razmišljao, palo mi je na pamet propušteno značenje onog što je maloprije kazao o tome da bi mu otac zacijelo kazao da ga je netko ubio. Je li se šalio, ili zabunio, ili je stvarno i nakon očeve smrti bio s njim u vezi? U kakvoj vezi?

Došavši do dvorišnih vrata, usudio sam se osvrnuti. On je već bio otišao, a kuća je utonula u gluhi provincijski mrak jer su prozori radne sobe bili s druge strane. Pa ipak, jedan je prozorčić na razini zemlje bio osvijetljen. Zaboravio je ugaziti svjetlo u podrumskom laboratoriju, shvatih u času, pa krenuh na ulicu. Tad mi jedna sasvim šašava stvar pade na pamet pa se vratih. Išao sam polako i neodlučno prema osvijetljenom prozorčiću. Kako sam prilazio svjetlu, bivao sam sve oprezniji i koračao sve sporije. Gledao sam na sve strane, koliko mi je slabo svjetlo dopuštalo da vidim. I tad, dva metra dalje, pri slabom svjetlu prozora, spazih ono što sam se bojao da ću spaziti. U vlažnoj, uveloj travi, neprirodna i čudno nagnuta, poput

preparirane ptice, uspravna na ukočenim nogama, stajala je mrtva patka i promatrala me praznim, beživotnim očima.

Ta kasna jesen uistinu je bila loše razdoblje, i za mene i za grad u kojem sam se tako nepromišljeno obreo. Hladan vjetar i kiše gotovo da nisu prestajali, a zloćudna rijeka bujala je i širila se brzinom kakvu jedva da je tko pamtio. Gradom se pronijela priča da je desetak kilometara uzvodno od grada rijeka prouzročila klizanje brežuljka na kojem je stajalo improvizirano cigansko naselje, koje se naprosto odronilo i nestalo u bujici. Inženjer Grabar mi je za doručkom pričao da je stojeći na mostu promatrao kako rijekom plove dijelovi kućica od lesonita, valovite ljepenke i plastike, šatorskih krila, dijelovi zaprega, šarene deke i jedna naduta konjska lešina. Pijući čaj i žvačući kruh namazan maslacem, kao da je uživao u tome da mi osobito zorno opiše kako izgleda lešina utopljena konja, što je mene samo uzrujalo i pokvarilo mi tek, koji ionako nije bio osobit. Izlio sam čaj u slivnik i izašao u predvorje. Iz Marilinine sobe nije dopirala operna glazba, što je gotovo sigurno značilo da nije kod kuće. Pomislih kako je zacijelo već otišla u knjižnicu, ali se dosjetih da je nedjelja, dan kad knjižnica ne radi.

— Noćas nije bila kod kuće — dobaci mi iz kuhinje Grabar, shvativši zbog čega sam zastao u predvorju. To »noćas« osobito je naglasio, baš onako da zazvuči dvosmisleno, valjda stoga što me želio bocnuti i kazati mi kako ni on nije stranac u Marilininu krevetu.

— Ne znam jeste li primijetili — nastavi, stojeći na vratima kuhinje s komadom kruha u ruci — kako se u posljednje vrijeme čudno ponaša.

— Ne pazim na takve stvari — rekoh drhtavim glasom, koji me odmah demantirao.

— Znam! Znam! Ali, mi bismo se kao njeni ukućani morali zabrinuti. Nešto se s njom događa. Gledao sam je onako postrance i zaključio da se sprema nekamo... na put... ili tako nešto...

— Njena stvar — rekao sam, trudeći se da djelujem što ravnodušnije, brzo navukao kaput i izašao.

Za desetak minuta bio sam na groblju, nadajući se da će mi poslovični grobljanski mir donijeti spokoj i bar na tren me spasiti od suludih misli što su mi se rojile po glavi, tako da sam posljednjih dana jedva uspijevao usnuti. Premda me se, osim majčina groba i vlastite prošlosti, nijedna od ovih prokletih stvari u rodnom gradu nije

trebala ticati, sve sam više bio zabavljen tuđim intrigama, prošlošću i tajnim značenjima onoga što sam slučajno uspio doznati. Ovaj je grad naprosto bio kao i rijeka koja ga je godinama ugrožavala; blatna bujica koja ispod neprozirne površine nosi nadute lešine i komade tuđih života.

Došavši na groblje, nemalo sam se začudio kad sam vidio kolik je dio groblja progutala nabujala rijeka. Nekoliko najdonjih redova grobova naprosto je nestalo, dok su od priličnog dijela parcela ostali samo spomenici i križevi što su stršili iznad nemirne vode.

Otac Maksimilijan, dobri duh groblja, dočeka me u svom starom krznenom kaputu i s dotrajalim kišobranom iznad glave, i nasmijao se srdačno, pokazujući da mu je uistinu drago što me ponovo vidi, pa makar i na tako tužnom mjestu kakvo je gradsko groblje.

— Nitko više ne dolazi na groblje — reče glasom u kojem se vidjelo da mu je žao zbog toga. Jednostavno, boje se rijeke!

— A vi, vi se ne bojite?

— Ne znam kako da vam odgovorim. Bojim se koliko i sveg drugog, što će reći da se bojim u jednom metafizičkom smislu. U materijalnom ne! Uostalom, rijeka nikad nije došla ovamo gore, do moje crkve.

Kao da je znao da sam nakanio prošetati grobljem, on me uhvati pod ruku i povede glavnom stazom. U toj gesti, u stisku ruke, bilo je neke prisnosti i povjerljivosti, tako da sam mirno krenuo, nastojeći se prilagoditi njegovom klimavom i sporom staračkom koraku.

— Jeste li pronašli grob vaše majke? — upita me povjerljivo.

— Nisam.

— Premalo ste tražili — reče on sa žaljenjem. — I niste pustili srcu da vas vodi. Znate, moje intimno mišljenje, koje nema veze s mojim vjerskim pogledima, jest da se grobovi bližnjih pronalaze lako... ako pustite srcu da vas vodi. Pedesetih godina imao sam nadasve čudan slučaj. U grad je došla Njemica srednjih godina da potraži grob sina, koji je u onom poslijeratnom kaosu strijeljan negdje u našoj zemlji. Znala je da je strijeljan, ali nije znala kada i gdje. Pitao sam je zastoje došla baš ovamo. I znate što mi je rekla? Otkako je dobila obavijest Wehrmachta da joj je sin proglašen nestalim, i da je najvjerojatnije strijeljan, ona je svake noći sanjala malo groblje pored velike rijeke. Došla je u našu zemlju i obišla nekoliko mjesta uz

velike rijeke, sve dok nije došla i ovamo. Čim je ušla na grobljanska vrata, osjetila je da je na pravom mjestu.

— Pronašla ga je?

— Jest. Bio je upisan u knjigu i uspjela mu je kosti prenijeti u domovinu.

— Nadam se da sadašnji upravitelj groblja tada još nije bio...

— Ah, ne — nasmije se on. — On je tada još nosio kratke hlačice. Eto, to vam je moj savjet! Treba se samo zaputiti ovim zamršenim stazama i, misleći na majku, pustiti srcu da vas vodi. Ali, ako me moja staračka pronicavost ne vara, vi ste sve manje zabavljeni majčinih grobom, a sve više nekim drugim stvarima. Nisam li u pravu?

— Jeste — rekoh teška srca.

— A što vas to muči?

Nisam znao valja li priznati, ali su dobrodušnost i mir što su iz njega izbijali, učinili svoje.

— U ovom gradu događaju se čudne stvari koje nadilaze moj razbor. Naprosto ih ne mogu pojmiti...

— Sinko! — upozori me on. — Sve oko nas nadilazi naš razbor. To je stoga što je u tlocrt svijeta ucrtana namjera koja je nama nejasna...

— Ali, kako? Mislio sam da vaše svete knjige sve objašnjavaju.

On me pogleda kao što učitelj gleda nadobudna učenika, i zastane malo, a potom me ponovo uhvati pod ruku.

— Sve je jasno u glavama priprostih vjernika i nedoučenih seoskih svećenika. I menije nekad davno sve bilo jasno. Ali, kako starim, sve mi se više čini da je u svetim knjigama iskazana jedna, da tako kažem, didaktička i utilitaristička strana demijurške nakane, a pravi razlozi ne samo što su skriveni nego su onkraj naših rasudnih moći...

On naglo ušuti i meni se učini da je preda mnom prvi svećenik skeptik koga sam imao čast upoznati.

— Kad sam vas pitao za onog ludog Gašpara... onog što se vrzma po grobljima... vi ste sigurno znali da pokušava oživiti mrtve? Da onim svojim čudnim spravama pokušava dušu vratiti u tijelo...

— Znao sam.

— I što vi mislite o tome?

On je nekoliko časaka premišljao, a zatim je izbacio ruku izvan dosega kišobrana, kao da želi provjeriti pada li još kiša. Zatim sklopi kišobran i stavi ga pod ruku.

— Mislim da je on žrtva krive pretpostavke reče napokon.

— Objasnite mi!

— Pa, tako, on je očajnik koji više u gluhu noć. Nema duše koju bi mogao satjerati u tijelo. Kad umre čovjek, umre i duša. Nakon smrti je ništavilo.

Iznenadnih se njegovim riječima; zar se pod popovskom mantijom krije nihilist? Prosvjedovao sam baš kao da je on meni dirnuo u vjeru.

— Ali, kako! Zar duša nije besmrtna?

— Dabome da nije! — odreže on. — To o besmrtnosti duše je platonistička besmislica, koja je do te mjere inficirala kršćanstvo da i mnogi svećenici tumače stvari sasvim pogrešno. Nema duše bez tijela! Duša i tijelo umiru zajedno, da bi tek jednog dana u neizvjesnoj budućnosti uskrsnuli. Taj dan uskrsnuća je sudnji dan i zato Gašpar Fuchs ne može nikakvu dušu uloviti u svoje cilindre i njihaljke i vratiti je u tijelo!

— Znači li to da ćemo svi poslije smrti biti definitivno mrtvi?

— Ma koliko vas to razočaralo, upravo je tako!

— Ali, ja sam vidio da je Gašparu uspjelo...

Maksimilijan me pogleda prijekorno ali isto dobno i radoznalo.

— Izveo je pokus na patki i patka je... nakon pokusa, patka je stajala kao da je živa...

On se nasmije, pa dobrodušno i strpljivo nastavi:

— Želite li reći da samo patka ima besmrtnu dušu?

— Ne, ne! — zbunih se.

— Sinko, rekli ste: »Patka je stajala kao da je živa«. U vašoj rečenici je već implicite tvrdnja: »Patka je bila mrtva«. Nije li tako? Mnoge mrtve stvari se doimaju kao da su žive. Tako je bilo i s vašom i Gašpar ovom patkom! Nego, vidim da ste se zbližili s tim Gašparom.

— Slučajno! Držite li da je to nepoćudno?

— Nepoćudnosti ima samo u politici — mirno će on. — S mojem stanovišta, nema čovjeka s kojim bi bilo nepoćudno zbližiti se!

— Ali, jednom ste rekli da je on prokletnik koji prkosi Božjim zakonima.

— No, no! — reče on kao da se brani. — Recimo da je i to bilo kazano s didaktičkim namjerama. Oprostite mi na tom pomalo inkvizicijskom tonu. Nisam vas poznavao, pa sam mislio da je tako za vas bolje. Kao što je bolje, primjerice, voziti oprezno, iako nema Božjeg zakona koji bi ograničavao brzinu automobila na četrdeset kilometara.

Dopalo mi se to njegovo objašnjenje pa mu odlučih ispričati još nešto što me sve više mučilo.

— Vidite, oče, ja sam u ovom gradu slučajni prolaznik i nemam prava miješati se u sudbine njegovih žitelja, ali...

— Samo nastavite — reče on dok smo se šljunkovitom stazom spuštali prema rijeci. — Ne morate toliko inzistirati na općenitim konstatacijama.

— Mislim da sam prozreo jednu nečasnu igru koja je ovdašnjim vlastima i žiteljima promakla. Vi zacijelo poznajete stanovitog doktora Javorovskog, kao što ste morali poznavati i pokojnog gospodina Kovaka.

On klimne potvrdno glavom, ali ne reče ni crne ni bijele.

— Jesu li Javorovski i pokojni Kovak bili u dobrim odnosima? — upitah ga radoznalo.

— Znači, to vas muči — mirno će svećenik. Moram vam reći da su bili u izvanredno dobrim odnosima. Pogotovo nakon smrti Kovakove žene. Vi znate da Javorovski poput vuka samotnjaka živi u sobi napuštene ludnice. E, pa on tamo ne bi mogao živjeti da ga pokojni Kovak nije izdašno pomagao. Mislim, novčano, materijalno... Kao da mu je nešto dugovao. Ali, zašto vas to tako zanima? To stvarno nema veze s razlozima vašeg do laska u grad.

— Sve što ste rekli potkrepljuje moje sumnje! — rekoh živahno, zadovoljan onim što mi je is pričao. — Mislim da sam otkrio zločin, ucjenu i krađu, niz prljavih radnji, čije je posljedice osjetila Kovakova kćerka Marilina...

— Sinko, zar ćete mi sad i vi pričati o tom nestalom zlatu? — reći će on iznenada.

Zadrhtao sam uzbuđen zbog spoznaje da i on nešto zna o onom što pokušavam rekonstruirati.

— Znači, i vi nešto znate?

— Znam sve — mirno će otac Maksimilijan. Kovak je možda bio zao čovjek, ali dobar vjernik koji se iskreno pokajao. Bio sam uz njega kad je ležao na samrti.

— Onda ćete mi reći što se zbilo?

On uzdahne, pa cokne jezikom kao da negoduje.

— Znam da se podosta razlikujem od ostalih svećenika, da pričam svašta i često pokušavam na svoj način tumačiti i primjenjivati zakon Božji... Zbog toga sam i imao problema s našim, da tako kažem, vlastima. Ali, ne mislite valjda da sam spao na to da bih odao ispovjednu tajnu?

— Znači, ne možete mi reći?

— Ni u kom slučaju!

— Dobro! Nema veze! — pokušao sam se snaći. Važno je da sve znate. Hoćete li bar poslušati ono što se, kako ja mislim, dogodilo?

— Pa, ako vam je baš do toga stalo — slegne on ramenima — na menije da vam ugodim.

Tad sam mu ispričao sve što me mučilo u vezi s tajnom Kovakova zlata, tajnom zbog koje vene moja prolazna i kratkotrajna Marilina.

— Kovak je radi meni nejasnih namjera od lučio ubiti svoju ženu, ali nije znao na koji način. Pretpostavljam da je želio odabrati način koji će ga pouzdano isključiti iz kruga sumnjivih. Ne znam bi li uopće pronašao takav način da se nije pojavio njegov prijatelj doktor Javorovski, inače poznavalac čudne moći ljekovitog i drugog bilja. Rekao mu je da povede ženu u šumu i nagovori je da jede crne bobice biljke koja se zove, ako se ne varam — beladona. Plan je uspio, ali je stari Kovak jednu stvar smetnuo s uma: imao je živog svjedoka svojeg nedjela! Javorovski, koji je, pretpostavljam, čovjek bez moralnih obzira, čovjek kome stvari poput prijateljstva, povjerenja, lojalnosti ne znače ništa, osjetio je da drži Kovaka u šaci, pa ga je počeo ucjenjivati, musti mu pare, zlato... sve čega se mogao dokopati. Jest da je na neki način bio suučesnik, ali se nije imao čega bojati, jer ga je status duševna bolesnika štitio od mogućeg zatvora. I na koncu, kompletna se Kovakova imovina preselila u izbu ludog psihijatra. Postoji još jedna varijanta... po kojoj je Javorovski naprosto ukrao Kovaku zlato. Kovak je to doznao ali

ništa nije mogao uraditi. Opet iz straha da ga Javorovski ne prijavi vlastima...

Zastao sam, sve više razmišljajući u kojoj mjeri moja priča pokriva stvarnost, ili bolje reći mračnu prošlost, a koliko je tlapnja čovjeka slabo upućenog u događaje. Otac Maksimilijan me slušao, valjda zadovoljan statusom onog koji sve zna, a igrom pogodnih okolnosti ne mora reći ništa.

— To ste tako živahno ispričali da mi se u jednom času učinilo da ste pravi literat.

Promatrao sam ga pomno, istražujući hoću li u njegovu izrazu pronaći nešto što bi mi potvrdilo da sam u pravu.

— I što kažete? — upitah ga žudno.

— Rekoh vam da ništa ne mogu kazati.

— Slušajte, oče Maksimilijane! — pokušah mu predočiti razloge radi kojih me zanima istina. — Pouzdano znam da se Marilina obratila Gašparu Fuchsu ne bi li oživio njena brata, sve zbog toga što želi saznati gdje je zlato. Pomislite samo na kakav se grozan čin spremaju: potajno će ga ekshumirati...

— Grozno! — strese se on.

— Grozno i uzaludno! — nastavih. — Kad bih joj rekao da je zlato kod Javorovskog, zacijelo bih je spriječio u toj suludoj namjeri, koja, osim toga, nije nimalo bezazlena... Kad biste vi...

— Dobro znadete da vam ne smijem reći!

— I ne morate mi reći — nastavih brzo. — Ja ću otići do Javorovskog, primorati ga da vrati Marili ni imovinu koja joj pripada i sve će biti u redu! Marilina misli da će tako pronaći sreću, da će preobraziti sebi život. Ne morate mi odavati ispovjednu tajnu. Možete me samo savjetovati, možete mi, bez obzira na ono što ste čuli, i na ono što znate, reći: hoću li na taj način uraditi dobro djelo?

On žmirne i osmjehne se ovlaš, pokazujući da je sasvim svjestan mog naivnog, nagovaračkog trika, a potom mi, na moje veliko iznenađenje, tiho i suučesnički reče:

— Uradit ćete dobro u onoj mjeri u kojoj zlato može uistinu donijeti nekom sreću i preobraziti mu život. U protivnom, uradit ćete nešto sasvim loše!

18

Kao nekom zabunom ili hrom okašnjele jeseni, iznenada je zatoplilo. Zapuhao je topao vjetar, nebo su zaparale neuobičajene jesenske munje, a kiše se oborile na grad još žešće. Narogušeni oblaci brzo su prelijetali svod, noseći potmulu tutnjavu, koja se s vremena na vrijeme praznila neugodnim bljeskovima, što su mirnom predvorju Marilinina doma davali nekakav nestvarni izgled. Dostavljač mjesnog ureda, koji je na malom motoru već od jutros obilazio sve kuće, pred večer je i nama donio uredbu o proglašenju najvišeg stupnja pripravnosti, rekavši, između dvije rakije, da se jesenas rijeka ne šali, premda za ovu kuću, koja je prilično visoko, nema neke prave opasnosti. U jednom času učinilo mi se da opasnost nije tako velika da bi ljude trebalo alarmirati na ovaj način, nego da se samo radi o onoj potrebi vlasti da od svega pravi problem, da svemu pridaje preveliku važnost i neprekidno u svim stvarima pronalazi klicu mogućih opasnosti. Uostalom, ljudi u ovom kraju žive već stotinama godina i poznaju ćudi rijeke toliko dobro da su im upute raznih nadležstava posve suviše.

S prvim sumrakom stigao je inženjer Grabar i rekao da se rijeka kod mosta prelila preko zaštitnog nasipa, preplavila livade oko baraka, tako da se radovi na mostu obustavljaju do daljnjeg. Zbog toga on, skupa s radnicima, odlazi na prisilni godišnji odmor, o čemu je htio obavijestiti Marilinu i otkazati sobe. Strahovao je da će je to oneraspoložiti, jer joj je najamnina, uz više nego bijednu knjižničarsku plaću, predstavljala kakvu-takvu materijalnu sigurnost. Ali, prevario se! Prevario se naprosto zbog toga što Marilina uopće nije bila kod kuće, iako je vrijeme kad se obično vraćala iz biblioteke već odavno bilo prošlo.

Priznajem, žudio sam da ponovo vidim Marilinu. Ponajprije stoga što sam joj želio reći kako znam, ili bar nagađam, gdje se nalazi njeno zlato, ali i zbog toga što sam negdje u dnu duše ćutio kako je moguće da će se dogoditi neočekivane stvari, zbog kojih će se naš odnos ipak promijeniti. Jedna od takvih stvari bio je i skori, možda već noćasnji odlazak Grabara i radnika, nakon kojeg će kuća ostati prazna. Mislio sam da bi nas ta neočekivana samoća mogla uputiti jedno na drugo.

Poslije osam sati postao sam zabrinut za Marilinu. Neko vrijeme pokušavao sam se boriti protiv iracionalne brige, uvjeravajući se kako mi Marilina nije ništa, kako ionako uskoro odlazim, i kako je sve što sam u ovih nekoliko tjedana doživio u rodnom gradu tek trica prikladna za zaborav, za onaj isti zaborav u kojem je iščeznula gotovo posvema moja rana dječaćka prehistorija. Zatim sam stao nagađati gdje se mogla zadržati u ovo doba kad vani bjesni prava oluja. Isprva sam mislio kako bi bilo sasvim pogrešno tražiti je, ponajprije stoga što sam se bojao da je ne zateknem u okolnostima koje bi mi mogle donijeti još više briga. Nisam, naime, imao pojma o tome koga sve poznaje, s kim ima veze, i s kim spava. Na koncu sam ipak svladao neodlučnost, obukao kaput s kapuljačom i izašao. Kiša je tako padala da sam je, htio-ne htio, morao potražiti automobilom.

Glavni gradski trg bio je prazan i mračan, jer je oluja oštetila javnu rasvjetu, tako da se kroz gustu kišu jedva naziralo slabo svjetlo doma, gostionice i milicijske postaje. Zaustavio sam automobil ispred knjižnice, pomišljajući da se radi kakva prijekog posla zadržala u njoj. Mrak na prozoru govorio mi je da sam se prevario, ali sam svejedno izašao iz automobila i pokušao ući.

Vrata biblioteke bila su otključana. Protrnuo sam, pomislivši da joj je pozlilo, da se možda srušila u nesvijest a da to nitko nije doznao, naprosto zbog toga što u knjižnicu rijetko tko ulazi. Ali, odmah shvatih da sam se prevario, jer u tom bi slučaju svjetlo zacijelo ostalo upaljeno.

Ipak sam ušao u knjižnicu i pritisnuo prekidač.

Unutra je sve bilo u najboljem redu: police s uredno poslaganim knjigama, čist radni stol, prazna vješalica za kapute. Pomislivši da ću možda kakav trag pronaći u njenom radnom stolu, otvorio sam prvu ladicu. Ali, u njoj nije bilo ničeg neobičnog: uredski pribor, jedan ljubavni roman u šarenom ovitku, kutija jeftinih keksa, ženski češalj i pudrijera. U drugoj ladici nalazila se hrpa papira za pisanje, a ispod njega tanka bilježnica ukoričena u platneni uvez ljubičaste boje. Zacijelo ručni rad. Izvukao sam bilježnicu i, na svoje veliko iznenađenje, pročitao zlatnim slovima utisnut naslov:

Josef Fuchs

POVRATAK MRTVIH

1960.g.

U taj sam se čas sjetio kako sam već na nekoliko mjesta čuo da uz prvu spiritističku studiju tajnovitog gospodina Fuchsa postoji i njegovo drugo rukopisno djelo. Sada je bilo tu, preda mnom. Godina nastanka, shvatih obuzet nelagodom, bijaše ujedno i godina njegove smrti.

Sjeo sam za Marilinin stol, otvorio bilježnicu i počeo čitati gusto otipkanih četrdesetak stranica što su nosile tako neobičan naslov. Što sam dublje ulazio u knjigu, to sam bivao sve nespokojniji, ustrašeniji. Jezik, nezgrapne fraze, grub stil, podsjećali su me na prvu knjigu, Razgovor s mrtvima, ali je sadržaj nadilazio sva moja očekivanja. Uz mnogo slika, grafikona, nacрта i matematičko-fizikalnih izvoda, autor je objašnjavao kako je ljudska duša neka vrsta perpetualiziranih titraja, odnosno mehaničko-akustički perpetuum mobile. Na tako shvaćenu dušu, sugerirao je autor Josef Fuchs, može se djelovati raznim mehaničkim i akustičkim spravama, koje su uglavnom bile i nacrtane. Smisao tog djelovanja, tog akustičkog utjecaja na dušu, koja i nakon smrti prebiva u gravitacijskoj sferi tijela, jest, ni manjeni više, u tome da se duša reflektira u njenu materijalnu pretpostavku, u neživo tijelo. Kako to valja uraditi, i o tome je razmišljao pokojni autor djela. Na dva načina, pisao je, tretmanom na počivalištu, ili laboratorijskim tretmanom, koji se moraju izvesti uz pomoć sasvim precizne i detaljno opisane tehnologije. Zatim je nadugačko bila opisana tehnologija i postupci, dakle sve ono što sam imao priliku pratiti one noći kad je Gašpar Fuchs pokušavao oživiti pregaženu patku. Ono što je bilo najzačudnije u knjizi, jest to da je raspravljala o metafizičkom fenomenu uz minucioznu primjenu znanstvenih (ili pseudoznanstvenih) pretpostavki, termina i postupaka, bez ikakve magijske, okultne ili paraznanstvene natruhe.

Kad sam došao do pretposljednje stranice, bio sam svjestan začudne činjenice: Gašpar Fuchs bio je epigon, epigon lika i djela svoga davno preminulog oca. Njegova neobična teorija i morbidni pokusi bili su već odavno zapisani, objašnjeni i ilustrirani u knjizi Povratak mrtvih, što ju je pred samu smrt napisao misteriozni Josef Fuchs.

Zatim sam okrenuo i posljednji list, iza kojeg me čekalo najveće iznenađenje. Pokazalo se da ni Gašparov otac nije bio pravi i izravni autor sulude teorije. Ovdje je pisalo doslovno slijedeće:

Ove sam spoznaje dobio iz onostranosti, od duša preminulih s kojima sam, izloživši se anatemi svete Katoličke crkve, razgovarao uz pomoć spiritističkih kontakata u razdoblju od 27. ožujka 1956. do 7. lipnja 1959. Neka mi Bog oprostí ako je moje mišljenje, da ovaj odsječak tajnog znanja može pomoći ljudima, bilo pogrešno.

Josef Fuchs, v.r. 18. prosinca 1959.

Kao da se radi o nečem kužnom, brzo sam sklopio bilježnicu, vratio je namjesto, ugasio svjetlo i izjurio napolje.

Kako bih što prije zaboravio knjigu, strašnu u svom besmislu, nagazio sam na gas i krenuo gore, prema šumi, u kojoj je bila napuštena umobolnica. Ne sjećam se više jesam li tamo krenuo kako bih doktoru Javorovskom skresao svu istinu u lice, ili sam se nadao da je i Marilina došla do iste spoznaje, pa se uputila na isto mjesto.

Osamljena umobolnica s osvjetljenim prozorom sobe ili, bolje rečeno jazbine doktora Javorovskog, činila mi se mirnijom i bezopasnijom no one noći kad se nada mnom ukazao pun mjesec, i kad sam u svakom naokolnom grmu ćutio nazočnost bijesne lisice. Samo što je ovaj put sve bilo nekako vlažnije i blatnije, jer guste kiše, jasno, nisu poštedjele ni tu uzvisinu. Vrata koja sam one noći nesmotreno srušio, još su uvijek ležala na istom mjestu, ali cičavih i navodno bijesnih štakora nije bilo na stubištu, koje sam osvijetlio baterijskom svjetiljkom što sam je sasvim sračunato bio ponio sa sobom. Tek se na vrhu stubišta skutrila jedna od tih ružnih životinja, ližući nešto na podu. Ali, čim sam joj prišao na korak-dva, hitro se i plašljivo udaljila. Osvijetlio sam baterijom prljav pod od raspuknuta parketa i shvatio da je životinja lizala nešto nalik na krv.

Premda mi je razum govorio da se valja smjesta okaniti ovog mjesta, nekakav me čudan nagon povukao na drugu stranu. Nakon nekoliko časaka stajao sam pred psihijatrovom sobom, čija su vrata bila otvorena, sudeći po slomljenoj bravi — nasilno!

U sobi je vladao strašan nered. Bolnički krevet, slomljen na spojištima, ležao je naprosto razvaljen, plahte i deke bile su razderane, vitrina razbijena, a pod pokriven staklom od razbijenih

bočica u kojima je Javorovski čuvao svoje tinkture, sjemenke i korjenčiće. U prvi mah pomislio sam da je neuravnoteženi psihijatar u nastupu ludila naprosto demolirao svoje obitavalište, a potom nekamo nestao, ali ubrzo sam shvatio da nije tako. Doktor Javorovski bio je kod kuće.

Bio je iza vrata u poluležećem stavu, nepokretan, i buljio je u mene praznim očima usred izgrebanog i izubijanog lica. Bijela mu je košulja bila rasparana i pretvorena u tanke trake zakrvavljene tkanine: zacijelo djelo nečije britve ili oštih noktiju. Jedan očni kapak bio mu je naprosto otkinut, a nedostajao mu je i dio desne usne resice. Po ogrebotini na zglobu lijeve ruke vidjelo se da mu je netko strgao sat s ruke. Bio je nedvojbeno mrtav. Reklo bi se da ga je napala i unakazila pandžama divlja zvijer. Ali, koja je zvijer mogla napraviti takav silan nered u sobi? I zbog čega?

Ustuknuo sam i izašao na hodnik, gdje sam dugo povraćao po podu, pri čemu mi je ispala svjetiljka iz ruke i ugasila se. Iz mraka su me radoznalo promatrale sitne, svjetlucave oči štakora. Sagnuo sam se i napipao bateriju, moleći Boga da je ostala čitava i uporabljiva. Imao sam sreću. Pritisnuo sam prekidač i proradila je. Vratio sam se u sobu i ponovo osvijetlio leš nesretnog psihijatra, sve uvjereniji da te silne ogrebotine i posjekotine ipak nisu mogle prouzročiti smrt. Svladavajući gađenje, prišao sam mu bliže i zabacio mu beživotnu glavu u stranu, pazeći da se ne zakrvavam. S obje strane vrata imao je velike crne podljeve, po čemu se jasno vidjelo da je zadavljen.

Proklinjući vlastitu glupost koja me dovela namjesto zločina, izbauljao sam iz sobe, napustio umobolnicu i posrćući kroz blatnu šumu nekako se dokopao automobila. Iako sam oduvijek bio miran, staložen i pouzdan vozač, ovog sam puta neoprezno ogrebao lijeva vrata, ne primijetivši deblo kraj puta kojim se izlazilo iz šume. Ne razmišljajući o nepotrebnj šteti koju sam prouzročio, jurio sam prema centru grada i zaustavio se tek pred restoranom na trgu. Izvadio sam iz pretinca pored upravljača kutiju tableta za smirenje i otišao u restoran zatražiti čašu vode. Nakon toga sam se vratio u kola i ostao mirno sjediti za upravljačem, sve dok tableta nije počela djelovati.

Gnusan je bio zločin što sam ga vidio, ali mene je uznemirilo nešto posve drugo. Iznakažen leš zadavljenog čovjeka izazvao je u meni

takvo gađenje da sam čak i povraćao, ali unatoč tom gnušanju, negdje duboko u meni, negdje u onom kutku koji je iza svih misli, namjera i razbora, probudilo se nešto što sam držao zaboravljenim i prevladanim, probudio se čudan i neobjašnjiv osjećaj tihe ugone. Zar je osam zatvorskih godina proteklo uludo, pomislio sam i odlučio da se vratim kući.

Spazivši svjetlo u Marilininom prozoru, živnuo sam. Ne razmišljajući mnogo, uletio sam u kuću i zastao iznenađen.

U predvorju je gorjelo svjetlo, kuća je, čini se, bila prazna, a ona je upravo silazila niza stube. Bila je lijepa, dotjerana, odjevena mnogo pomnije i svečanije no inače. Nosila je skup kaput, vjerojatno od devine dlake, kašmirski šal, a na glavi otmjen šešir široka oboda kakav u filmovima nose opasne i fatalne žene. U jednoj je ruci držala putnu torbu, zbog trošnosti pomalo nepodudarnu s otmjenom odjećom, a u drugoj drveni kovčežić na kojem bijaše naslikan preookeanski parobrod, iznad kojeg je stajao dobro mi poznat logotip CUNARD LINE.

Zadrhtao sam, zbunio se i zastao, što zbog njene iznenadne i neprijeporne ljepote, što zbog drvenog kovčežića.

I ona je zastala i pogledala me kao da se pita što bih ja od svega toga mogao znati.

— Odlazim! — rekla je, premda je nisam ništa pitao. — Zauvijek! — dodala je i sišla u predvorje.

Obasjane jakim lusterom, oko mene su sjale dobro poznate stvari u njenom predvorju, stol, škrinje, američke slike; radijatori gonjeni kotlom iz podruma isijavali su toplinu, a u kuhinji je kvrckao hladnjak. Svojom nepatvorenom opstojnošću stvari kao da su htjele opovrgnuti njenu namjeru o odlasku, kao da nekim svojim tajnim jezikom pitaju kako će nakon njenog odlaska sve to opstojati i dalje.

— Što je to? — upitao sam je i pokazao na drveni kovčežić.

— Putne sitnice — rekla je nesigurnim glasom.

— Što je to? — ponovio sam odrješitim, zapovjedničkim glasom.

— Pusti me! viknula je ljutito.

— Reci mi odmah što je u njemu!

Uhvatio sam je za lakat tako čvrsto da je jauknula.

— Zlato! — priznala je. — Ali, to se tebe ne tiče!

— Otkuda ti?

— Iskopala sam ga u vrtu.

— Lažeš! — viknuo sam.

Pokušala je krenuti prema vratima ali sam je uspio zaustaviti.

— Otkuda ti? — ponovio sam pitanje.

— Našla sam ga u podrumu — rekla je gotovo plačući. — Pusti me, molim te! To zlato mi je sve! Moram pobjeći s ovog prokletog mjesta. Šuti i pusti me da odem! Evo, mogao bi i ti sa mnom! Zašto ne? Uzmi stvari pa bježimo tvojim kolima! Samo što prije, samo što prije! U ovom kovčegu je naša budućnost...

Ošamario sam je da zaustavim tu bujicu riječi, a ona me začuđeno pogledala, zaplakala, prišla mi bliže i položila glavu na moje rame.

— Taj sam kovčeg vidio u umobolnici kod doktora Javorovskog. Znam da ga je na neki ne pošten način otuđio od tvog oca i da pripada tebi. Samo, jedna je stvar u svemu čudna, a ona te priječi da tako lako i jednostavno odeš...

Povukla se korak-dva i otrla suze.

— Javorovski je ubijen! — rekao sam. I to tako okrutno da više uopće nema lica...

— Ni... nisam ja — promucala je glasom kojem sam vjerovao.

— Otkuda ti onda zlato?

— Nećeš mi vjerovati... ne, nećeš mi vjerovati... — govorila je brzo i isprekidano, pokušavajući se izmaknuti i pored mene izaći iz kuće.

— Tko?

— On... tu je negdje vani... ne bi bilo dobro da ga sretneš... iako je živ, nije više isti...

Nisam pouzdano znao na koga misli, ali sam pretpostavljao. Zar je to ipak moguće, upitao sam se i, obeshrabren valjda, odmaknuo se u stranu, propustivši je da prođe. Sišla je niz onih nekoliko stuba, zastala na tren i okrenula se meni.

— Znaš — rekla je kao da još uvijek premišlja — možda bi ipak mogao poći sa mnom... unatoč svemu...

— Unatoč čemu? — upitah, ne znajući na što misli.

— Teško mi je to reći — otpovrnula je, spremna da ode. A onda, kao da je smogla dovoljno hrabrosti, nadoda: — Postoje neki stari ljudi u gradu koji te se još sjećaju... onako kao kroz maglu... Kažu da su te odveli u dom zato što si ubio stariju sestru... gurnuo sije u rijeku... Oprosti, Ivane!

Pokrio sam lice rukama i u tom času čitav se film odvratio pred mojim očima. Da, sve što je rekla bila je čista, nepatvorena istina! Kad sam spustio ruke i pogledao prema njoj, nje više nije bilo. Izlazna vrata, šibana kišom, škripala su i lagano se njihala na vjetru.

Ne premišljajući mnogo, sada već spreman da ipak krenem s njom, izjurio sam iz kuće i potrčao smjerom u kojem sam mislio da je otišla. Ali, bio je takav mrak da njenu visoku priliku nisam mogao nazreti. Zakrenuo sam iza ugla, a zatim pokušao pretrčati cestu, ali sam se spotaknuo o nešto veliko, meko i nepomično, o nešto što je ležalo na rubu nogostupa, i pao potrbuške u blato. Udarivši trbuhom o tlo, načas sam ostao bez zraka, a kad sam povratio dah, osjetio sam jaku bol u koljenima. Izvukao sam iz džepa bateriju i ustanovio da sam poderao hlače na koljenima, koja su još k tome i krvarila. Zatim sam, radoznao da vidim o što sam se to spotaknuo, posvijetlio prema rubu nogostupa.

Izvaljen na leđa, u crnom odijelu, s bijelom košuljom i kravatom oko vrata, nepomično je ležao mlad muškarac s brazgotinom na obrazu,ličini mi se da sam negdje već vidio to lice, ali se nisam mogao sjetiti gdje. Uхватih ga za ruku ne bih li mu pomogao da se pridigne, ali učas ustuknuh. Ruka mu je bila meka, beživotna, hladna kao i kiša što nas je neumorno škropila. Tad primijetih nešto neobično na njegovim prstima, pa ih osvjetlili baterijskom svjetiljkom. Zastao sam kao da ne vjerujem svojim očima: na prstima je imao poduže nokte, okrvavljene. Iako sam držao da je to nečasno, na brzinu mu pretresoh džepove, ali u njima ne nađoh ništa osim ručnog sata. Prinio sam ga bliže bateriji. Bio je to stari mehanički švicarski sat, vjerojatno zlatan, s fosforescentnim brojkama i remenom što podsjeća na tigrovo krzno. Na poleđini bijahu ugravirane samo dvije riječi: JAVOROVSKOM - KOVAK.

Ne znajući što da radim, bezglavo sam utrčao u prvu kuću i viknuo isprepadanim ukućanima da je tu dolje pod njihovim prozorom čovjek... zacijelo mrtav!

Kako to obično biva, izašli su napolje baš svi, a zatim su pozvali i druge susjede. Oko lesa ubrzo su se počeli skupljati ljudi iz okolnih kuća, gonjeni radoznalošću koju potiče svaki neobičniji događaj.

Jedan od muškaraca uzeo mi je bateriju i prišao čovjeku, koji je svejednako nepokretan ležao u blatu. Zatim je brzo ustuknuo i

predao svjetiljku drugome.

Stajao sam nijem, napeto iščekujući što će reći. Oko nas je već bilo petnaestak ljudi, koji su bili brže-bolje izmiljeli iz svojih kuća. Neki su držali kišobrane, neki se zagrnuli kaputima ili šalovima, a neki su naprosto stajali gologlavi i kisnuli. Uskoro su se pojavili i svjetlosni mlazovi drugih svjetiljaka, koji su u drhtavim rukama prelijetali preko neobičnog prizora.

— Nema sumnje... to je Aleksandar Kovak rekao je jedan od ljudi.

— Ali, otkuda on ovdje? — upita drugi.

— Vi ste ga ovdje pronašli? — obrati mi se treći, starkelja s kariranom kapom na glavi.

— Pao sam preko njega — rekoh, pokazujući kako sam sav blatan, i kako su mi koljena na hlačama poderana.

— Nešto mi tu nije jasno — reče starkelja.

— Što? — upitah glasno.

— To što je Aleksandar Kovak sahranjen prije osam mjeseci. Netko ga je iskopao i donio ovamo.

— A što mislite, tko? — upita jedan od radoznalaca ironično.

I tad, u sve većem žamoru iznenađenih i uzrujanih ljudi koji su sve glasnije negodovali, prvi put čuh kako je netko spomenuo ime Gašpara Fuchsa, čovjeka koji je izašao na zao glas svojim misterioznim obilaženjem groblja.

19

Tek ujutro mi je spoznaja o nepopravljivosti Marilinina odlaska doprla do svijesti i ispunila me neobičnom mješavinom sjete, nemoći i srdžbe. Svi dijelovi njezina enterijera, na koji sam se i nehotice bio navikao, sada su jednostavno bili lišeni svakog smisla. Ništa me više nije vezalo uz ovo mjesto i napokon sam neopozivo odlučio otići iz ove kuće i iz ovog grada. Polako sam pakirao stvari, trudeći se da ne mislim na jezive događaje što su se odigrali u posljednja dvadeset četiri sata. Njih će objašnjavati netko drugi, a ja ću otići daleko, gdje će sve izbljedjeti i nestati. Od jeziva ubojstva u umobolnici i sulude indicije da ga je počinio na kratko vrijeme oživljeni pokojnik, više me trebalo brinuti ono što sam netom doznao o sebi. Ali, nastojeći da budem optimist, tješio sam se govoreći sam sebi da sve to pripada nekom drugom, bivšem Ivanu Humu, jer ja sam već okajao svoju prošlost i platio sve račune.

Marilinina kuća bila je prazna, i to je bila praznina koja se osjeća. Inženjer Grabar i ja bili smo jedine žive duše u njoj, i što je važno napomenuti — duše na odlasku! Grabar je načas prekinuo spremati svoje stvari kako bi otišao u obližnji dućan po putne sitnice, a ja sam svratio u kuhinju kako bih nam skuhao čaj. Obojica smo čaj držali sasvim besmislenim napitkom, ali smo u tom zajedničkom pijuckanju vidjeli ritual prikladan činu rastanka. Pošto je izašao, pristavio sam vodu u kuhinji, koja po Marilininu odlasku više nije bila ničija, i ta me činjenica sasvim zbunila, tako da sam se među kuhinjskim sitnicama odjednom počeo sve slabije snalaziti. Nisam mogao naći čaj, cjedilo mi je ispalo iz ruke u sudoper, a umjesto šećera zamalo da nisam u pune šalice usuo po žličicu soli. Zatim sam sjeo za kuhinjski stol, zapalio cigaretu i pušeći promatrao kako se čaj u šarenim i neukusnim šalicama polako hladi. Čutio sam umor od probdjevne noći, i u jednom času poželio da se i Grabar više ne vrati. Para što se dizala s vrućeg čaja bila je sve rjeđa, i znao sam da se neću moći dugo boriti sa snom. Tako je i bilo, oslonjen o neudoban naslon drvene stolice ubrzo sam zaspao, a probudio sam se tek kad je ušao Grabar i namjerno tresnuo kuhinjskim vratima.

— Mislite li da je linč u današnje vrijeme moguć? — upitao me, istresajući svoj provijant na kuhinjski stol.

Pogledao sam ga zbunjen i bunovan, san u koji sam utonuo bio je kratak ali dubok.

— Izgleda da čitav grad gnjevno bruji o jednoj svinjariji što se noćas zbila.

— Ne razumijem — rekoh, premda sam se polako pribirao i počinjao naslućivati o čemu bi mogla biti riječ. — A koga bi to linčovali?

— Pa, onog luđaka što se mota po grobljima... mislim da se zove Gašpar Fuchs...

— A zašto? Što je uradio?

— Ne znam točno. Ako sam dobro razumio što pričaju, čini se da je ubio jednog još većeg luđaka, koji je stanovao u sobi napuštene ludnice. Ah, kako su ti ljudi surovi u svojoj primitivnosti! Ne možete ni zamisliti s kakvim su užitkom prepričavali detalje tog ubojstva. Grozno! Ali, ono što začuđuje još više, to je da njihov gnjev nije toliko izazvalo to ubojstvo koliko jedna druga stvar...

— Koja?

— Taj je Gašpar navodno oskvrnuo nečiji grob... iskopao leš i ostavio ga negdje na ulici. Sad, to je samo po sebi nastrano i grozno, ali držim da bi ubojstvo moralo izazvati veće zgražanje, premda nijedno ni drugo nije razlog za linč. Bože moj, pa imamo valjda organe gonjenja, zakone, sudove i te stvari.

— Ali, to nije istina! — zinuo sam iznenađen razmjerima glasina o događaju koji se zbio na sasvim drugačiji način.

— Vi kao da o tome nešto znate? — reče on.

— Gašpar Fuchs nije nikog ubio! — brzao sam i ne razmišljajući što govorim. — On je samo na nevjerojatan način uspio oživiti mrtvaca, koji je ubio doktora Javorovskog i time izmirio neke stare račune...

— Znači, po vama je mrtvac ubojica! — reče Grabar tobože ozbiljno, pa srkne malo hladnog čaja.

— Tako se bar čini... — rekoh, požalivši što sam tako nešto rekao pred čovjekom koji to ne može razumjeti.

— Nadam se da ste se šalili — reći će Grabar ozbiljno. — U protivnom bih morao podosta mijenjati svoj sud o vama.

— Dakako da sam se šalio — uzdahnuh, potpisujući bezuvjetnu predaju.

— Ali, ako nešto o tome поблиže znate, ne biste smjeli oklijevati...

— Zašto?

— Pa, zato što se, kako se priča, svjetina već skuplja pred kućom toga gospodina Fuchsa. Ako mu možete pomoći, bit će to za njega velika stvar — reče on, sumnjičavo me gledajući.

Pretpostavljam da je mislio da ću nehajno odmahnuti rukom i nastaviti piti čaj, ali sam ustao, navukao na sebe kaput, blatan od noćasnog pada, i izjurio napolje.

Do Gašparove kuće trebalo mi je nekoliko minuta nešto brže vožnje, a kad sam izašao iz kola, shvatio sam da govorkanja što mi ih je prenio Grabar, nisu bila bez osnove. Ispred kuće i po dvorištu stajalo je već pedesetak gnjevnih ljudi negodujući, psujući i svađajući se s Gašparom, koji je, zbunjen i uplašen, stajao na kućnom pragu i pokušavao objasniti svjetini što se zapravo zbilo. Jasno, taj njegov pokušaj bio je nerazuman, sulud i suvišan, jer se svjetini ne mogu objasniti ni mnogo očiglednije i jednostavnije stvari, ako ona na njih gleda drugačije. Prekidali su ga u pola rečenice i vikali mu da je strvinar, sotona, oskrvritelj i štošta slično, što bi zacijelo i pristajalo čovjeku koji, gonjen nastranim nagonima iskopava mrtve, ali nikako čudaku koji se dovinuo do čuda. U još jednoj stvari inženjer Grabar bio je u pravu. Naime, uplašenom Gašparu jedva da je tko i spočitavao ubojstvo u ludnici, svi su samo govorili o oskrvnutom grobu Aleksandra Kovaka. Kad je jedan od najgnjevnijih građana doviknuo Gašparu da ga treba upljeskati, i za tu svoju primjedbu zavrijedio pljesak prisutnih, sagnuo sam se prema dječaku što je stajao malo podalje, i ponudio mu poveću novčanicu ako otrči do trga i pozove miliciju. On je to rado prihvatio jer uopće nije shvaćao što se to događa. Kad je žagor najopasnijih prijetnji poprimio takve razmjere da je do neravnopravna obračuna ostalo vrlo malo, osjetio sam potrebu da se umiješam, naivno misleći kako je Gašparova sudbina u mojim rukama.

— Čekajte, nije on kriv! — viknuo sam, stojeći negdje na začelju.

Ljudi su se okrenuli i zašutjeli, čekajući što ću reći.

— On je učinio čudo! Ako mu nešto uradite, bit će to nepravедno!

— A tko si ti da to smiješ tvrditi? — upitao me jedan od ljutih bukača, očito nezadovoljan što sam ih na tren omeo u pravedničkom gnjevu.

— Kako se zoveš? Ti nisi odavde! — dodao je nečiji glas iz gomile.

— Zovem se Ivan Hum, i znam da...

— Tko si ti da nam popuješ i učiš nas pameti? — prekine me osobito ljutit muškarac, koji se od mah potom uspeo na stubište do preplašenog Ga špara i upro prstom u mene. — Znamo mi sve o tebi! Ti imaš najmanje prava da se miješaš! Zar misliš da se prošlost može sakriti?

Potom se, kao da mu se ne činim vrijednim njegova pogleda, okrenuo na drugu stranu i obratio gomili pravednika:

— Taj isti Ivan Hum vratio se iz zatvora gdje je proveo osam godina, a sada nam drži prodiku. A znate li zašto je bio u zatvoru? Zato što je ubio ženu! E, sad, pitam ja vas, trebamo li mi slušati njega, ili ga zamoliti da se udalji dok je još vrijeme?

— Tako je! — viknuli su svi, gotovo uglas, i pitanje moje poželjnosti bilo je riješeno.

— On govori istinu! — okuraži se Gašpar. Počinio sam čudo i oživio mrtvaca...

— Ma nemoj! — prekine ga onaj isti tip koji je ocijenio i pitanje moje podobnosti. — Onda bi mogao oživiti i moju pokojnu babu!

Razlegao se glasan smijeh jer je primjedba sadržavala nešto od onog meni teško shvatljivog pučkog humora.

Ali, Gašpar se i dalje borio za svoju kožu, što sam držao važnim jer sam se nadao da će policija doći prije no što se dogodi nešto neželjeno. Uspio je odgurati onog tipa sa stubišta i ponovo se obratiti masi:

— Spreman sam vam to i dokazati! Pomozite mi da uzmem pribor, pa ćemo poći na groblje i ja ću vam demonstrirati na koji sam način oživio...

Prekinula ga je rulja, ali ne negodovanjem nego smijehom. Pokrio sam lice rukama, uvjeren da je Gašpar zaigrao na pogrešnu kartu. Ako je noćas uspio, tko može garantirati da će uspjeti i danas, pogotovo što je godinama radio jalovo, bez imalo uspjeha. Njegova je samouvjerenost bila velik rizik, jer će se bijesna masa, ne uspije li, držati još i prevarenom.

Ali, smijeh je prešao u negodovanje, negodovanje u pogađanje i cjenkanje, i na koncu je, na moje čuđenje, nekakav dogovor utanačen. Radoznalost svjetine nadvladala je njihov bijes, i oni su, skupa s Gašparom, noseći njegov čudan pribor, krenuli na groblje.

Kad je uzbuđena, zbijena povorka prošla pored mene, Gašpar me u prolazu pogledao značajnim pogledom, u kojem je bilo i samouvjerenosti, i tuge, i straha, a ja sam, postišen, ustuknuo, svjestan da taj pogled nikad neću zaboraviti.

Za tili čas prostor oko Gašparove kuće bio je posve pust i ja sam, umjesto da se vratim kući i napustim grad, polako i neodlučno ušao u njegovu kuću. U radnoj sobi sve je bilo isto kao i prije, tek malo pustije, jer je Gašparova osobitost davala biljeg stvarima. Vrata ostave, u kojoj je držao garnituru svojih akustičkih sprava, bila su otvorena, pa sam ih tiho i oprezno zatvorio. Zatim sam uzeo ključeve obješene o kukicu i sišao dolje, u podrumski laboratorij, gdje je sve ostalo nedirnuto, baš kao da smo netom izveli pokus s mrtvom patkom. Shvatio sam da je na brzinu pokupio opremu iz ostave, ne dirajući ništa što je kao stalna instalacija bilo postavljeno u laboratoriju. Zanjihao sam radoznalo jedno klatno, a onda pričekao da se smiri. Prišao sam potom kontrolnom pultu, sa strahopoštovanjem razgledajući prekidače i poluge. Možda bih nakon toga i bio izašao da mi pogled nije pao na debelu crnu bilježnicu, na kojoj je pisalo:

ZABILJEŠKE GAŠPARA FUCHSA

To je zacijelo njegova radna bilježnica, evidencija bezbrojnih pokusa koje je ovdje, i na mnogim grobljima, u toku niza godina izvodio. Otvorio sam bilježnicu i bestidno zavirio u tuđu tajnu, a potom odmah ustuknuo, shvativši da sam se prevario. To nisu bile bilješke o pokusima nego bilješke o njegovoj Ani, o onoj Ani čiji je fotos visio na zidu laboratorije. Začudila me njihova količina: gotovo tri stotine stranica sjećanja na pokojnu suprugu, čija ga je smrt naprosto slomila. Bila je to prava dugačka ljubavna storija »post mortem«, posvećena čistim sjenkama nestale prošlosti. Tu su bili pobilježeni ljubavni snovi o njoj, časovi oćaja iz kojih je bježao misleći uporno na dane kad su bili zajedno i kad su bili sretni. Detaljno su bile opisane noći u kojima se oznojen budio, uvjeren da je čuo njen glas, ili tek tih i prepoznatljiv zvuk njena koraka. Čitava bilježnica bila je povijest boli i ludila od kojeg je obolio, ne mogavši u tim predugim godinama odvratiti pažnju i misli od nje, od svoje pokojne žene. U tom sam času shvatio sve, shvatio sam zbog čega se latio očeva oproštajnog zapisa i nastavio živjeti samo za to da

pronađe način kako bi mrtve mogao vratiti u život. Pa ako je noćas i uspio, mislio sam dalje, to nije bilo zbog smiješnih i nevjerojatnih mehaničko-akustičkih teorija njegova oca, nego naprosto zbog lude, očajničke i uporne volje, koja na kraju uspijeva ostvariti sve, pa čak i ono što prkosi i Božjim i prirodnim zakonima.

Kad sam zaklopio teku, primijetio sam da se u laboratoriju događa nešto neobično. Sama od sebe zanjihala su se klatna, a za njima i prizme, da bi se ubrzo kroz ovalne cilindre probio zvuk uskovitlana zraka. Prekidači na komandnoj ploči počeli su proizvoljno kvrcitati, a poluge skakati i mijenjati položaj. Neobuzdano, uskovitlano gibanje začas je zahvatilo sve instrumente, a mukli, prodorni zvuk, sličan bolnim fijucima vjetra, razlegao se iz okomito postavljenih rezonatora. Stajao sam nijem i uzbuđen sred tog kovitlaca, nesposoban da išta uradim. Sklonio sam se u stranu da me ne pogodi koji od predmeta, jer su se klatna njihala tako žestoko da je postojala opasnost da iskoče iz svojih ležišta. Kad je gibanje bilo najburnije, a zvuk iz rezonatora nepodnošljivo visok, iznenada, samo od sebe, prsnulo je staklo na uramljenoj fotografiji Gašpara i Ane i rasulo se po podu. Odmah nakon toga svi su se mobilni nevjerojatno brzo zaustavili i prostorijom je ponovo zavladao mir. Prišao sam brže-bolje fotografiji, koja se jedva držala u razvaljenom drvenom okviru, i užasnut shvatio da na njoj više ničeg nema. Bio je to tek mutan, taman fotografski papir, posve nalik na onaj što ga dobijemo nakon razvijanja neoprezno osvjetljene fotografske emulzije.

U tom času imao sam u glavi samo jedno rješenje: ova neobuzdana bura bila je zapravo duša Gašpara Fuchsa, koja je prohujala laboratorijem i nestala tamo kamo duše valjda odlaze.

O onom što se zbilo s Gašparom doznao sam nešto kasnije, a dalo bi se sabiti u nekoliko jasnih i jednostavnih rečenica. Na groblju je uredno porazmjestio svoje instrumente u namjeri da priprostim, gnjevnom i pravedničkom puku dokaže svoju ispravnost. Na nesreću, kao što se moglo i očekivati, pokus nije dao nikakva rezultata, pa se Gašpar pokušao bijegom spasiti pred gomilom spremnom da se obračuna s njim. Mjesto pokusa bilo je sasvim blizu nabujale rijeke, i on se, preskačući panično preko jednog grobnog okvira, okliznuo i pao u brzu vodu, izgubivši život na isti način kao i Aleksandar Kovak, kao i... kao i moja nesretna sestra koju sam

gurnuo iz dječake obijesti, nesvjestan mogućih posljedica svoga nerazumnog postupka.

20

Pogledao sam još jednom gore, prema Marilininoj sobi u potkrovlju, uredno pozatvarao vrata svih soba i kuhinju, ugasio centralno grijanje i polako izašao napolje. Bio sam posljednji koji je napustio tu čudnu kuću. Osjećao sam se pomalo kao kapetan broda što tone, na koga je došao red da skoči u sigurnost čamca za spašavanje. Izašao sam pod trijem i primijetio da je nakon iznenadne i hirovite jesenske oluje počeo padati snijeg. Nakon grmljavine i pljuskova, snijeg je značio mir i spokojstvo. Natukao sam kapuljaču na glavu i zaključao vrata, a potom zastao, ne znajući što bih s ključem. Razmišljao sam nekoliko časaka, a zatim ga, obuzet osjećanjem zaludnosti i izgubljenosti, bacio u bačvu s kišnicom što je stajala ispod slomljena oluka. Činilo se na tren da će ga plastični držač zadržati na površini vode, a onda je ipak u brznoj spirali potonuo na dno. Podigao sam putnu torbu sa tla i odnio je do prtljažnika automobila. Ušao sam u kola, okrenuo ključić i uključio brisače kako bi obrisali već podeblju snježnu naslagu s vjetrobrana i krenuo.

Nakon nekoliko minuta zaustavio sam kola u parku i izašao napolje. Groblje na kojem nisam uspio pronaći majčin grob bilo je jedino mjesto u gradu koje sam želio još jednom posjetiti. Potajno sam se nadao da ću naići i na dobrog oca Maksimilijana i oprostiti se s njim prije no što odem. Dobra je stvar kad na odlasku imaš nekog kome možeš reći zbogom.

Ušao sam kroz nadsvođen ulaz i jednim pogledom promotrio groblje koje je mirno ležalo preda mnom. Kroz snježnu zavjesu što je bivala sve gušća, zamijetio sam da je već popriličan dio groblja progutala rijeka, koja se, nabujala, široka i opasna, valjala svojim vjekovječnim meandrom. Stajao sam nekoliko časaka i gledao, razmišljajući o svim onim konačnim i neumitnim stvarima o kakvima se na groblju razmišlja.

Ako ovako nastavi, rijeka će naprosto odnijeti groblje — začuo sam glas iza sebe i brzo se okrenuo. Bio je to upravitelj groblja, koji mi je svojedobno bio ponudio onu čudnu i nepoštenu pogodbu. Okrenuo sam mu se, ali njega nije naročito dirala moja nazočnost. Zaogrnut kabanicom, šljapkajući visokim gumenim čizmama, odbrzao je za svojim poslom. Jedva sam ga stigao upitati nije li otac Maksimilijan negdje na groblju, a on mi je, umjesto odgovora, pokazao rukom u

teško odredivom smjeru, što je valjda trebalo značiti da je svećenik negdje u blizini.

I stvarno, otac Maksimilijan je s druge strane, u podnožju crkvena zabata, palio voštane svjećice, slažući ih u pravilne redove. Bio je u svojoj otrcanoj bundi, obrazi su mu bili rumeni od hladnoće, a po trepavicama mu se hvatale meke pahuljice vlažnog snijega.

— Odlazite? — rekao je i pogledao me načas, ali nije prekinuo s poslom. U mom izgledu nije bilo ničeg po čemu bi mogao zaključiti da odlazim, čak ni putnu torbu nisam imao uza se, ali je on to valjda nagađao, jer je morao biti obaviješten o svemu što se proteklih dana zbilo. Klimnuo sam glavom i pričekao da popali ostale svjećice, a zatim smo se zajedno uputili grobljanskom stazicom. Po njegovoj sućutnoj šutnji učini mi se da sve zna i da razumije svaki moj postupak.

— Poznato vam je što se dogodilo s Gašparom Fuchsom? — rekao sam, ćuteći suvišnost vlastitog pitanja.

— Jadni Gašpar! — uzdahnio je.

— Ali, zbog onog čime se bavio... ne bi trebao zaslužiti vaše sažaljenje — rekoh, lagano ga provocirajući.

— Postoje mnoge stvari koje ljudi ne zaslužuju reče on značajno. Ali, sažaljenje nikad nije jedna od njih! Poznavao sam Gašpara Fuchsa mnogo bolje no što vi možete i pretpostaviti. Jest da se bavio mračnim i nečasnim stvarima, ali više od svega toga on je patio. A to je najvažnije imati na umu kad procjenjujete ljude. Kad mu je umrla Ana, činilo mu se da užas što ga je doživio neće izdržati dulje od minute. A izdržao je gotovo tri deset godina. Znete li koliko ima minuta u trideset godina?

— Ipak, trud mu je bio nagrađen...

— Kako to mislite? — upita me pošto je malo porazmislio.

— Tako! Na koncu je uspio oživiti pokojnika.

— Ah, pa to su tlapnje! Ne mislite valjda da je to istina?

Silazili smo polako pravilnom stazom koja je zbog silno nabujale rijeke vodila pravo u vodu. Osjećao sam potrebu da mu objasnim sve što sam vidio i doživio, iako sam predosjećao da me neće rado slušati.

— Mislim da sam u pravu. Gašpar i Marilina noću su ekshumirali leš njenog brata Aleksandra. Gašpar ga je uspio oživiti, nakon čega

je... uskrsli Aleksandar otišao u umobolnicu, zadavio Javorovskog, pokupio zlato i donio ga sestri. Nakon toga je... čini se... ponovo umro. Valjda stoga što se u Gašparovom reanimacijskom postupku potkrala neka greška.

— Reanimacijski postupak! reče on ironično, pa se nasmije. — Eh, baš ste fantast! Gledajte ovako, ja imam mnogo razumnije i logičnije objašnjenje. Gašpar je poludio i učinio dvije grozne ali posve odvojene stvari. Oskvrnuo je Aleksandrov grob, iskopao leš i ostavio ga na cesti. Nakon toga, ili možda prije, ubio je Javorovskog... Možda baš zbog toga što se govorkalo da mu je Javorovski prije tridesetak godina pogrešnim medicinskim tretmanom ubio oca.

— A zlato? Marilina je otputovala sa zlatom koje je bilo kod Javorovskog.

— I za to postoje mnoga razumna objašnjenja — reče on mirno i samouvjereno. — Marilina je nekim od mnogih načina mogla zaključiti da je Javorovski otuđio zlato njena oca. Mogla ga je sama pronaći i uzeti. Prije smrti Javorovskog, a možda čak i poslije. Eto, zar to nije logičnije od vaše sanjalačke tlapnje?

Zastali smo. Sada smo već bili nekoliko koraka od vode. On je gledao nekamo u stranu, uživajući valjda u nepogrešivoj logici svoga objašnjenja, a ja, ja sam odlučio ići do kraja.

— Tako se na prvi pogled čini — rekoh zato što sam bio na potezu. — Ali, postoji jedna stvar koja potkrepljuje moju, a opovrgava vašu priču. Pogledajte ovo!

Izvadio sam iz džepa zlatan sat sa šarenim remenom što sam ga pronašao u mrtvačevu odijelu. Pružio sam ga ocu Maksimilijanu.

On radoznalo prihvati sat i počeo ga razgledati. Zatim ga obrne, pa se zagleda u ugravirana slova.

— Piše »Javorovskom - Kovak«! rekoh, sumnjajući da će svojim staračkim vidom uspjeti da pročita tako sitna slova. — Taj sat bio je vlasništvo psihijatra Javorovskog. One sam ga noći pronašao u džepu pokojnog Aleksandra Kovaka. To je jasan dokaz da je uskrsnuli Aleksandar bio u umobolnici i da je on ubio psihijatra. Eto, iza vaše priče je logika, a iza moje materijalni dokaz!

Pretpostavljao sam da ću ga zbuniti, ali je on, svejednako miran, razgledao sat i tiho se smješkao.

— U jednom imate pravo! — reče on. — Iza moje priče je logika, a iza vaše dokaz. Kad ne bi bilo tog dokaza, moja bi priča bila istinita, a vaša obična ludost. No, pogledajte kako ćemo razriješiti tu dilemu!

Pogledao sam ga sav u čudu, ali nisam stigao uraditi ništa. On je mirno, ali brzo i odlučno zamahnuo rukom i bacio ručni sat u rijeku. Sat je bućnuo i nestao u blatnoj vodi.

— Eto, sad je iza moje priče logika, a iza vaše više nije ništa!

— Zašto ste to uradili? — snebivao sam se, ali bez ljutnje. Negdje u dnu duše mora da sam ćutio kako je njegov potez ipak razuman i mudar.

— Zato što je moja priča prihvatljivija od vaše. Što mislite, što bi se dogodilo kad bismo svim čudima, kojima smo s vremena na vrijeme svjedoci, dali legitimitet? Naš život i svijet bili bi tako zakrčeni neobjašnjivim i zagonetnim pojavama da bismo se uvijek iznova morali pitati o njihovom smislu. Bog nam s vremena na vrijeme dopusti da zavirimo iza didaktičke kulise očiglednog i samorazumljivog, a mi mu onda iz zahvalnosti odgovaramo zaboravom, tumačeći čudo, što smo ga upravo vidjeli, tlapnjom, optičkom varkom, snom, prenapetim živcima i slično... Ovisno o našoj volji i sposobnosti da pronađemo rješenje koje će nam vratiti sigurnost i mir. Kad bi bilo drugačije, stvarnost što nas okružuje postala bi ambijent sasvim neprikladan za život.

Slušao sam ga, neprekidno se pitajući treba li njegovu logiku prihvatiti ili se protiv nje pobuniti. Shvaćao sam da je i problem mog divljeg maka nešto što pronalazi odgovor tek u ovom obzoru. Zaboravim li na zlatan sat s tigrastim remenom, morat ću zaboraviti i na fantomski cvijet što sam ga časkom ugledao sred vlažnog i pustog polja, uz sivu, kišom ispranu cestu.

— Ali, što je onda s istinom? — upitao sam ga, ali ni to ga pitanje nije previše zabrinulo. Djelovao je kao čovjek koji ima u pripremi rješenje za svaki problem, i odgovor na svako pitanje.

— Sinko, Bog nam nalaže da budemo istinoljubivi, ali nam ne brani da budemo praktični reče, pa me uhvati pod ruku i povede natrag, prema grobnim parcelama do kojih rijeka nikad neće doprijeti. — Morate mi sad reći — nastavi zbog čega ste tako dugo ostali u gradu?

Æutio sam da će mi postaviti takvo pitanje, jer je moj izgovor o majčinom grobu i meni samom bivao sve neuvjerljiviji. Nije bilo razloga da mu slažem.

— Isprva sam mislio potražiti mamin grob... zatim sam tražio zaposlenje. Poslije mi se učinilo da je žena koju sam ovdje upoznao kriva za moje odugovlačenje. Nakon toga su me počele zanimati tajne vezane uz vlastitu... pa i uz tuđu prošlost...

Promatrao me znatiželjno, kao da zna da je postojalo još nešto preče.

— A onda... onda, kad sam shvatio čime se bavi Gašpar Fuchs, poželio sam doznati je li tako nešto uopće moguće. Kao i on... negdje u dnu duše sam i sam želio vratiti... neke živote... koje sam protiv svoje volje oduzeo...

Možda bih i zaplakao da me nije povratio njegov umirljivi i sućutni glas.

— Ostali ste zbog vrlo složenih i, kako bih rekao, mnogostrukih razloga. Nadam se da ću vas obradovati ako vam bar jedan od njih ispunim. Pođite sad za mnom, da vam pokažem što sam jučer otkrio.

Ne znajući na što cilja, pošao sam za njim preko jednog humka, prema malom prostoru okruženom čempresima. Prekoračili smo nizak kameni spomenik, a onda se on sagnuo i pokazao mi na star, natruo križ, koji je vrijeme tako nagnulo da je gotovo položen ležao, oslonjen o čempres. U sredini križa bila je zabijena metalna pločica ovalna oblika s jedva čitljivim slovima. Da bih pročitao što piše, morao sam se i ja sagnuti, gotovo kleknuti. Već gotovo iščezlom bojom, koja je nekoć morala biti srebrna, pisalo je ime moje majke, a ispod njenog i ime moje nesretne sestra. Osjetivši nelagodu, strah i kajanje, ustao sam, zadrhtao i pogledao oca Maksimilijana, ne znajući što bih mu rekao...

— Ne morate ništa govoriti — odmahne on rukom, kao da je opet prozreo moje namjere. — To su stvari o kojima se ne može pripovijedati.

— Mo... morao bih krenuti — promucao sam, iznenada obuzet bjegunačkim porivom.

— Razumijem — složi se on i polako krene za mnom.

Koračali smo šutke prema izlazu, da bismo zastali gore, pored crkve.

— Ne brinite ništa! Vjernici donose dosta cvijeća u crkvu, pa ću ja pokatkad odnijeti nešto i na taj grob. U znak našeg kratkotrajnog poznanstva. Po vama vidim da se više nećete vraćati... pa ću ja onda... nekako...

Sad mi se učini da se i on pomalo zbunio, što nije bilo nimalo slično njemu, pa je otkopčao jedno dugme na bundi i opet ga brzo zakopčao, potapšao me po ramenu, okrenuo se i brzo zamakao u crkvu.

Eto, odlazim iz grada, pomislio sam, a da se baš ni s kim nisam uspio onako pravo oprostiti. Ali, možda je tako i bolje, možda je moj kratki boravak ovdje i bio takav da ne zahtijeva srdačne oprostaje. Vratio sam se automobilu i, zavalivši se na meko sjedalo, napokon sam uspio osjetiti neku vrstu olakšanja. Umjesto da odmah krenem, izvadio sam cigaretu i mirno je popušio. Potom sam izbacio opušak, upalio motor i lagano vozeći pošao prema izlazu iz grada. Kad sam stigao do onog mjesta gdje sam proveo noć u automobilu, osjetio sam potrebu da još jednom pogledam groblje na obali, na kojem je pokopano moje rano dječastvo. Zaustavio sam kola i uspentrao se na betonski zid groblja, upravo na ono mjesto s kojeg sam ga prvi put ugledao.

Stajao sam na ogradi i promatrao nešto što nikad u životu nisam vidio. Okrutna rijeka, koja je tolikim, bezmjernim godinama potkopavala obalu meandra na kojem se nalazilo groblje, najposlije je učinila svoje. Brežuljak se raspukao i kao ogromno blatno klizište krenuo u široku i brzu vodu, koja je gutala svoj neobični plijen. Spomenici su polako polijegali, križevi se rušili, čempresi se prigibali zemlji i sve zajedno lako i neumitno putovalo prema rijeci i nestajalo u njenim valovima i brzacima. Samo je crkva, nedirnutu i uspravna, i dalje ponosno stajala na vrhu padine, kao da zna da nekakav svjedok i spomen svemu uvijek mora ostati. Daleko, dolje dokle mi je pogled sezao, vidio sam kako na nemirnu površinu ponovo izbija ono što je pod njom nestalo. Poput nestvarnih lađa i čunova, rijekom su plutali i poskakivali drveni križevi, lijesovi, ostaci grobljanskih vijenaca i drvene klupe na kojima su nekoć odmor tražili revni poštovaoci svojih mrtvih. Premda je slika bila čudna, snovita, sasvim vrhunaravna, ubrzo sam u njoj nazreo logiku koja mi je u času odgonetnula i objasnila sve. Nije rijeka potkopala obalu i odnijela

groblje, nego je groblje samo odlučilo napustiti ovaj mali, bezobzirni grad i negdje daleko nizvodno pronaći prikladnije mjesto za spokojan san svojih znavijek usnulih stanara. To mirno, zaboravljeno i nedužno groblje kao da je panično bježalo izvan dohvata drznika, koji su svojim čudnim spravama, ispraznim teorijama i nepromišljenim nakanama htjeli pomesti granice svjetova, granice bez kojih ni život ni smrt više nemaju nikakva očiglednog smisla. Daljina mi nije dopuštala da vidim jesu li dugogodišnji pokusi Gašpara Fuchsa ostavili kakav trag na tužnim izbama pokojnika i njihovim trošnim tijelima, ali sam, poučen mudrim riječima oca Maksimilijana, držao da je tako bolje. Skočio sam s ograde, okrenuo leđa groblju i odlučio uraditi baš onako kako mi je rekao svećenik: »Bog nam nalaže da budemo istinoljubivi, ali nam ne brani da budemo praktični!« Jedino što mi se u ovom času činilo praktičnim bilo je da krenem, i tamo negdje, u svim onim dalekim gradovima u kojima nikad nisam bio, ipak pokušam pronaći Marilinu Kovak.

KRAJ

www.balkandownload.org

Table of Contents

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
KRAJ